

Institutul de Filologie al Academiei de Științe a Moldovei

Inga Druță

MAGIA CUVÂNTULUI

Ediția a doua

Chișinău
2012

Cuvânt-înainte

Sfera noțiunii de comunicare nu trebuie limitată la transmiterea de informații. Diversitatea formelor de existență a limbii implică folosirea pertinentă a unor repertorii lingvistice diferite, orientarea vorbitorului în raport cu situațiile de comunicare.

Stăpânirea sensurilor lexicale este o știință, remarca, pe bună dreptate, Alexandru Graur. Din punctul de vedere al cultivării limbii, vorbitorul unei limbi literare este obligat să accepte constrângerile normei impuse „din afară”; el este însă tentat să li se sustragă, dintr-un impuls de a trata cu mai multă independență materialul limbii ca reflex al individualității sale și al contextelor diferențiate în care are loc comunicarea. Comunicarea realizată în acord deplin și consecvent cu norma implică, în parte, sacrificarea coeficientului de întrebuințare personală a limbii, nota particulară care individualizează exprimarea protagoniștilor comunicării. Grija (sau teama) vorbitorilor de a nu se situa la un moment dat pe un teren aflat sub incidența sancțiunii normelor poate însă aluneca spre banalitatea exprimării, spre expresia comună, simțită ca o formă a stereotipiei, ceea ce s-ar putea numi un fel de *conformism lingvistic*. Conformismul lingvistic se manifestă, la nivelul vocabularului, în actualizarea unor elemente lexicale în general cunoscute și în respectarea proprietății termenilor. Totuși, atunci când vorbitorul intenționează să iasă din plătudinea exprimării pentru a compensa aspectul aproape mecanic, uniform, convențional al limbajului cotidian, reacția lui individuală se materializează de multe ori în crearea unor cuvinte sau în atribuirea de sensuri noi cuvintelor deja existente. Din perspectiva corectitudinii lingvistice, asemenea abateri de la normă trebuie privite, în primul rând, la nivel stilistic, atunci când calitatea exprimării este influențată de imixtiunea unor factori din afara normei (psihologici, sociopsihologici etc.) și, în rândul al doilea, la nivel lingvistic propriu-zis, în care devierile de la normă sunt datorate ignoranței și trebuie evitate. În acest sens, „este important ca un cuvânt să fie bine codificat (în dicționar și apoi în memoria vorbitorului) pentru ca să fie reprodus adecvat în vorbire (comunicare)” (Angela Bidu-Vrănceanu, Narcisa Forăscu, 1988: 16).

Sperăm să contribuim, prin culegerea de față, la crearea unei conștiințe lingvistice dominate de *magia cuvântului*.

De-a cuvintelea

„Citind cu voce tare, după-masă, informațiile cu litere mai mari din ziare, am dat în gazetă de știrea că «în urma inițiativei unui grup de comercianți s-a înființat Banca Aprovizionarea». Cuvântul «inițiativă» era nou pentru copii și ei au cerut explicații.

– Cum, voi nu știți ce e o inițiativă? a întrebat cu un accent afectat tătuțu.

Baruțu se gândește... Mițu se gândește... Gelos că sora lui învață abecedarul și se fudulește cu consoanele, Baruțu se repede.

– Începe cu Bî, zice Baruțu... (Știa că numele lui începe cu Bî.)

– Nu încep toate vorbele cu Bî. Dar am întrebat ce credeți voi că-i o inițiativă?

Copiii se cred obligați să știe și fiecare vrea să știe mai iute. Tot Baruțu o ia înainte.

– E cu nuci!... zice Baruțu și se face roșu.

– Ce idee! râde tătuțu.

Mițu nu mai cutează să se aventureze, după ce fratele ei a dat de două ori greș, dar nu poate totuși să renunțe.

– Parcă e albastră, spune Mițu...

– O inițiativă albastră? zice tătuțu.

– Eu parcă am văzut ceva albastru, când ai zis...

– Nu e albastră, nici roșie. Inițiativa e o treabă, nu e un lucru și nici nu s-a pomenit încă inițiativă cu nuci...

Baruțu se mai gândește o dată...

– Cum ai zis? întreabă Baruțu.

Tătuțu provoacă intuiția inutil și, în sfârșit, face o definiție, ca la școală, cu «atunci când».

– Inițiativă e atunci când apuci să începi ceva.

– Baruțu «începe» să caște, zice Mițu.

– Cască pentru el. Asta nu-i o inițiativă. O inițiativă ar fi atunci când ar vrea să caște, nu când cascadează fără să vrea. Și ar fi o inițiativă, mai cu seamă, dacă ar vrea să ne facă să căscăm pe toți...

Copiii, urmărind cu plictiseală, fac sforțări de atenție.

– Cască și Mițu, zice Baruțu.

– Nu-i adevărat! răspunde Mițu, care silabisește în gând... și biruiește cuvântul: eu o să fac o i-ni-ți-a-ti-vă... Vreau să vă pup pe toți...

– Ai înțeles, zice tătutu... Însă o inițiativă nu se face: se ia. Trebuie să spui așa: «Eu o să iau o inițiativă: vreau să vă pup pe toți». Hai, pupă-ne.

– Am zis numai așa... Mai bine te pup numai pe tine.

Baruțu se vede înlăturat.

– Atunci nu e o... (Nu poate să zică și se încurcă.) E cu «niți»! zice Baruțu..." (Tudor Arghezi, *Cartea cu jucării*)

Nicio jucărie nu e mai frumoasă ca jucăria de vorbe. Am scris pentru tine, dragă cititorule, aceste *jucării de vorbe*, înșirându-le într-o salbă, ca pe niște *mărgele de sticlă*, ca să văd cum sună la ureche sau cum pot tăcea, dacă cineva tulbură jocul *de-a cuvintele*...

I. Comunicarea între corectitudine și adevăre

Confuzii...

Expresia *confuzie de termeni* este înțeleasă ca orice înlocuire a unui termen prin altul, într-un context dat, indiferent de forma sau sensul pe care-l au. Cauzele care duc la confuzia de termeni sunt multiple, dar toate decurg, în fond, din gradul de cultură al vorbitorilor.

Cel mai frecvent sunt confundate *paronimele* sau cuvintele care se aseamănă din punct de vedere formal și se deosebesc, într-o măsură mai mare sau mai mică, în ceea ce privește sensul. Nu de puține ori, paronimele sunt folosite impropriu, în contexte inadecvate, unul în locul perechii sale, producând prin aceasta un comic verbal.

Scriitorii apelează la paronime pentru valorile afective pe care le pot avea asupra cititorului. În funcție de utilizarea proprie sau improprie a acestora, gama efectelor produse este largă, de la umor și autoironie până la comic și sarcasm. Motivele urmărite de scriitori sunt diferite. Uneori este ironizată situația unei persoane care nu stăpânește deplin o limbă străină. Cităm un exemplu din romanul lui Arthur Conan Doyle *Firma Girdlestone* în traducerea Luciei Gogan: „E o femeie grozavă cum n-am mai văzut de mult. – Este o *măduvă*, spuse germanul. – Ce este? – O *măduvă*, *măduva* unui inginer. – Vrei să spui *văduvă*?”.

Alteori paronimele contribuie la conturarea unor „tipuri”. Despre eroii lui Caragiale, de exemplu, se spune că sunt mai autentici prin limbaj decât prin acțiunile lor. „Nu de dragul cuvintelor, arată însuși Caragiale, am căutat să vă născocesc o povestire. Eu de hatârul povestirii caut într-adins cuvinte.” Între aceste căutări, cu efecte deosebite, se numără și confuziile de paronime: *modistă* în loc de *modestă*: „Fată frumoasă, *modistă* și învățată și trei ani la pasion...”; *giantă* pentru *gintă*: „Ei, *giantă* latină, dom’le, n-ai ce-i mai zice”; *iluzii* în loc de *aluzii*: „...nu m-așteptam ca tocmai dumneata să te pronunți cu așa *iluzii* în contra mea” ș.a. Firescul cu care sunt folosiți termenii improprii în contextele amintite constituie izvorul încântării noastre mereu reînnoite și relevă geniul aparte al scriitorului.

Din păcate, realitățile noastre lingvistice oferă, nu de puține ori, exemple demne de pana lui Caragiale. Acestea vor fi luate în discuție în continuare...

A contacta

„Sunt mode literare sau snobisme verbale, care picură pe nesimțite în vocabularul unei epoci, generalizând întrebuintarea anumitor cuvinte cu virulența unei adevărate epidemii”, scria publicația *Cuvântul* în ianuarie 1931.

De fapt, cuvintele „la modă” de cele mai multe ori sunt neologisme. Unul dintre neologismele „virulente” care circulă astăzi în mai multe variante stilistice ale limbii române este verbul *a contacta*, preluat din franceză și/sau engleză. Consemnat în dicționare cu sensul „a stabili legătura cu o persoană, cu un organism”, termenul *a contacta* este la el acasă în mesaje publicitare, în ofertele de serviciu: „Căutăm secretară cu prezență agreabilă... *Contactați-ne* la telefonul...”

Astăzi verbul *a contacta* este folosit curent, abuziv chiar, în stilul publicistic și în stilul conversației. Termenul este mai scurt și mai comod decât construcțiile *a lua legătura (cu cineva)*, *a stabili legătura (cu cineva)*, *a lua contact (cu cineva)*, pe care le înlocuiește. Totuși, utilizând prea des verbul *a contacta*, neglijăm sinonimele acestuia. Să recunoaștem că în ultimul timp nu mai *comunicăm*, pur și simplu, cu prietenii, nu mai *ținem legătura* cu ei, ci îi *contactăm*. Se poate spune însă simplu și frumos: „Mai știi ceva despre...?” sau „Mai ai vreo veste de la...?” în loc de „Contactezi cu...?”

De fapt, formula *a contacta cu cineva* este defectuoasă nu numai din punct de vedere stilistic, ci și din punct de vedere gramatical. *A contacta* este un verb tranzitiv, care trebuie urmat de un complement direct: „Specialiștii pot *contacta conducerea* institutului fără anunț prealabil”. Asocierea verbului *a contacta* cu un complement indirect este incorectă: „*Contactăm cu firme* din Occident”.

În ceea ce privește distribuția stilistică, verbul *a contacta* este „la locul potrivit” într-un reportaj, de exemplu: „*Contactat* de reporterul nostru, ministrul culturii a declarat următoarele...” sau într-un mesaj publicitar: „Prestăm servicii de transport. Ne puteți *contacta* la adresa...”.

În conversația curentă, termenul este pretențios, artificial și poate produce impresia unei „sclifoseli stilistice”, vorba distinsului filolog Iorgu Iordan. Dacă recurgeți totuși la cuvântul în discuție, ar fi bine să-l folosiți adecvat, deci să *contactați pe cineva*, și nu *cu cineva*.

A include

Nu ne putem explica de ce uzul nostru lingvistic preferă uneori să numească lucruri sau acțiuni cu termeni absolut necorespunzători. Este și cazul verbului *a include*, folosit – impropriu – în construcții de tipul: *a include televizorul* (sau *aparatul de radio*), *a include aspiratorul*, *frigiderul*, *radiatorul* sau alte aparate electrocasnice. De unde vine eroarea, se știe. Dar nu numai influența străină poate fi invocată în acest caz. Majoritatea vorbitorilor manifestă tendința de a se exprima cât mai îngrijit, cât mai elevat, de aceea deseori sunt preferate cuvintele mai noi, mai puțin frecvente, dar care sunt totodată mai puțin cunoscute. De aici pornesc însă și unele erori de exprimare. Astfel, verbul *a include* înseamnă „a cuprinde, a conține, a îngloba”, de exemplu: *Vechea Galie include și Belgia de astăzi*. *A include* are ca sinonime și termenii *a integra*, *a introduce*, *a încorpora*. Un element poate fi deci *inclus* – adică *înglobat* – într-un ansamblu; ceva poate fi *inclus* – sau *încorporat*, *introdus* – în masa unei substanțe.

Revenind la construcțiile de la care am pornit, semnalăm că atunci când vrem să ascultăm știrile de ultimă oră sau să urmărim un film nu *includem* televizorul, ci, pur și simplu, îl *deschidem*. **Deschide televizorul!** – aceasta este formula uzuală corectă, sau **Deschide aparatul de radio!** Procesul invers se numește *a închide televizorul* (aparatul de radio). Nici un motor nu *se include*, ci *se pornește*, *este pus în funcțiune*, *este acționat*. Un aparat electromenajer *este conectat* sau *pus în funcțiune*. Formula recomandabilă, în acest caz, va fi: **Conectează frigiderul** sau **Pune în funcțiune robotul de bucătărie**. În mod similar, un telefon mobil *se deschide/se închide* sau *se conectează/se deconectează*.

Aveți careva probleme?

Constatăm că în ultimii ani s-a extins, ca o epidemie, utilizarea pronumelui *careva* cu sensul de „unele” sau „anumite” în contexte cum sunt: *Dacă apar careva dificultăți...* sau *Nu există careva prevederi legale care...* De fapt, *careva* este pronume (sinonim cu *cineva*). Se spune corect: *Este careva (= cineva) pe aici? Știe careva (= cineva) răspunsul?* Alăturarea pronumelui *careva* unui substantiv (*careva înlesniri*,

careva probleme, [aveți] careva întrebări) este alogică și chiar... absurdă. Corect: *unele înlesniri; anumite probleme; [aveți] întrebări*.

Există *careva* căruia îi arde de râs? – se întreabă autorul unui articol on-line. Poate, doar de plâns...

A finisa

Un cuvânt la modă astăzi, în spațiul basarabean, este verbul *a finisa*, care apare în diferite contexte, posibile și... imposibile. Unii vorbitori consideră că e mult mai elegant să spună *Ședința s-a finisat* decât *Ședința s-a încheiat*. Deunăzi, un tânăr amabil de la un magazin de telefoane mobile mi-a spus cu un surâs jenat că modelul de telefon care mă interesa *s-a finisat*, dar se poate face comandă. Pe un blog am văzut că, mai nou, până și o facultate *se finisează*...

Ceea ce i-a derutat pe vorbitori și i-a atras în capcană este ideea de **definitivare** conținută în verbul *a finisa*: „A executa ultima fază din procesul de fabricație, de confecționare, de execuție etc. a unui obiect, a unei construcții etc., pentru a i se da aspectul, forma și dimensiunile definitive”. Astfel, *se finisează* fațada unei construcții, adică i se dă aspectul definitiv. Sau *se finisează* marmura, granitul, piatra naturală (cu sensul „se prelucrează și se șlefuiește”). Poate fi *finisat* un ornament de caroserie. Se *finisează* confecțiile. Se *finisează* lemnul, pardoselile... și chiar o coafură.

Astfel, verbul *a finisa* poate fi asociat cu *finisaj*: „operație prin care se dă forma definitivă unui produs sau unei lucrări”. Se spune corect *lucrări de finisaj, finisaj interior/exterior, finisaj prin culoare, finisaj decorativ* etc. Domeniul în care predomină termenul *finisaj* este cel de construcții și amenajări. Or, se poate spune și despre un produs (cum ar fi un telefon mobil sau un autovehicul) că are un finisaj elegant sau lacunar.

„Aici sezonul de schiat nu se finisează niciodată...”, declară pompos o agenție de turism. Un sezon de schiat nu poate fi *finisat* nici în cel mai urât vis... Și nici o ședință. Și nici o facultate. Un sezon se încheie. O ședință ia sfârșit, se încheie sau se ridică. Un produs nu este disponibil sau nu este în stoc. O facultate este absolvită.

Prin urmare, *a fnisa* nu este sinonim cu *a încheia*, *a termina*, *a absolvi*, ci numai cu *a definitiva*, în contexte bine determinate.

Avia

În sezonul estival, suntem asaltați de oferte tentante: mare, munte, agroturism... Imagini și denumiri exotice se perindă în fața ochilor, oriunde ne-am arunca privirea. Iar unele anunțuri ne îndeamnă să rezervăm pentru viitoarele călătorii plăcute... bilete *avia*. Am consultat mai multe dicționare explicative (generale și specializate, inclusiv un glosar aviatic, elaborat de Lucian Miclaus*), și nicăieri nu am găsit acest element de compunere, *avia*. Chiar dacă pare detașat din termenii *aviație* sau *aviatic*, în limba română *avia* este... un intrus, un „venetic” de pe aiurea. Românește se spune corect *bilet de avion*, prin analogie cu *bilet de tren*, *bilet de autobuz*, *bilet de troleibuz*.

În acest context, se impune precizarea că nici compania care desfășoară activități de transport aerian nu se numește *companie avia*, ci *companie aviatică* sau *companie aeriană*. Inserăm câteva sintagme mai frecvente formate cu ajutorul determinativului *aviatic*: *accident/incident aviatic*, *miting aviatic*, *maraton aviatic*, *show aviatic*, *spectacol aviatic*, *sport aviatic*, *muzeu aviatic*, *simulator aviatic*, *activitate aviatică* ș.a.

Alte compuse din domeniul în discuție sunt formate cu ajutorul elementului *avio-* (detașat din *avion*): *aviocar* „utilaj din parcurile de distracții care execută loopinguri”, *aviochimie* „mod de tratare modernă a plantelor cu substanțe chimice împrăștiate din aeronave special amenajate”, *aviofon* „tub acustic prin care se efectuează convorbiri în timpul zborului între membrii echipajului unei aeronave”, *avionor* „constructor de avioane”, *aviosondaj* „sondaj metereologic efectuat cu ajutorul unui avion” etc.

---

* <http://193.230.235.141/carti/Beletristica/Carti%20literatura%20romana%20%28%20autori%20romani%29/Miclaus.pdf>

A se expune

În anumite perioade, se constată la vorbitorii unei limbi expresii, construcții, formule reluate cu insistență până la a deveni ticuri verbale. Un asemenea tic verbal, observat în special în exprimarea funcționarilor publici, dar și în limbajul reporterilor, este formula „a se expune asupra unui fapt”. Construcția este nefirească pentru limba română și se impune abandonarea acesteia în favoarea unor expresii corecte.

Verbul *a expune* are mai multe sensuri, de altfel, bine cunoscute de vorbitori. Cu valoare tranzitivă, *a expune* înseamnă: „1. A prezenta, a reda prin cuvinte, a relatea, a explica (*a expune un subiect, a expune o opinie*). 2. A așeza la vedere; a arăta, a prezenta în fața publicului (*a expune tablouri, a expune marfa*). 3. (*despre obiecte*) A așeza un obiect, un material în așa fel încât să se poată exercita asupra lui o acțiune, o influență (*a expune la soare*). 4. A supune acțiunii luminii un film, o placă fotografică pentru a obține un clișeu, o fotografie”. Cu valoare reflexivă, verbul *a expune* are sensul de „a pune sau a se afla într-o situație periculoasă sau neplăcută” (*persoană expusă unui risc; oraș expus unui pericol*).

Revenind la formula „a se expune asupra unui fapt”, constatăm că vorbitorii confundă verbul *a se expune* cu *a se pronunța*. Construcția corectă în limba română este *a se pronunța asupra unui fapt, eveniment*, de exemplu: *Herta Müller, o voce care „s-a pronunțat împotriva uitării, apărând astfel valoarea libertății”*. O altă modalitate recomandabilă de exprimare implică adăugarea la verbul *a expune* a precizărilor *punct de vedere, opinie*: *Deputatul și-a expus opinia privind proiectul de lege sau Profesorul și-a expus punctul de vedere referitor la disciplinele opționale*.

Rezumând, reluăm în stil telegrafic recomandarea tabletei de față: este eronată și nefirească folosirea verbului *a se expune* în contexte de genul: *Primăria invită opinia publică să se expună asupra inițiativei privind interzicerea amplasării de noi gherete în Chișinău (...)*. Corect: *Primăria invită opinia publică să se pronunțe... sau să-și expună punctul de vedere*.

În încheiere, vă urez, dragi cititori, să vă *expuneți* fără teamă opiniile, să vă *pronunțați* de fiecare dată când e nevoie și să nu vă *expuneți* primejdiilor.

La moment

Într-o tabletă despre cuvântul *rută*, am numit acest cuvânt „ghini-onist”. Se pare că, de la o vreme, i se poate alătura și *moment*. Motivul? Ba este confundat cu *aspect*, ba cu *problemă*, ba este utilizat cu prepoziții nepotrivite... Dacă s-ar putea supăra cuvintele pe noi, vorbitorii, *moment* ar fi mereu bosumflat. Dar să vedem de ce...

O formulă frecventă – în special în exprimarea funcționarilor – este „menționez un moment”, *moment* având aici, în mod evident, sensul de *problemă* sau *aspect* (al problemei). Nu poate fi menționat „un moment” dacă nu se face referire la un interval de timp, întrucât *moment* înseamnă „interval scurt de timp; clipă, secundă”. Prin urmare, putem menționa o *problemă* sau un *aspect*.

O altă formulă neadecvată, dar aproape generalizată, este *la moment*, cu sensul de „în acest moment, în momentul de față, în prezent”, în contexte cum sunt: „*La moment*, nu dispunem de resurse”; „Care e situația *la moment* la Consulatul României din Chișinău și în centrele regionale?” ș.a. Conform dicționarilor de referință ale limbii române, *la moment* semnifică „imediat, pe loc; *p. ext.* la timp”. Așadar, enunțurile citate ar trebui refăcute astfel: „*În acest moment*, nu dispunem de resurse”; „Care e situația *în momentul de față* (sau *actualmente/în prezent*) la Consulatul României din Chișinău și în centrele regionale?”.

Amintim în continuare și alte locuțiuni din care face parte substantivul *moment*: *de moment* „de scurtă durată; efemer; vremelnic”; *pentru moment* „provizoriu, deocamdată, pentru scurt timp”; *pe moment* „în prima clipă, în acea clipă”; *în tot momentul* „în permanență, tot timpul”; *din moment în moment* sau *dintr-un moment în altul* „imediat, chiar acum; curând, îndată”; *din moment ce...* „de vreme ce..., deoarece...”; *la un moment dat* „într-un anumit timp (nedeterminat); deodată”.

Dacă s-ar pomeni, prin minune, Caragiale în Chișinăul zilelor noastre, ar mai adăuga vreun *moment Schițelor și momentelor* sale. Atenție maximă, astfel, *la momente...*

Oficii în arendă

Formula din titlu, pe care o vedem pretutindeni, a devenit atât de familiară, încât nici nu ne întrebăm dacă este corectă. De fapt, semnificația dorită de autorii formulei urma să fie sugerată absolut altfel, deoarece nici *oficiu*, nici *arendă* nu sunt la locul lor și nici nu sunt termeni compatibili. *Oficiu* este „1. Denumire dată unor servicii ale unor întreprinderi sau instituții; serviciu (administrativ); local, birou al acestui serviciu”, de exemplu: *oficiu poștal*, *oficiu diplomatic*, *oficiu de cadastru*, *oficiul stării civile* ș.a. *Oficiu* nu este sinonim cu *birou*!

Termenul *arendă* se referă la „cedarea temporară a dreptului de exploatare a unor bunuri, în schimbul unei plăți”. Chiar dacă dicționarele nu menționează explicit, uzul și diverse acte normative indică asupra faptului că termenul *arendă* se utilizează în legătură cu terenurile de pământ: *terenuri agricole date în arendă*.

Prin urmare, un „oficiu” nu poate fi „dat în arendă”. Formulele recomandabile sunt *birouri de închiriat* sau *spații de închiriat*.

Fazenda

Vara, cu dogoarea ei, ne gonește la mare, la munte, la codru – oriunde putem găsi răcoare și liniște. Mulți orașeni își petrec vacanța lucrându-și cotele de pământ, situate în suburbii, pe care le numesc *fazende*, cu un termen preluat din telenovelele braziliene. *Fazendă* este numită și căsuța improvizată pe aceste loturi de pământ. Alteori acesteia i se mai spune și *vilă*.

De fapt, nici *fazendă*, nici *vilă* nu constituie termenii potriviți pentru asemenea căsuțe. În limba portugheză, *fazenda* înseamnă „plantație vastă de trestie de zahăr, cacao sau cafea etc. în Brazilia”, deci lexemul în discuție poate fi întrebuițat în glumă, cu intenții ironico-umoristice, doar cu referire la lotul de pământ cultivat cu diverse plante. *Vilă* este un neologism cu etimologie multiplă, adică provine din limbile latină, franceză sau italiană (*villa*) și are sensul de „casă elegantă și spațioasă, înconjurată de grădină”. Cu alte cuvinte, *vila* este o casă de lux, de obicei foarte mare și, evident, costisitoare. Iar o căsuță modestă, ridicată

unde va în afara orașului, pe lotul de pământ, se numește *casă/căsuță de grădină* sau, dacă e ridicată la munte ori pe malul mării, ori într-o zonă pitorească, *casă de vacanță, cabană, cabană estivală*.

Gol!

Există domenii de activitate umană la care „se pricepe toată lumea”. Acestea sunt politica, moda și sportul, lista rămânând deschisă. În sport, regele probelor și jocurilor este, indiscutabil, fotbalul (cel puțin, în Europa). Pasionații de fotbal sau microbiștii, după vizionarea vreunui meci important, comentează fazele acestuia ore în șir. Bineînțeles, momentele cele mai savurate sunt fazele de poartă – fie că golurile au fost reale, fie doar... virtuale. Și aici e timpul să intre în scenă și alți muritori, chiar dacă nu sunt microbiști și nu pot contesta, în cunoștință de cauză, deciziile arbitrilor. Dar când e vorba despre goluri, admitem că la acestea într-adevăr se pricepe toată lumea. Atâta doar că acțiunea de a introduce mingea în poarta adversarului, în timpul unui meci de fotbal, este numită în mai multe feluri. Dacă ați observat, comentatorii meciurilor de fotbal folosesc pentru asemenea acțiuni expresiile *a înscrie un gol* și *a marca un gol*. De exemplu: *Primul gol al reprizei a fost înscris de Adrian Mutu; Cine va reuși să marcheze golul victoriei?* Microbiștii noștri, spre deosebire de comentatori, utilizează frecvent și construcția *a bate un gol*. Dar poate fi oare un gol *bătut*? Se bate un covor, se bate tactul, toba, șaua (în expresia *a bate șaua să priceapă iapa*), se bate moneda, se bate, dacă vreți, apa-n piuă, dar un gol poate fi doar *înscris, marcat* sau, într-un limbaj familiar, *dat*, de exemplu: *Cristiano Ronaldo a dat un gol de toată frumusețea*. Ca să se producă un gol, în poarta adversarului trebuie introdusă mingea. Sau trimisă. Sau... *bătută*. Se spune curent *a bate mingea*, căci mingea (sau balonul) este un obiect care poate fi *bătut* sau *lovit*. Pe când golul... care este, în principiu, un punct... Poți *bate* sau *lovi*... un punct?! Așadar: deși se spune curent *a bate mingea*, când vine vorba despre goluri, acestea *se înscriu, se marchează* sau, în sfârșit, *se dau*. Dar nu *se bat*.

Cine, ce

Pronumele interogative *cine* și *ce*, în enunțuri, generează uneori greșeli de acord. Se spune frecvent: *Cine au de pierdut, patronii sau salariații?* sau: *Ce-s cu astea?* De fapt, pronumele interogative *cine* și *ce* au în permanență valoare de singular, masculin, de aceea predicatul cu care intră în relație de acord trebuie să se afle la persoana a III-a singular (masculin): *Cine are de pierdut, patronii sau salariații?*; *Ce-i cu astea?* Dacă vorbitorii nu sunt siguri, ei pot recurge la pronumele relativ *care*. Acesta poate exprima și numărul plural, și genul și permite un acord al predicatului la categoriile menționate. Astfel, primul enunț poate fi reformulat în felul următor: *Care au de pierdut, patronii sau salariații?*

Ofițer superior

Într-o scrisoare sosită pe adresa Centrului Național de Terminologie, se solicita o consultație privind corectitudinea expresiei *ofițer de grad superior*. Autorul scrisorii, preocupat în special de prepoziția utilizată, întreba dacă nu era mai bine de recurs la prepoziția *cu*: *ofițer cu grad superior*. De fapt, indiferent de prepoziția folosită, construcția este pleonastică și, prin urmare, nerecomandabilă. Ofițerul este un „militar cu funcție de comandă (de la subofițer la general), persoană având unul dintre aceste grade”, deci termenul *ofițer* implică deja ideea de *grad*. Sintagmele consacrate în limba română sunt *ofițer superior* sau, după caz, *ofițer inferior*. Cu titlu informativ, maiorul, locotenent-colonelul, colonelul și generalul sunt ofițeri superiori.

Rută

Ce este ghinionul? Ghinionul, se știe, este o întâmplare, o conjunctură nefavorabilă pentru cineva, este un nenoroc, o neșansă. Ghinionistul, prin urmare, este persoana care are ghinion, care este urmărită de ghinion.

În limbajul cotidian al vorbitorilor din stânga Prutului se pare că există și... cuvinte ghinioniste, adică lexeme care au neșansa de a fi mereu utilizate incorect, nepotrivit sau confundate cu altele. Un aseme-

nea cuvânt ghinionist este *rută*. În dicționare, nu i se întâmplă nimic, termenul e „sigur” de locul pe care îl ocupă în inventarul lexical și de valoarea sa semantică. Când însă iese la plimbare... sau *pe traseu*, căci acesta este sinonimul său perfect, îl urmărește deseori ghinionul. De exemplu, în cazul în care un vorbitor spune că s-a deplasat din Ciocana în Telecentru cu o *rută* (în loc de *maxi-taxi*) – cum să nu se plângă necăjita *rută* de ghinion! Dacă ar putea vorbi cuvintele, ar semnala că nu te poți deplasa **cu o rută**, ci **pe o rută**, adică *pe un traseu*, care înseamnă „drum urmat de un vehicul; linie străbătută de o cale de comunicație între două localități”. Altfel spus, *ruta* este *drumul*, *itinerarul*, *parcursul* urmat de un vehicul, de exemplu: *Acest autocar circulă pe ruta Chișinău-Timișoara*.

Alți vorbitori (și nu puțini) confundă pe *rută* cu *cursă*, spunând: *Am făcut mai multe rute la casa cea veche până mi-am adus toate lucrurile*. În acest caz, *ruta* de fapt e una, e traseul pe care îl parcurge vorbitorul, mai multe au fost *cursele*. Pe aceeași rută se fac mai multe curse, de exemplu: *Autobuzul nr. 11 face curse pe ruta/pe traseul Chișinău-Durlești*.

Cursa deci este „drumul străbătut de un curier sau de un vehicul pe același itinerar, după un orar stabilit”. *Cursă* se numește și „vehiculul care parcurge un astfel de traseu”. Este corect a se spune *Iau cursa de Iași*, avându-se în vedere autocarul care circulă (= face curse) în mod regulat pe traseul în cauză.

Telecomandă

Mulți termeni noi sunt puși în circulație odată cu apariția obiectelor sau a fenomenelor pe care le desemnează. De exemplu, cuvintele *computer*, *fax*, *xerox*, *pager* au devenit cunoscute pe măsura răspândirii acestor aparate electronice. Mai mult decât atât, termenii menționați și-au format, rapid, derivate: *a computeriza*, *a faxa*, *a xeroxa*, *xeroxat*, ceea ce este o dovadă în plus în favoarea integrării lor în uz.

Din păcate, unele lucruri au neșansa de a purta nume improprii. Un asemenea obiect „fără noroc” este și dispozitivul cu care schimbăm posturile la televizor fără a ne apropia de acesta, numit impropriu, adică nepotrivit, „distanță”.

Cred că este bine știut de toată lumea că *distanța* este „un interval care desparte două puncte în spațiu” sau „un interval de timp care desparte două momente, două evenimente”.

De ce totuși acest cuvânt – *distanță* – apare la noi și în calitate de termen electronic? Într-adevăr, cu ajutorul dispozitivului în discuție putem comanda televizorul la distanță. Expresia „a comanda la distanță” este redată mai scurt și mai exact prin termenul *a telecomanda*, în care elementul de compunere *tele-*, în acest caz, nu este o formă abreviată pentru *televiziune* sau *televizor*, ci înseamnă „departe”, „de departe”, „la distanță”, așa ca în cuvintele *telecomunicație* „comunicare la distanță”, *teleghidaj* „dirijare de la distanță”, *telepatie* „percepere a fenomenelor și a gândurilor de la distanță”.

Vom reține, așadar, că acționarea televizorului (sau a altui aparat) de la distanță se numește *telecomandare* (*teleghidare*), iar dispozitivul întrebuințat pentru aceasta poartă denumirea de *telecomandă*.

În legătură cu termenul *telecomandă*, aș vrea să semnalez o familie de cuvinte noi – *zap*, *zapaj*, *zapare*, *zapping*, formate de la verbul *a zapa*, împrumutat de curând din limba franceză (< *zapper*), care înseamnă „a schimba frecvent canalele la televizor cu telecomanda”. De exemplu: *Cum să-i facem pe spectatori să nu zapeze?*

A demonstra

Competențele de comunicare (vocabularul individual, capacitatea de elaborare a unor discursuri clare etc.) se dezvoltă pe două căi: imitația și creația. Imitația constă în preluarea unor modele de exprimare; creația presupune formarea de cuvinte noi, deconstruirea stereotipurilor de comunicare verbală, inovarea sub aspect morfosintactic ș.a.

Unii vorbitori, pe lângă modelele corecte de exprimare, preiau și modele nerecomandabile. Construcția *a demonstra un film* a fost combătută, în ultimii ani, de mai mulți specialiști. Totuși, ea persistă în uz, ceea ce ne-a determinat să o reluăm în discuție.

Modelul imitat de vorbitorii noștri este unul străin. Or, pentru acțiunea denumită de construcția *a demonstra un film* avem suficiente formule în limba română: *a proiecta un film*, *a (de)rua un film*, *a prezenta un film*.

Din familia lexicală a termenului *a proiecta* fac parte și *proiecție* „reprezentare pe un ecran cu ajutorul unui fascicul luminos a imaginilor înregistrate pe un film”; *aparat de proiecție* „aparat care servește la proiectarea pe un ecran a imaginilor”; *proiecționist* „operator al aparatului de proiecție”.

Așadar, într-un cinematograf filmele pot fi *derulate, proiectate* sau *prezentate*, nu „demonstrate”. Exemplificăm prin două enunțuri extrase din *Dicționarul cinematografic* (București, 1974): „Constituirea Mișcării cinematografului liber a fost marcată de *proiecția* la Londra a șase programe alcătuite din documentare de actualitate”; „Festival cinematografic: manifestare cu caracter periodic, destinată *prezentării* publice a celor mai bune filme produse într-o țară sau în mai multe țări”.

Astfel, nu mai este necesar să atribuim acest sens verbului *a demonstra*, care înseamnă, în primul rând, „a arăta în mod convingător adevărul sau neadevrul unei afirmații, al unui fapt” (*a demonstra o teoremă*) și, în rândul al doilea, „a manifesta (despre mulțimi de oameni)”, de exemplu: *Protestatarii au demonstrat în fața sediului Parlamentului*.

„Soțul... meu?”*

Că viața e un teatru se știe de când lumea. „Pâine și jocuri!” – strigau anticii. Și dacă azi nu prea avem pâine și la pâine, jocuri avem destule: și politice, și poetice, și de noroc. Dar dintre toate, lumea noastră preferă, de la o vreme, „Telebingo”, care este mai mult decât un joc de hazard, mai mult decât o tombolă ordinară, – este un Spectacol al Speranței, o megailuzie cu care se alină (și se alintă) muritorii. Nu știm cât va mai dura bingomania, un lucru însă e cert: pentru moment, „Telebingo” este o emisiune cu mare audiență la TVM, de aceea ne bucură exprimarea în general îngrijită a prezentatorului. Interlocutorii însă... Ei bine, să punem – cu mărinimie – unele erori de exprimare pe seama emoțiilor încercate de câștigători. Dar ne simțim obligați să atragem atenția cititorilor asupra greșelilor pe punctul de a se generaliza, „redate” în fiecare ediție „Telebingo” (și nu numai). Una dintre acestea se ascunde în următorul dialog: „Pentru cine jucați? – Joc pentru soțul (pentru nepoți-

---

* *Tabletă scrisă în perioada în care la TVM era în mare vogă emisiunea „Telebingo”.*

ca, pentru *fica*)”. Vorbitorii consideră că este suficient să spui *soțul*, fără a preciza: *meu*, sau *fica*, fără *mea*. Dar propozițiile de acest fel rămân suspendate. Din punct de vedere strict gramatical, s-ar părea că asemenea enunțuri sunt corecte, deoarece articolul hotărât enclitic îndeplinește și rolul unui adjectiv posesiv pe lângă numele părților corpului, de exemplu: *A întors capul* (= capul său), *deschide ochii* (= ochii tăi) și pe lângă unele nume de persoane indicând grade de rudenie, funcții sau relații sociale care sunt pentru vorbitor nume de obiecte unice asimilate cu numele proprii. Când cineva spune: *Vine mama*, este vorba numai despre mama lui, sau: *Vorbește șeful* (= șeful lui). Or, aproape orice regulă prezintă și abateri. În contextul celor discutate, cităm din *Gramatica pentru toți* de Mioara Avram: „Dintre substantivele care exprimă grade de rudenie fac excepție *soț, soție, frate, soră, văr, verișoară, nepot, nepoată*, la care nu este recomandabilă folosirea articolului cu sens posesiv: se spune corect *A venit soția mea (ta, lui etc.)*, nu *A venit soția*”.

Așadar, pasionații de „Telebingo”, dacă doresc să se exprime în conformitate cu normele limbii române literare, vor răspunde la întrebarea „Pentru cine jucați?” numai astfel: „Joc pentru soțul *meu*”; „Joc pentru fica *mea*”; „Joc pentru nepotul *meu*”; „Joc pentru sora *mea*”; „Joc pentru vărul *meu*” etc.

A trăi

Se afirmă de multe ori – și pe bună dreptate – că principala sursă a greșelilor de limbă o constituie neologismul. Într-adevăr, întrebuițarea cuvintelor noi generează multiple probleme de ordin fonetic, morfologic sau semantic. Uneori însă și unitățile lexicale vechi, din fondul principal al limbii, sunt utilizate neadecvat. Să urmărim un dialog.

Într-o dimineață, recepționera de la un hotel din Chișinău îi întrebă pe niște musafiri din Iași:

– Mai trăiți?

Oaspeții, evident, stupefiați, au răspuns:

– Precum vedeți, suntem încă vii!

– Și cât mai trăiți? urmă o altă întrebare.

– Păi cât va da Domnul!

– Eu vă întreb cât o să mai *trăiți* la noi!

Abia atunci ieșenii au conștientizat că pe recepționeră o interesa cât timp vor mai *sta* ei la hotel. În acest context, tocmai verbul *a sta* ar fi fost cel mai potrivit. Prin urmare, vom spune despre cineva care se află la un hotel (sau în vizită) că *stă* sau *locuiește* acolo.

De asemenea, vom evita verbul *a trăi* (pentru a nu produce echivo-curii semantice nedorite) în enunțuri de felul celor ce urmează: *Eu stau cu chirie într-o casă la curte; Ea locuiește în Ciocana; El s-a stabilit la București.*

Să recurgem deci la verbul *a trăi* cu sensurile sale firești: „a fi în viață, a exista, a dura, a dăinui, a simți (ceva) cu intensitate”.

„Cât trăim pe-acest pământ, mai există ceva sfânt”, spune poetul. Bineînțeles, aici verbul *a trăi* este la locul lui, căci nu putem *sta* sau *locui* pe pământ, ci putem doar *trăi*.

Dânsul

Valoarea principală și cea mai cunoscută a cuvântului *dânsul* este cea de pronume personal, ca în enunțurile: *De obicei, o femeie știe că e iubită mai înainte ca bărbatul să-și dea seama ce se petrece cu dânsul.* (Gara-bet Ibrăileanu, *Adela*); *Omul acesta pare că nu știe cât prețuiește pentru mine amicitia lui: nu-și face idee, desigur, ce fericit sunt eu când aflu de la dânsul importantele secrete ale zeilor.* (I.L.Caragiale, *Amicul X...*). *Dânsul* este echivalent aici cu pronumele personal *el*. În nominativ, pronumele *dânsul* și *dânsa* obțin suplimentar valoarea de pronume de politețe, cf.: *Cu toate acestea, dânsa nu se putea stăpâni, căuta dinadins să fie cât mai des singură cu dânsul, era cuprinsă de un fel de beție, i se răscolise, parcă, toată firea și ar fi voit ca așa să și rămâie.* (Ioan Slavici, *Mara*)

Dânsul poate face parte dintr-o locuțiune adverbială specifică limbajului popular: *ca pe dânsul* (respectiv, *ca pe dânsa*), având sensul de „grozav, strașnic”. De asemenea în limbajul popular, *dânsul* și *dânsa*, cu valoare substantivală, se întrebuițează cu sensul de „soț” sau „soție”. În mitologia populară, *dânsele* denumesc, eufemistic, *ielele*.

În uz, este frecventă și utilizarea pronumelor *dânsul* și *dânsa* pentru a desemna obiecte, lucruri, fenomene: *E un program simplu, nu vei avea probleme cu dânsul; Oprește muzica asta odată, că m-am plictisit de*

dânsa. În astfel de contexte, este recomandabil a se recurge la pronumele personale *el, ea* sau la pronumele demonstrative *acesta, aceasta*: *E un program simplu, nu vei avea probleme cu el*; *Oprește muzica asta odată, că m-am plictisit de ea*. Utilizarea pronumelor *dânsul, dânsa* pentru obiecte și fenomene este regională, deci neacceptată de limba română literară.

A răzbate

Există cuvinte pierdute. Există cuvinte uitate. Pentru că un cuvânt poate fi pierdut sau uitat, ca și un om, ca și un prieten. Există cuvinte-amici, dar și cuvinte falși prieteni ai vorbitorului. Deseori, ar trebui să mergem în căutarea cuvintelor pierdute. Ca să găsim prietenii adevărați... și să-i abandonăm pe cei falși.

Să urmărim acum, din perspectiva schițată, valențele verbului *a răzbate*. Semnificația de bază a cuvântului în discuție este „a-și face drum, a pătrunde, a străbate (cu greu), a răzbi”, completată de sensul figurat „a izbuti, a reuși”, cf.: *Da’ce vânt te-a adus și cum ai putut răzbate prin aceste locuri, femeie hăi? Pasăre măiastră nu vine pe aici, necum om pământean.* (Ion Creangă, *Povestea porcului*). Lexemul avea și alte sensuri, astăzi uitate și considerate învechite: „a învinge; a bate; a bate din nou; a cutreiera, a colinda; a copleși”.

Deși nu este însoțit de mențiuni stilistice în dicționare, semnalăm că verbul *a răzbate* este un termen specific limbajului popular. În registrul neutru al limbii, în diverse contexte, se va da preferință altor cuvinte. De exemplu, în emisiunile radio interactive ascultătorii deseori își încep discursul astfel: „Mă bucur că *am răzbătut* la radio”. Din punct de vedere stilistic, expresia este defectuoasă. Chiar dacă este dificil, de multe ori, a intra în emisie directă la radio (din cauza legăturii telefonice proaste sau a suprasolicității circuitelor telefonice), există alte construcții, mult mai potrivite și mai elegante, pentru a reda același sens: *a lua legătura, a stabili legătura, a ajunge în direct* (sau *în emisie directă*), *a intra în direct* (sau *în emisie directă*). Într-un limbaj familiar, se spune și *a prinde legătura*, expresie care poate fi tolerată într-o emisiune de divertisment.

Vă îndemn deci, dragi cititori, să preluați construcțiile recomandate și să *răzbateți* (adică să *reușiți*) doar... în viață, nu și... la radio.

Image

Orice împrumut, dacă „umple” un gol lexical și se constituie într-un element necesar, merită acceptat în limbă. Și dimpotrivă, dacă un cuvânt este, vorba lui Eminescu, „netrebuincios și netrebnic”, având corespundente în limbă, dacă nu aduce nimic nou, nu nuanțează exprimarea, atunci nu ar trebui să-și găsească loc în vorbirea noastră și în inventarul lexical al unei limbi.

Un astfel de intrus „netrebuincios și netrebnic” în limba română este împrumutul de origine engleză *image* [pron. *imigi*]. Cuvintele de acest tip, care se pronunță altfel decât se scriu, sunt numite de specialiști **xenisme**, **străinisme** sau **barbarisme**, adică termeni non-adaptați la structura limbii române, dintre care o mare parte nu se vor adapta niciodată.

De ce considerăm termenul *image* inutil în limba română? Deoarece acest împrumut recent din engleză încearcă să substituie un alt împrumut, anterior lui *image*, de origine franceză, perfect asimilat și cunoscut de toată lumea: *imagine*. Un cuvânt frumos, fascinant și sugestiv. Comparați: ***image-ul Moldovei în lume*** și ***imaginea Moldovei în lume***.

Cred că veți fi de acord cu mine că *imagine* sună mai firesc și mai... românește decât *image*. Și apoi, *imagine* se asociază în mintea noastră cu *imaginație*, *imaginar*, *imaginabil*, *inimaginabil* etc., pe când *image* nu și-ar putea crea o familie lexicală în limba română.

Să nu compromitem deci *imaginea* limbii noastre cu fel de fel de străinisme.

A spăla capul – a se spăla pe cap

Cum e corect: *a spăla capul* sau *a se spăla pe cap*; *a spăla dinții* sau *a se spăla pe dinți*?

În limba română, verbele de felul lui *a se spăla*, *a se tăia*, *a se șterge* etc. se construiesc cu **acuzativul de relație**, dacă acțiunea este limitată la o parte a corpului omenesc, iar substantivul care o denumește trebuie să fie în cazul acuzativ, precedat de o prepoziție. Vom spune deci: ***Spălați rufele cu Ariel***, dar ***Spălați-vă pe dinți cu Blend-a-med!*** sau ***Taie nodul gordian!***, dar ***Vezi să nu te tai la mână ...***

Construcția *a se spăla pe cap* stă și la baza unor expresii, cum ar fi: *a spăla (pe cineva) pe cap* = a muștra tare pe cineva, a-l dojeni, a-l ocări; *să se spele pe cap* = să se descurce cu propriile puteri.

Liber-profesionist

Din familia de cuvinte a lui *liber* fac parte și compusele *liber-arbitru*, *liber-schimbism*, *liber-cugetător*, *liber-profesionist*. Deși se deosebesc tranșant prin elementul al doilea, se întâmplă ca aceste lexeme să fie confundate.

Într-un interviu radiofonic cu un muzicant, reporterul a prezentat conlocutorul său ca fiind un... *liber-cugetător*. Ne-a surprins preocuparea artistului, căci a fi *liber-cugetător* înseamnă „a promova o atitudine critică față de religie și biserică”. Misterul însă a fost spulberat de cuvintele ce au urmat, în derularea dialogului: „Da, nu sunt angajat nicăieri”.

De bună seamă, reporterul se referea la situația artistului de *liber-profesionist*, adică de „persoană care își exercită activitatea în afara unui contract de muncă”. Bineînțeles, un *liber-profesionist* poate fi și *liber-cugetător* în același timp. Conversația la care ne referim însă nu viza concepțiile muzicantului sub niciun aspect, ci se axa pe activitatea lui de creație.

Libertin – liber

Folosirea unor cuvinte în locul altora se explică, de obicei, prin cauze de ordin subiectiv, printre care este și necunoașterea sensului lor exact. La aceasta se adaugă și asemănarea formală a unor termeni.

Un ascultător al unui post de radio comercial, aducând elogii ziariștilor pentru emisiunile reușite, a declarat că *e demn de laudă în primul rând patronul, fiind libertin* și deci *nestrâmtorând libertatea de creație a angajaților săi*. Așa cum *libertin* înseamnă „ușuratic, desfrânat, imoral”, „elogiu” radioascultătorului, contrar voinței lui, s-a materializat într-o ofensă.

O actualizare similară am observat într-o conversație: *Victoria e o femeie modernă, libertină, o respect pentru că știe ce vrea și e liberă în acțiunile ei*.

Din context reiese că *libertină* semnifică aici „emancipată”, accepție ce extinde nejustificat aria semantică a lexemului în discuție. Cuvintele *liber* și *libertin* au sensuri distincte. *Liber* înseamnă „independent, care acționează după voia sa”, pe când *libertin* este un termen cu o conotație negativă: „ușuratic, indecent, care nesocotește regulile decenței și ale moralității”.

Sensuri... necunoscute?

În procesul de comunicare, este important de urmărit modificările de sens ale neologismelor, modificări produse grație unor fenomene semantice generale cum sunt trecerea de la propriu la figurat, atribuirea unui înțeles prin analogie, extensiunea, restrângerea, specializarea sau generalizarea sensului.

În virtutea contextului extralingvistic, în spațiul din stânga Prutului există unele elemente neologice polisemantice cunoscute cu un singur sens, uneori periferic, sau cu alte sensuri decât cele curente în România, deseori improprii. În cazul verbului *a (se) compromite* este pus în circulație doar sensul „a (se) discredită” (persoană *compromisă*), în timp ce semnificația „a primejdui, a distruge” este ca și absentă în codul lingvistic al vorbitorilor acestei zone, ceea ce explică de ce un enunț ca *Recolta de anul acesta pare a fi compromisă* nu va fi decodat corect de ei. Verbul *a tapa*, cunoscut în Țară cu sensul său neutru „a-și aranja părul într-un anumit fel” și cu cel familiar „a obține de la cineva bani prin vicleșug”, este frecvent în Republica Moldova aproape în exclusivitate cu semnificația „a bate la mașina de scris (a tasta pe calculator)”, strămtorând mult în uz sinonimele *a dactilografia*, *a scrie*, *a bate* sau *a culege*, *a tasta* (în cazul computerului).

Faptele semnalate pot fi explicate prin funcționarea izolată a românei, timp de mai multe decenii, în spațiul basarabean bilingv.

Pentru restabilirea în Republica Moldova a unei situații lingvistice firești, se impune „o realiniere la normele limbii române literare unice” și „adoptarea unor neologisme necunoscute în Republica Moldova sau adaptarea altora cunoscute în variante formale diferite. Șansele de

reintegrare pe acest plan sunt reale (...), funcționarea (mai) liberă în (aproape) toate sferele vieții sociale creează prin ea însăși condițiile de recuperare a stadiului de dezvoltare, iar acceptarea conștientă a normei menite să refacă unitatea spirituală înlătură treptat elementele de izolare” (Mioara Avram, *Considerații...*, 1992).

Când *taxezi*... fără a taxa

Deunăzi, o cunoștință mi-a spus că fiul său, încă student, *taxează*. „Pe cine?”, am întrebat eu. „Cum pe cine? *Taxează!* Prin oraș! A reparat mașina lui taică-său și *taxează!*” „Ah... *face taximetrie* deci... Bravo lui, îi ajută pe ai săi...”

Ajunsă acasă, am consultat cu nerăbdare dicționarele mele de căpătâi, *DEX*-ul, *Dicționarul de neologisme*, *Dicționarul de cuvinte recente*... mai știi, poate îmi scapă mie ceva... poate că descopăr ceva... Am căutat și pe *google*... cum altfel! Nu, nu era o inovație, era doar o neglijență de limbaj... În toate sursele, verbul *a taxa* este înregistrat numai cu accepțiunile „1. a supune unei taxe, unei impuneri; a fixa o sumă determinată (ca taxă, impozit, preț). 2. A califica pe cineva drept..., a acuza de...”. Cunoștința mea voia să spună, de fapt, că fiul său *face taximetrie, este conducător de taxi(metru), este taximetrist sau este angajat la o firmă de taximetrie*...

A deschide viză?

De când s-au deschis porțile de fier după care am fost zăvorâți decenii în șir, tot mai multă lume călătorește „afară” fie în interes de serviciu, fie în interes turistic, fie în căutarea unui loc de muncă cât mai bine plătit. Cu toate acestea, libertatea de mișcare este relativă, impedimentul principal fiind... vizele. În spațiul basarabean, în legătură cu subiectul în discuție s-a generalizat expresia improprie „a deschide o viză”, calchiată după model rusesc: *открыть визу*. O viză, de fapt, *se obține*, iar instituțiile autorizate (ambasadele, consulatele) le *acordă* (sau nu...).

Calculatorul

Un calculator personal are în componența sa unitățile unei mașini de scris, dar și alte unități, care-i conferă o inteligență sporită.

Regăsim la un calculator *claviatura* sau *tastatura* și *unitatea de tipărire* sau *imprimanta*, dar, în plus, un dispozitiv de afișare imediată a textelor introduse prin claviatură, una sau mai multe unități de disc magnetic, precum și o *unitate centrală de procesare*.

Tastatura computerului este numită deseori *tastieră*. Dar termenul *tastieră* acoperă două sensuri ceva mai îndepărtate de domeniul informaticii: „1. „mecanism care declanșează sunetele unui tub de orgă sau coardele unor instrumente cu claviatură; 2. (la instrumentele cu coarde) placă din lemn tare, fixată deasupra cutiei de rezonanță, pe care se apasă cu degetul coardele”.

Asemănarea termenilor *tastatură* și *tastieră* are ca efect confundarea acestora. *Tastieră* însă, după cum s-a văzut, este un termen tehnic specific muzicii, care trebuie folosit exclusiv în acest domeniu. Pentru totalitatea butoanelor (tastelor) care servesc la comanda acționării mașinilor de scris, a calculatoarelor etc. se vor întrebuiți termenii *tastatură* (< it. *tastatura*) sau *claviatură* (< germ. *Klaviatur*).

Pentru introducerea unui text nou în calculator sau pentru modificarea unui text existent se impune *deschiderea unui fișier*. Unii utilizatori numesc această acțiune *intrare într-un fail*. Cu toate că termenul *file* (< engl.) este curent în meniurile oricărui program, în limba română pentru această noțiune s-a fixat lexemul de origine franceză *fișier*. Un *fișier*, așadar, *se deschide*, apoi *se editează* (adică se introduce ori se modifică un text), operații urmate de *închiderea fișierului*.

După definitivarea textului dintr-un fișier, acesta poate fi imprimat prin intermediul unității de tipărire. Nu este recomandabilă întrebuițarea termenului *printer* (< engl.). În limba noastră, pentru noțiunea în discuție s-a încetățenit lexemul de origine franceză *imprimantă*, care se încadrează perfect în familia lexicală cu același radical: *a imprima*, *imprimare*, *imprimerie*, *imprimeu*.

Acțiunea de înregistrare la *imprimantă* a informației obținute cu ajutorul computerului se mai numește în ultimul timp *listare* sau *printare*. Totuși, este mai românește a se spune *imprimare* sau *tipărire*.

„Flășka”

Asist la o conversație între un om de afaceri de la București și partenerul său din Chișinău. Vine vorba despre definitivarea unui contract. Chișinăuianul propune cu seninătate: „Dați-mi modelul de contract pe *flășcă*, completez toate datele, apoi scoatem contractul la imprimantă”. Scenă mută (ca la teatru). Când bucureșteanul vede în mâna partenerului obiectul cu pricina, izbucnește în râs: „Dar de ce îi spuneți *fleașcă*? E *stick*...”.

În limba engleză, suportul de date în discuție se numește *USB Flash Memory Stick*. Termenul principal este *stick*, care poate fi tradus ca „bețisor, vargă; ramură; par; baghetă; bară” ș.a. Insist pe ideea că acest mic obiect, devenit indispensabil, este în primul rând *stick* (ce?), și abia apoi *flash* (cum?). În uz s-a impus denumirea „hibridă” *stick de memorie*. Deocamdată, până la o soluție mai fericită, aceasta este, desigur, preferabilă variantei „flășka”, infiltrată – subversiv – în exprimarea basarabeniilor de la „fratele mai mare”...

„Să-ți fie atât de drag cuvântul...”

Marcată de cele două registre, oficial și neoficial, comunicarea lingvistică orală se situează între necesitatea exprimării cunoașterii lumii și adecvarea mijloacelor lingvistice și stilistice întrebuițate, adecvare care presupune selectarea cuvintelor în vederea comunicării în condiții optime (*proprietatea termenilor*), exprimarea accesibilă nivelului interlocutorilor (*claritatea enunțurilor*), precum și evitarea imixtiunilor din alte variante stilistice ale limbii (*puritatea stilului*).

Aflăte sub semnul unei libertăți verbale mult mai mari, situațiile comunicaționale de tipul conversațiilor prietenești, pauzelor de masă, convorbirilor telefonice cu rudele și apropiații, petrecerilor etc., realizate într-un registru neoficial, reprezintă o exprimare în care „vorbitorul (...) își exercită deprinderile (...) de comunicare, apelând la ceea ce am putea numi un prim fond lingvistic activ, adică cel care îi stă în mod nemijlocit la îndemână” (Flora Șuteu, 1974: 268). Spre deosebire de comunicarea oficială, comunicarea într-un cadru non-instituționalizat (informal) se caracterizează printr-un grad maxim de spontaneitate. Participanții la

dialog se încadrează în actul de comunicare nepregătiți, ceea ce implică tot felul de abateri de la normele limbii literare (cum ar fi modificarea calității sunetelor și distribuirea lor specifică, apariția unor lexeme noi și îmbinări originale de cuvinte, a termenilor împrumutați din alte limbi, a calcurilor și sensurilor noi etc.). În alți termeni, comunicarea neoficială este orientată de libertatea creatoare, de gradul de cunoaștere a limbii și de nivelul general de cultură al conlocutorilor.

La nivel lexical, varianta în discuție prezintă, pe fondul unităților lexicale uzuale, un număr impunător de lexeme expresive, locuțiuni, termeni tabu, cuvinte devenite afective grație metaforizării, elemente argotice, termeni regionali, trunchieri ș.a., care contribuie la expresivitatea comunicării. Expresivitatea în mesajele cotidiene poate fi realizată și prin îndepărtarea cuvintelor de la întrebuințarea lor curentă, trecerea de la relațiile în care ne-am obișnuit să le întâlnim la altele. În principiu, în afară de uneltele gramaticale, toate cuvintele se pretează la o îndepărtare mai mult sau mai puțin evidentă de la normă (cf. Coteanu, Angela Bidu-Vrănceanu, 1985: 107). Dacă noua relație rezultată dintr-o asemenea îndepărtare devine constantă, în conținutul semantic al termenului apare o „valoare suplimentară și paralelă” care, atâta timp cât „stă lângă valoarea curentă împărțind cu aceasta numărul de contexte” (*ib.*), conferă cuvântului expresivitate.

Afirmația nu se referă însă și la termenii cu sensuri improprii, în cazul cărora se constată o îndepărtare inacceptabilă de normă, cf.: (interviu) *necenzurabil* „licențios, trivial, vulgar” vs. „care nu poate fi supus cenzurii”; (colectiv) *lucrativ* „care lucrează foarte bine” vs. „care aduce câștig, profitabil, rentabil”; *postură* „post, funcție” vs. „situație în care se află cineva la un moment dat” („Când mi s-a propus să candidez pentru această *postură*...” [de primar]); *a intuiti* „a intenționa” vs. „a înțelege sau a sesiza ceva prin intuiție” („*Intuiesc* să scriu un articol în această problemă”); *impediment* „rușine, obraz, scrupule” vs. „factor care împiedică realizarea unui lucru, obstacol, piedică, baraj”: „Omul ăsta nu are niciun *impediment*! Și mai îndrăznește să vină după una ca asta la mine...”; *agravat* „preocupat” vs. „înărăuțit, complicat” („Eu cred că are și el influență... dar mie, dacă nu mi se spunea, eu nici nu eram atât de *agravat*... să fac asta”).

Cuvintele își modifică sensul și sub influența unor termeni străini. În asemenea cazuri se obțin **calcuri** semantice, numite și *împrumuturi indirecte* sau *mascate*.

În condiții de bilingvism, calcul este un fenomen curent; unele sensuri și cuvinte noi se impun în limba literară sub presiunea uzului, altele nu sunt acceptate în această variantă a limbii naționale, cum ar fi (calcuri datorate influenței limbii ruse): *a se balota* „a candida”; *volantă* „ședință, ședință-fulger”; *înverzire* „creare de zone/spații verzi”; *torent* (de studenți) „serie”; *unitate* (vacantă) „funcție, post”; *concediale* „indemnizație de concediu”; *ocupație* „exersare (la un instrument musical); *rutieră* „maxi-taxi”; *a reclama* „a face reclamă unui produs” etc.

Deși au fost și continuă să fie combătute în articole de cultivare a limbii și în emisiuni radiotelevizate de specialitate, termenii calchiați se mențin în limbajul uzual basarabean. În acest sens, Constantin Tănase afirmă, pe bună dreptate: „Stihia limbii vorbite este atât de puternică, încât, aidoma unui torent de apă dezlănțuit, șterge toate zăgazurile ce-i apar în cale. Uzul (...) nesocotește, sfidează norma cu atâta insistență, încât devierile condamnate de lingviști cu câteva decenii în urmă continuă să persiste” (1994: 103).

La celălalt pol al performanței comunicative se află vorbitorii cu o exprimare omogenă, care se înscrie în dimensiunile limbii române literare, exprimare modelată prin lecturi masive, autoperfecționare, discernământ lingvistic, selecție stilistică riguroasă. Mesajele construite de asemenea protagoniști ai comunicării se încadrează în modele logico-afective și stilistice adecvate și răspund rigorilor unei exprimări îngrijite și elegante.

Cratima

Deși e mică, **cratima** sau **liniuța de unire** joacă un rol important în scrierea corectă, fiind un semn grafic folosit pentru a lega două cuvinte care se pronunță împreună sau pentru a despărți silabele unui cuvânt: *nou-născut*, *bun-simț*, *mass-media*; *vir-gu-lă*, *pă-pă-di-e*, *e-ven-tu-al*.

Nu vom da astăzi, aici, o listă de cuvinte în care apare cratima. Intenția noastră e alta: să atragem atenția cititorilor asupra unei erori de

exprimare privind termenul în discuție. Foarte multă lume spune despre anumite cuvinte că se scriu *prin* cratimă. De ce însă *prin*? Prepoziția *prin* arată străbaterea unei suprafețe, a unui spațiu (*a călători prin Europa*), a unui interval de timp vag (*s-a născut prin vară*), recurgerea la un mijloc, la un instrument (*prin unire țara crește*; *prin tine am ajuns acolo*), iar cu verbele *a începe*, *a sfârși* faptul cu care se inițiază sau, respectiv, se finalizează o acțiune (*autorul începe prin a-și expune planul*; *pesimistul sfârșește prin a urî viața*).

Prepoziția necesară este *cu*: Termenul *prim-ministru* se scrie *cu cratimă*. În funcție de caz, se va spune deci: *Cuvintele acestea se scriu cu cratimă* sau *Cuvintele acestea se scriu fără cratimă*.

Virgula

Unii vorbitori, pentru a evita o cacofonie, intercalează cuvântul *virgulă* între cele două elemente „discordante” ale enunțului, rezultând formulări de felul: *Am fost angajat ca [virgulă] conducător de grup*; *Cred că [virgulă] colegul nostru nu are dreptate*; *Mă ocup de fonetica [virgulă] comparată*; *Economia nu se va dezvolta suficient, dacă [virgulă] comerțul exterior va fi blocat*.

Obiectivul unei exprimări corecte și fluente este atins mai ușor în scris, când enunțul este elaborat în condiții „generoase”: emițătorul are mai mult timp de gândire, poate consulta dicționare, poate rescrie mesajul etc. În exprimarea orală, există unele dezavantaje, printre care și posibilitatea redusă de reformulare a ideilor expuse. De aici și intenția vorbitorilor de a atenua senzația „cacofonică”, de „dizarmonie” care apare la întâlnirea a două cuvinte conținând silabele *cu*, *ca*, *co*, *că* ș.a. Dar oare separarea acestor cuvinte cu ajutorul lexemului *virgulă* este o modalitate potrivită?

Virgula este, conform *Dicționarului explicativ al limbii române*, un „semn de punctuație care delimitează grafic unele propoziții în cadrul frazei și unele părți de propoziție în cadrul propoziției”. Fiind deci un semn **grafic**, ea se întrebuințează exclusiv „în scris”, iar prezența ei este marcată oral doar printr-o pauză mică.

Ilie Ștefan Rădulescu, în lucrarea *Vorbiți și scrieți corect* (Teora, 1999), comentează expresiile de tipul celor menționate în felul următor: „Deoarece (...) virgula desparte, în scris, părțile unei propoziții sau ale unei fraze, este contraindicat să o introducem între două cuvinte care nu au calitatea de a fi, ambele, **părți de propoziție** (de regulă, de același fel)” (p. 27). În exemplele citate, primul termen este, de obicei, conjuncția *că* sau prepoziția *ca*, instrumente gramaticale, fără funcție sintactică, după acestea (sau după *adică*, *fonetica*) fiind contraindicat să se pună virgulă (deci să se și rostească!), pentru că termenul următor nu poate fi izolat de cel precedent.

Cacofonia poate fi evitată pe alte căi decât pronunțarea cuvântului *virgulă* între două elemente „nearmonioase” sau neefonice. Prima este o pauză „strategică” de atenuare (*Mă ocup de fonetica... comparată*) și a doua, intercalarea eventuală a unui cuvânt sau a unei expresii „de umplutură” (*Cred că [în acest sens] colegul nostru nu are dreptate*). Se admite și reformularea enunțului: *Am fost angajat ca... în calitate de conducător*. În exprimarea orală, asemenea ezitări sunt absolut normale.

Așadar, în scris cacofoniile pot fi ușor evitate (prin mai multe modalități). În exprimarea orală, acestea sunt tolerate sau pot fi prevenite prin pauze sau prin intercalarea unor cuvinte de umplutură. Nici în scris, nici în vorbire nu se va recurge însă în asemenea situații la **virgulă...**

Alterări...

Exprimarea îngrijită presupune nu doar o construcție corectă a frazei, nu doar o bună selecție a cuvintelor, adecvate din punct de vedere semantic mesajului de exprimat, ci și o pronunțare conformă cu normele ortoepice ale limbii.

În limba română vorbită în spațiul din stânga Prutului se constată, cu regret, numeroase abateri de la normele de pronunțare corectă, explicabile din mai multe motive. În articularea împrumuturilor cu *e* inițial, de exemplu, se observă o tendință evidentă de preiotare a acestuia: *iediție, iemisiune, iefectuat, iepuizat, iemoții, iextraordinar, ielectronice, iexperiment* ș.a.

Obișnuința de a iodiza pe *e* la inițială sau la început de silabă (*po-iem*) este explicată de unii specialiști (Valeria Guțu Romalo) ca o

adaptare a pronunțării limbii române la sistemul de pronunțare slav, adaptare rezultată din bilingvismul slavo-român.

În domeniul vocalismului, ca o tendință generală, apare *evitarea hiatului*, realizată pe mai multe căi, cum ar fi contragerea într-un diftong: *la-u-reat*, *do-lean-țe*, *ce-rea-le*, *a-si-duu*, (ploaie) *to-ren-ția-lă*, *a-fec-tuos*, *res-pec-tuos*, *re-crea-ție*, *seis-mic*; reducerea la o vocală: *fînță*, *ștință*, *inagura*, *erarhie*; intercalarea unei semivocale între sunetele ce formează hiatul: *aier*, *igrasiie*.

Fenomenul a fost semnalat de Sextil Pușcariu, fiind considerat vechi în limbă. Evitarea hiatului se explică prin comoditatea articulării. Se observă, în unele cazuri, și fenomenul opus: preferința pentru hiat. Împrumuturile din limba franceză care conțineau diftongul **oi**, **oy** (rostit *ua*) se pronunță în româna literară, de asemenea, cu diftong (**ua** sau **oa**): *tro-tuar* (< trottoir), *coa-fură* (< coiffure), *cu-loar* (< couloir), *fer-moar* (< fermoir). În Republica Moldova însă majoritatea vorbitorilor pronunță termenii de acest tip cu hiat: *tro-tu-ar*, *co-a-fu-ră*, *cu-lo-ar*, *fer-mo-ar*.

În acest sens, lingvistul Nicolae Mătcaș afirmă că principala cauză a fenomenului este influența masivă a limbii ruse asupra idiomului vorbit în teritoriul din stânga Prutului (1995: 14-15). Limba rusă nu cunoaște diftongul **oa** (nici **ua**), procedând la separarea celor doi constituenți ai acestuia, în împrumuturile lexicale din franceză, în silabe diferite: *boudoir* – *бy-дy-ap*, *voile* – *вy-аль*, *trottoir* – *тpо-мy-ap*, *fermoir* – *фep-мy-ap*.

Pronunțarea unor elemente cu caracter internațional, în spațiul lingvistic basarabean, chiar dacă acestea fuseseră împrumutate la timpul lor direct din franceză sau din alte limbi, imită uneori pe cea a termenilor corespunzători din limba rusă. Tendința era susținută și de dicționarele normative editate în Republica Moldova, care propagau, sub presiunea falsei teorii a existenței limbii „moldovenești”, și unele norme diferite, „specifice”, printre care era și promovarea rostirii împrumuturilor discutate cu hiat.

O eroare pe cale de a se generaliza în Republica Moldova este pronunțarea hipercorectă a unor termeni de origine franceză care conțin sunetul **j**; considerat de vorbitori neliterar, popular, acesta este substituit prin africata **ğ**: *a se gena* (< *géné*), *get* (< *get*), *leger* (< *légér*), *lengerie* (< *lingerie*), *menagerie* (< *menagerie*) etc.

Menționăm că ancheta-expres realizată de noi la Universitatea Liberă Internațională din Moldova a confirmat tendința de evitare a lui **j** în împrumuturile de origine franceză. Din 35 de studenți-economiști (anul II) 31 pronunță *lengerie* și doar 4 *lenjerie* (care este varianta corectă); 26 rostesc *leger*, 5 *lejer* (conform normei), 4 nu au răspuns. Remarcăm aici și faptul că Valentin Guțu, autorul *Dicționarului greșelilor de limbă* (1998, Chișinău), a inserat mai mulți termeni de tipul celor discutați în lista de *Cuvinte cu dificultăți de scriere și de pronunțare* (ceea ce indică gradul de generalizare a pronunției cu **g** în loc de **j**: „*jenă*, nu *genă*; *lenjerie*, nu *lengerie*; *menajerie*, nu *menagerie*”, p. 188).

Analizând problema în discuție în studiul *Considerații asupra situației limbii române în Republica Moldova* (1992), Mioara Avram relevă că fenomenele proprii limbii române actuale vorbite în Republica Moldova au fost constatate în diferite perioade anterioare și în limba care funcționa în România. Pot fi stabilite analogii și cu masiva influență rusească suportată în prima jumătate a secolului al XIX-lea de limba română, și cu formarea a numeroase calcuri în perioada de constituire a limbii literare moderne (sub influența mai multor limbi).

Pentru restabilirea în Republica Moldova a unei situații lingvistice firești, se impune promovarea pe toate căile a normelor limbii române literare, cultivarea vorbirii la orice nivel, începând cu orele de română din școală până la autoperfecționare, activități ce cuprind, între altele, adoptarea în exprimare a unor neologisme indispensabile, care cu timpul vor deveni uzuale în idiolectul oricărui vorbitor, dar și asimilarea pronunțării corecte a acestora.

Deformări...

În vorbirea cotidiană, unele cuvinte se deformează sub influența mai multor cauze. Fenomenul se produce și pe calea reducerii unor grupuri consonantice care implică un efort special pentru rostirea lor: *bacnotă* (cor. *bancnotă*), *contigent* (cor. *contingent*), *copetent* (cor. *competent*), *delicvent* (cor. *delincvent*), *idemnizație* (cor. *indemnizație*), *idignat* (cor. *indignat*), *prompt* (cor. *prompt*), *somtuos* (cor. *somptuos*), *recesământ* (cor. *recensământ*), *frustat* (cor. *frustrat*), *frustant* (cor. *frustrant*).

Această greșeală poate fi cauzată și de necunoașterea formelor străine din care provin cele românești.

În alte cazuri, consoana se pronunță de două ori prin anticipare sau propagare: *dinstincție* (cor. *distincție*), *considerente* (cor. *considerente*), *intransigent* (cor. *intransigent*), *indentic* (cor. *identic*), *indentitate* (cor. *identitate*), *intinerar* (cor. *itinerar*), *minting* (cor. *miting*).

În registrul familiar, sunt frecvente rostirile de felul lui *escursie*, *espediție*, *exclusiv*, *espoziție* aetc. Concomitent, din teama de a nu reduce grupurile consonantice **csc**, **csp**, **cscl**, **cstr** și prin analogie cu numeroase neologisme care încep cu prefixul de origine latină **ex-**, apar și forme ca *excroc*, *excalada*, *excapadă* (cor. *escroc*, *escalada*, *escapadă*).

Este frecventă și rostirea pretențioasă *recetă* a substantivului *rețetă* (< ngr. *retsetta*, germ. *Rezept*, fr. *recette*).

Abaterile de acest fel sunt generate de grija excesivă pentru corectitudine, de efortul vorbitorilor de a se conforma normelor limbii literare.

Flora Șuteu, în lucrarea *Dificultățile ortografiei limbii române*, susține că paralel cu fonetismele datorate coarticulării, cunoașterii insuficiente a formei cuvântului etc. există și categoria *greșelilor voite*. Credem că formele hipercorecte *ecsamen*, *ecsact*, *ecsistă*, *ecsecută*, *ecsecutiv*, *ecsemplu*, *pseudoecsil*, *ecsotic*, cu grupul **gz** marcat prin **x** nesonorizat, care capătă o circulație tot mai largă, se înscriu în categoria discutată. Menționăm aici și pronunțările afectat străine *coașior*, *coașioră*, *futbol*, *postiuă*, *reporteur*, care denotă snobismul unor vorbitori. Alterarea fonetică a cuvintelor se datorează și receptării/reproducerii aproximative a acestora: *fiziabilitate* (cor. *fezabilitate*), *tirbișon*, *tirbușor*, *tirburșor* (cor. *tirbușon*). Din seria deformărilor accidentale cităm și *contraversă* (cor. *controversă*), *mixter* (din *mixer* și *mixt*), *algaritm*, *olgaritm* (cor. *algoritm*), *plonjon* (cor. *plonjor*).

Termenii se deformează și din cauza unor influențe străine. Semnalăm pronunțările pseudogermane curente în spațiul românesc *șprei*, *ștandard*, *șpicher*, *ștres* ș.a. (cor. *spray*, *standart*, *spicher*, *stres*), precum și câteva forme alterate (în Republica Moldova) de influența limbii ruse: *alcohol* (cor. *alcool*), *biușet* (cor. *bușet*), *dispanser* (cor. *dispensar*), *hameleon* (cor. *cameleon*), *investor* (cor. *investitor*; aici poate fi invocată și influența engleză), *ketciup* (scris *ketchup*, pron. cor. *keciap*), *reporteur* (cor. *reporter*), *sensație* (cor. *senzație*), *standárt* (cor. *stándard*) ș.a.

„Romgleză”?

Astăzi, influența anglo-americană s-a extins asupra mai multor limbi europene, punând în alertă lingviștii, îndeosebi pe cei francezi, care apreciază folosirea abuzivă a anglicismelor ca pe o formă de „inflație stilistică”. Se citează frecvent în acest sens lucrarea lui R. Étiemble *Parlez-vous franglais?* (Paris, 1964), în care anglomania reperată de autor este prezentată ca o epidemie periculoasă.

Drept urmare a reacției lingviștilor francezi la acest fenomen, în 1982, la Paris, apare prima antologie de texte legislative referitoare la protejarea limbii franceze: *Termes techniques nouveaux. Termes officiellement recommandés par le Gouvernement français*, care cuprinde legi și decrete emise în perioada 1969-1981, destinate să favorizeze limba franceză în competiția cu împrumuturile din alte limbi, urmată de alte asemenea lucrări, precum și liste de termeni recomandați spre a înlocui anglicismele, actualizate anual, de ex.: **cadreur** – cameraman; **industrie du spectacle** – show business; **prêt-a-manger** – fast-food; **courtier** – broker; **stylique** – design; **savoir-faire** – know-how; **notation** – rating; **parrain, parraineur** – sponsor; **mercatique** – marketing etc.

Cu toate acestea, protestele împotriva „franglezei” și măsurile oficiale de punere sub interdicție a cuvintelor englezești au eșuat, ceea ce poate fi demonstrat de edițiile recente ale dicționarelor franceze de uz curent, care cuprind numeroase anglicisme, comune și limbii române (v. *Petit Robert* 1984, *Petit Larousse* 1990 ș.a.).

În lingvistica românească de astăzi a devenit un loc comun protestul împotriva a ceea ce unii numesc **anglomanie** (Adriana Stoichițoiu), influența engleză fiind interpretată ca un pericol pentru identitatea limbii române.

Pledând pentru o poziție echilibrată în problema discutată, ne raliem opiniei potrivit căreia influența engleză nu este un fenomen în sine negativ, nu are de ce să fie considerată mai periculoasă decât alte influențe străine care au acționat și acționează asupra limbii noastre, de aceea se poate presupune că anglicizarea va fi depășită așa cum au fost depășite în timp slavizarea, grecizarea, rusificarea, italianizarea sau francizarea (v. Mioara Avram, 1997).

„Împrumuturile din limba engleză continuă mai vechiul proces de **relatinizare** a limbii române moderne, proces care s-a produs și în alte momente ale istoriei noastre prin limbi de alte origini”, conchide Mioara Avram în studiul citat. Dacă limba engleză constituie totuși o amenințare pentru limba română, aceasta se datorează anglicismelor „clandestine” sau calcurilor semantice și lexico-gramaticale prin care ele pătrund în limba română. Sensurile suplimentare ale unor cuvinte românești bine cunoscute creează dificultăți referitoare la receptarea corectă a termenilor calchiați de către vorbitorii care nu cunosc limba engleză (*dedicație* „devotament, dăruire”; *oportunitate* „șansă, posibilitate, ocazie”; *domestic* „intern, național”; *a aplica* „a cere, a solicita (un post, o bursă etc.)”; *a agreea* „a fi de acord”).

Anglicismele din limba română actuală, așadar, trebuie analizate ca orice alte categorii de cuvinte împrumutate.

„În fața lingviștilor stă sarcina stabilirii științifice a formei corecte și a semnificațiilor noilor termeni, care trebuie tratați ca o realitate pe care nimeni nu o poate contesta, ci numai supraveghea și, într-o oarecare măsură, dirija” (Mioara Avram).

„Romgleză” (II)

...*Baby-sitter* („dădacă”, pron. *bebi-sităr*), *live* („în direct, pe viu”, pron. *laiv*), *body-spray* („deodorant”, pron. *bodi-sprei*), *after shave* („loțiune folosită după ras”, pron. *aftă șeiv*), *snack-uri* („fursecuri, gustări”, pron. *snecuri*), *pop-corn* („floricelile de porumb”), *living-room* („cameră de zi”, pron. *living-rum*), *teleshopping* („telemagazin”, pron. *teleşoping*), *promotion* („publicitate, promovare”, pron. *promoușen*), *merchandiser* („merceolog”, pron. *merceindaizer*), *hostess* („prezentatoare, animatoare”, pron. *houstis*), *stretch* („strâmt, elastic(izat)”, pron. *streci*), *second hand* („uzat; de mâna a doua”, pron. *secând hend*), *fast-food* („unitate de alimentație expres”, pron. *fast-fud*), *talk-show* („emisiune radio sau TV de dezbateri”, pron. *tok-șou*), *shop-tur* („excursie în străinătate cu scopul de a face cumpărături”, pron. *șop-tur*), *PC* („calculator personal”, pron. *pisi*), *CD* („compact-disc”, pron. *sidi*)... dar, stop! E ora de engleză, cumva? De unde!? E... româna modernă! Mai exact, e un fel de

„romengleză”. Adică, e tot română, dar „occidentalizată”. Impregnată cu xenisme, sau străinisme, în cazul dat, cu anglicisme. Utile sau inutile, adaptate sau non-adaptate, acestea au devenit astăzi un rău necesar și se simt cel mai confortabil în limbajul tehnicii, al economiei, al artei, al modei etc.

O invazie a xenismelor în perioada actuală se constată în domeniul **urbanonimiei**, subordonate astăzi, mai mult decât oricând, comunicării publicitare și dominate de scopuri comerciale. Patronii tind să epateze publicul printr-un nume de firmă cât mai strident ales, străin sau cu elemente străine (cvasi)internaționalizate.

Referindu-se la acest fenomen, Adriana Stoichițoiu afirmă că „prestigiul și sonoritatea termenilor de origine engleză exercită o atracție irezistibilă asupra întreprinzătorilor autohtoni, chiar dacă prezența respectivelor cuvinte nu se justifică în niciun fel”. Este cazul firmelor care includ anglicismele *shop* și *store*, sinonime cu cuvântul românesc *magazin* (*Kathy's Store*, *Exclusive Shop*, *Minishop*, *Auto Shop*) sau *house* cu semnificația „casă” (*Pizza House*). Lista poate fi continuată: „*Computerland*”, „*Technoland*”, „*Number one*”, „*For You*”, numeroase „*Snack-bar*”-uri etc.

Un cuvânt la modă în domeniul comercial este americanismul *market* cu sensul generic de *piață, târg*. Îl întâlnim în titulatura multor magazine: „*Unic supermarket*”, „*Minimarket*”. Majoritatea localurilor de noapte preferă să poarte firma „*Night club*” („*Royal night club*”, „*Night Club Cabaret*”, „*MALS night club*”).

Cunoașterea superficială a limbii engleze generează și greșeli, cum ar fi: „*Snak Bar Beatrice*” (snack); „*Alegro Market Magazin*” (pleonasm).

Preponderența aspectului publicitar în urbanonimie deseori intră în contradicție cu motivația denumirilor.

Oscilații... între genuri

Cuvintele preluate din alte limbi, pe lângă problema scrierii lor în limba receptoare, prezintă deseori dificultăți din punctul de vedere al încadrării morfologice. Vorbitorii ezită atunci când sunt puși în situația de a forma pluralul unor împrumuturi recente (*modeme* sau

modemuri?) sau atunci când trebuie să determine cărui gen îi aparțin acestea. Un caz curios prezintă termenul *butic*. Preluat inițial de limba română cu genul feminin, ca în limba de origine (< fr. *boutique* > rom. *butică*), substantivul în discuție ulterior a fost încadrat în categoria genului neutru: *butic* – *buticuri*. Varianta de feminin *butică* a obținut o conotație peiorativă, ironică de „prăvălie, dugheană”, iar în limbajul familiar se atestă și un diminutiv al termenului: *buticuț* „butic mic, neînsemnat”.

Vorbitorii ezită și între formele de masculin și neutru ale termenilor *hamburger* și *hot-dog*: „*Hamburgerii* (s.m.), *hot-dogurile* (s.n.) și pizza produc serioase dezechilibrări nutriționale” (*Flux*); „Adaptarea cvasiinstantanee la societatea de consum, chiar dacă doar la un nivel de fast-food, în primul rând. Mereu vine vorba de *hamburgeri* (s.m.), de *hot-dogs...*” (22) vs. *hamburgere* (s.n.), *hamburgeruri* (s.n.), *hot-dogi* (s.m.) în comunicarea orală. Dicționarele actuale de referință recomandă încadrarea cuvintelor menționate la genul masculin: *hamburger* – *hamburgeri*; *hotdog* – *hotdogi* (DOOM-2005).

Multe anglicisme sunt consemnate în dicționare numai ca substantive, fără indicarea genului, iar unele au câte două genuri la forma nearticulată (**un/o** *story*, dar numai *story-ul*; **un/o** *baby-sitter*). Din considerente de formă, unele substantive animate de sex feminin se încadrează la genul neutru (*top-model*, *cover-girl*, *taxi-girl*, chiar *miss*, pentru care este atestat și pluralul *miss-uri*). Împrumuturile de acest tip pun probleme de acord, de exemplu: „*Sharon Stone*, **fostă top-model**” (feminin); „*Pamela Anderson*, star din serialul de televiziune Bay Watch, și **renumitul top-model** (neutru) **Cindi Crawford** au împărțit locul întâi la concursul «cea mai sexy femeie»...”.

Un termen „la modă” este *clonul*... sau *clona*? Inițial, cuvântul circula în literatura de specialitate și în filmele SF ca masculin: (un) *clon* – (doi) *cloni*, semnalându-se și încadrarea la neutru: (un) *clon* – (două) *clone*. În ultimii ani, majoritatea surselor consultate oferă o altă „imagine” a termenului în discuție: femininul (o) *clonă* – (două) *clone*. „Duelul” între neutru și feminin însă continuă, dicționarele consemnând ambele forme ale cuvântului. *Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române* (2005) recomandă forma de feminin.

Adaptarea împrumuturilor de origine engleză

Engleza este o limbă cu ortografie etimologică. Această neconcordanță între aspectul grafic și cel fonetic al majorității cuvintelor englezești are o mare importanță pentru problema adaptării lor la sistemele altor limbi și se manifestă prin oscilația limbii receptoare între formele scrise și cele pronunțate ale acestor unități, în funcție de anumite condiții lingvistice și extralingvistice. De exemplu, cuvântul *fotbal*, pronunțat în limba engleză *football*, a fost adaptat în română pornind de la forma scrisă, *football*, citită „românește”. În schimb, un termen ca *lider*, scris în limba engleză *leader*, nu a mai avut aceeași soartă, la baza cuvântului românesc stând pronunția lexemului.

Prin urmare, cercetarea adaptării cuvintelor de origine engleză trebuie să aibă în vedere atât adaptarea după primul procedeu, cât și după al doilea, căci fiecare are particularitățile sale specifice. Un număr restrâns de termeni (cuvinte compuse) prezintă o adaptare mixtă. Astfel, cuvintele *cnocaut* și *cnocdaun* au prima parte adaptată sub influență grafică (englezii nu pronunță inițiala [k]), iar partea a doua după forma pronunțată [aut], [daun]. Aceste forme erau recomandate de ediția precedentă a DOOM. Ediția actuală consemnează termenii în discuție în forma lor originară: *knockout*, *knockdown*.

În afara cuvintelor adaptate prin procedeele discutate, în limba română circulă și termeni englezești neasimilați.

Anglicismele furnizează cel mai mare procent de abateri de la aplicarea principiului fonetic (fonologic) în ortografia limbii române și „e greu de imaginat că generațiile care stăpânesc din ce în ce mai bine engleza vor accepta românizarea celor scrise cu ortografia etimologică originară” (Mioara Avram). Dimpotrivă, se observă o tendință de revenire la scrierea etimologică și în cazul unor cuvinte deja asimilate, de tipul *lider* (leader), *meci* (match), *spicher* (speaker), *aisberg* (iceberg) ș.a.

Pronunțarea împrumuturilor engleze în limba română presupune un coeficient de adaptare la deprinderile articulatorii ale vorbitorilor români (de exemplu, se pronunță consoana *r* în orice poziție, inclusiv finală, nu se face distincție între vocalele închise și cele deschise, nu se pronunță ca în engleză consoanele interdentale scrise *th*).

Variantele de pronunțare sunt foarte numeroase, de la cele care re-dau fidel scrierea până la cele care tind spre o pronunțare exact ca în engleză.

Cât privește aspectele grafice, specialiștii consideră că trebuie res-pinse grafiile hibride, semiromânizate, de tipul *offsaid* (ori rom. *ofsaid*, ori engl. *offside*) și eliminate inconsecvențele (inclusiv în ceea ce privește dubletele).

Existența unei duble posibilități de adaptare a cuvintelor de origi-ne engleză – după scriere sau după pronunțare – a generat de multe ori dublete: *safe* (*safeu*) – *seif*; *camping* – *chemping*; *fothal* – *futbol*; *clown* – *cloun*; *sandvici* (*sandviș*) – *sendvici* (*sendviș*); *gangster* – *ghengster* etc. Normele actuale recomandă formele *seif*, *camping*, *fothal*, *clown*, *sand-vici*/*sendviș*, *gangster*.

Deși cele mai multe neologisme englezești au pătruns la noi pe cale scrisă, acestea au fost difuzate și pe cale orală, și pe cale scrisă, ceea ce a favorizat circulația dubletelor. Menționăm că unele dublete, triplete etc., care coexistă, sunt datorate complexității procesului de adaptare, fap-tului că un termen trece prin mai multe forme succesive până la fixarea definitivă.

Astfel, în inventarul termenilor de origine engleză din ultimele două-trei decenii distingem: a) împrumuturi asimilate: *a accesa*, *bonus*, *card*, *a clona*, *fixing*, *holding*, *hit*, *a implementa*, *instant*, *master*, *poster*, *sponsor*, *spot*, *star*, *toner*, *trend*, *videoclip*; b) împrumuturi în faza de adaptare (cu forme oscilante de scriere și/sau de pronunțare): *bodyguard* (curent), *body-guard*, *bodigard*, *bodi-guard*, pronunțat de obicei [*bodi-gard*], [*badigard*] și uneori [*bodiguard*]; *chip* [pron. *cip*] și *cip*; *clearing* și *cliring*; *computer* [pron. *compiuter*], *accidental* și [*computer*]; *manager* [pron. *manager* și *meniger*]; *racket* și *raket*, pronunțat [*raket*] și, mai rar, [*răket*]; *rating* (formă curentă), scris și (incorect) *raiting*, *reting*, *rayteeng*, *reiting*, pronunțat de obicei [*reiting*], uneori [*raiting*]; *scotch* și *scoci*, *sen-sor* și *senzor*, *sexy* și *sexi*; *staff* (formă curentă) și *staf*, *stretch* și *strech* [pron. *streci*]; *striptease*, *strip-tease* și *striptis*; *yesman* și *iesmen* ș.a.

Printre formele citate, majoritatea grafurilor ezitante reprezintă în-cercări de integrare a împrumuturilor în sistemul fonetic și ortografic al limbii române.

În afara cuvintelor de tipul celor discutate până aici, în limba română circulă și alți termeni de origine engleză, neasimilați încă. Neadaptarea lor are mai multe cauze: aparitia recentă în uz: *free-lance* [pron. *frilans*], *hacker* [pron. *hecăr*], *planning* [pron. *plening*], *talk-show* [pron. *toc-șou*]; dificultăți de adaptare: cuvinte ca *weekend*, *western*, *whisky*, *twist* etc. se scriu și se rostesc până acum, după ce a trecut mai mult timp din momentul împrumutării lor, englezește. În limba română nu există diftongul **ue** sau **ui**. Adaptarea acestor împrumuturi s-ar putea face fie prin fenomenul dierezei (*tu-ist*), fie prin inversarea valorilor fonetice (*ui-schi*), sau prin orientarea parțială după forma grafică, citindu-l pe **w** ca **v** românesc (*vestern*). La acești termeni se pot adăuga și alții, de dată mai recentă: *workshop*, *know-how* (care își justifică neasimilarea și prin caracterul lor internațional); caracterul internațional: *baby-sitter* [pron. *bebi-siter*], *brain-drain* [pron. *brein-drein*], *design* [pron. *dizain*], *digest* [pron. *daigest*], *fast-food* [pron. *fast-fud*], *hamburger* [pron. *hamburgăr*], *ketchup* [pron. *keciap*], *live* [pron. *laiv*], *lobby* [pron. *lobi*], *second-hand* [pron. *secând-hend*], *show-business* [pron. *șou-biznis*], *stand-by* [pron. *stend-bai*], *summit* [pron. *samit*], *copyright* [pron. *copirait*] „drepturi de autor” etc.; circulația restrânsă: *overwrite* [pron. *oveurait*] „înregistrare suprapusă alteia” (inform.), *upgrade* [pron. *apgreid*] „sporirea capacităților unui aparat (de regulă, calculator) prin înlocuirea unor componente – procesoare, memorie, monitor – cu alții, performanți” (inform.); conștiința lingvistică a vorbitorilor cunoscători de limbă engleză, care se opun „românizării” anglicismelor. În această categorie se includ și cuvintele de origine engleză de jargon, utilizate din snobism de vorbitorii care nu sunt interesați în adaptarea lor, cf. *job* [*giob*] „serviciu”, *jobshop* [*giobșop*] „târg al forței de muncă”.

În general, tendința actuală în limbajele terminologice este de respectare a grafiei etimologice. În acest sens, este important ca împrumuturile noi să fie înregistrate în lucrările normative cât mai curând după intrarea lor în limbă, înainte de a-și crea diverse variante sau de a se impune într-o formă nedorită.

În concluzie, constatăm că, deși româna și engleza aparțin unor familii de limbi diferite, diferențele dintre sistemele lor fonologice nu sunt de natură să împiedice stabilirea unor corespondențe fonetice în procesul de adaptare, proces care se efectuează astfel cu suficientă ușurință.

O atitudine mai promptă și mai fermă a forurilor lingvistice competente ar scurta perioada de adaptare ortografică și fonetică și ar evita existența atâtor dublete.

De la *boss* la... *bodyguard*

Procesul de integrare a împrumuturilor substantivale din limba engleză este marcat și de tendința manifestată în sensul selectării desinențelor de plural din limba română.

Majoritatea substantivelor neutre de origine engleză formează pluralul prin adăugarea desinenței **-uri** (*box-office-uri*, *dresuri*, *hobby-uri*, *implanturi*, *single-uri*, *staffuri*, *VIP-uri*).

Unele substantive neutre de origine engleză selectează desinența de plural **-e**, de exemplu: *computere*, *printere*, *procesoare*, *scanere*.

Anglicismele de genul masculin formează pluralul prin adăugarea desinenței **-i**: *brokeri*, *yesmeni*, *bodigarzi*, *rapperi*, *fani*, *boși* („Boșii vechi au dat mâna cu boșii noi”).

Pluralul este subliniat și de alternanțele vocalice și consonantice realizate: *yesman* – *yesmeni*, *bodigard* – *bodigarzi*, *bos(s)* – *boși*.

Atestările mai vechi ale termenului *bos(s)* arată că, inițial, împrumutul în discuție a circulat într-o formă invariabilă: „lângă frontiera cu Franța s-au depistat câteva rețele cu largi ramificații la New York și Marsilia, au fost închiși câțiva renumiți «boss» ca G.B., G.A. sau L.L.” (*Informația Bucureștiului*, 6.IV.1974/6).

Cât privește anglicismul *bodyguard*, semnalăm că termenul trece prin toate încercările firești de integrare, de adaptare fonetică, ortografică și morfologică. Singularul fără articol hotărât este simțit ca foarte firesc, de aceea ziarele nu-l mai izolează grafic, prin ghilimele sau prin schimbarea caracterelor tipografice. Ca în multe cazuri asemănătoare, articolul hotărât (postpus) implică o decizie și generează variante: alipirea sa apare ca o acceptare totală a împrumutului între cuvintele românești, în timp ce legarea prin cratimă îl indică drept corp încă străin.

Categoria morfologică ce pune probleme este forma de plural a cuvântului: *bodyguard* nu poate fi adaptat la sistemul pluralelor românești

decât printr-o alternanță fonică: **d/z**. În pronunțare, alternanța se produce ușor; în scris, ea provoacă impresia de inconsecvență, deoarece un cuvânt care respectă fidel grafia engleză, dar își modifică finala, capătă un aspect hibrid. Soluția la care recur unii este de a lăsa termenul intact la plural: „(...) însoțit de un sobor de preoți și de unul de «*bodyguard*»”). Alte grafii oscilează între pluralul englezesc („C.V.T. i-a asmuțit pe cei 3 *bodyguards*...”) și unul hibrid, „român-englez” (*bodyguard-zi, bodi-guardzi*).

Impunerea pluralului *bodigarzi* este în strânsă relație cu adaptarea fonetică și grafică a termenului în forma *bodigard*. DOOM-2005 înregistrează ambele forme: *bodyguard/bodigard*, cu pluralul *bodyguarzi/bodigarzi*.

Limba română în presa electronică: clișee, erori, tendințe

(note elaborate în urma monitorizării unor posturi de radio și TV în calitate de expert în ianuarie-februarie 2005)

Observațiile care urmează au fost determinate de intenția de a constata calitatea limbii române vorbite în presa electronică, dat fiind impactul enorm al cuvântului rostit la radio sau la televiziune. Etalonul este reprezentat de tradiția limbii literare. Acesta presupune respectarea unui ansamblu de norme cu caracter de obligativitate. Având ca sistem general de referință limba română în uzul ei literar, această cercetare a trebuit să abordeze toate compartimentele limbii (fonetica, structura gramaticală morfosintactică, frazeologia și lexicul).

O limită a acestor note constă în faptul că ele nu reflectă, de fapt, starea limbii române în audiovizual, ci doar cum vorbesc profesioniștii acestuia, căci ne-am propus ca numai personalul specializat să facă obiectul investigației: crainicii, reporterii, editorii de programe, producătorii, nu și persoanele interviewate sau care participă în calitate de invitați la emisiuni.

Pentru corectitudinea unor forme, raportarea s-a făcut la ultima ediție a *Dicționarului explicativ al limbii române*, iar raportarea la *Dicționa-*

rul ortografic, ortoepic și morfologic, elaborat de Institutul de Lingvistică al Academiei Române, a avut în vedere ediția din 1989 (București, 1989).

S-a urmărit înregistrarea consecventă a materialului, cules și grupat în cele patru compartimente ale limbii. Au fost consemnate diverse erori, la care ne vom referi în continuare.

După prelucrarea, clasificarea și interpretarea datelor, prezentăm o analiză sintetică și formulăm câteva concluzii asupra folosirii limbii române la unele posturi de televiziune și de radio din Republica Moldova.

1. La nivelul foneticii, cele mai grave erori au la bază imitarea pronunției din alte limbi, fie a accentuării și a intonației, fie chiar a bazei de articulație a sunetelor, fenomen care ar putea avea implicații grave asupra felului în care sună limba română. În buletinele de știri ni se pare îngrijorătoare tendința unor crainici de a articula unele sunete (în special consoane) prin raportare nu la baza de articulație românească, ci la cea a altor limbi (mai ales engleza, în ultimii ani). De aceea se aud din ce în ce mai frecvent rostiri ale lui *k*, *g*, *t*, *p* cu o ocluziune mai mare decât cea normală, urmată de o aspirație, ca în engleză, fenomen care se identifică pentru nespecialiști cu pronunția explozivă, urmată de *h* a consoanelor: *rezervath*, *lumea sporthului*. Acest tip de pronunție se întâlnește nu doar la neologisme (dintre care multe nici nu provin la noi din engleză), ci chiar în cuvinte vechi sau moștenite: *plăcuth*, *jurământhului*, *Comrath*.

Alte erori din compartimentul foneticii se datorează nu neapărat imitării unor modele străine, ci confuziei dintre ortografie și ortoepie, știut fiind că sferile acestora nu se suprapun: de aceea se produc deformări ale pronunției normale prin „hipercorectitudine”, fenomen comparabil ca gravitate cu agramatismul. Este vorba de grupurile de consoane *ks* și *gz*, realizate grafic deopotrivă prin litera *x*, de pronunția corectă a grafemului *e* la inițiala unor cuvinte etc. Se pronunță frecvent *eksistență* (= *egzistență*), *eksemplare* (= *egzemplare*), *eksecutiv* (= *egzecutiv*) sau, cu referire la grafemul *e*, se atestă o tendință evidentă de preiotare a lui *e* inițial: *ieuro* (= euro), *iemerit* (= emerit), *iexploatare* (= exploatare), *iEuropa* (= Europa). Am remarcat și fenomenul invers, când *e* inițial este pronunțat deschis, ca în neologisme, acolo unde nu e cazul: *este* (= (*i*)este), greșeală comisă prin „hipercorectitudine”. Formele din

paradigma verbului *a fi* (*ești, eram, erai* etc.) se rostesc corect cu diftongul *îe*, deși se scriu cu *e*. Greșită este și pronunțarea care reproduce întocmai ortografia în cazul pronumelor personale *eu, el, ea, ei, ele*, unde rostirea corectă este cu diftongul *îe*, și nu cu *e* deschis, așa cum se aude uneori.

Sextil Pușcariu sublinia că nu baza de articulație cu care ne-am născut e cea care contează, ci aceea dobândită prin deprindere. De aceea, elemente ca accentuarea, intonația și baza de articulare, care pot părea unora secundare, sunt de fapt elemente de bază în actul rostirii, particularizând o limbă în raport cu alta.

Accentuările neacceptate de norma literară actuală abundă, fie că este vorba de variante regionale: *primăvără* (= primăvară), *pictoriță* (= pictoriță), fie de forme agramate sau de „barbarisme”: *amnístie* (= amnistie), *edítor (imagine)* (= editor), *diplómă* (= diplomă), *campanie (electorală)* (= campanie), *campanie anticancer* (= campanie), *stúdió* (= studió), *(piețe) ángro* (= angró), *díspută* (= dispută), *standárde* (= stándarde), *directór* (= aici: director: *consiliul de directóri ai FMI*), *voléi(ul)* (= vólei(ul)), *să-și exercíte* (= exércite), *se determínă* (= detérmină).

Deranjante sunt și situațiile de accentuare greșită a numelor proprii: *Rusía* (= Rúsia, frecvent), *Brúksel* (= brüsél, scris Bruxelles), *Șri Lanká* (= Sri Lánka), pentru a căror rostire corectă în românește există lucrări normative care ar trebui consultate. Rostirea eronată *prevéderi(le)*, preluată de la alte posturi de radio și TV, se instalează cu tot mai multe „drepturi” în uzul unor profesioniști din mass-media, iar *tráfíc* (= trafic) a ajuns o formă la fel sau chiar mai răspândită decât *trafíc*, astfel încât prin frecvență își va schimba statutul, devenind variantă tolerată sau normă.*

Greșeli de ortoepie la fel de răspândite sunt pronunțiile regionale ori cele populare pe care le întâlnim nu numai în cazul unor cuvinte vechi, cum ar fi *măcieș* (= măceș), *păengeniș* (= păienjeniș), *să bineficienze* (= să beneficieze, etimologie populară), *sprigin*, ci și la neologisme: *aliniat* (= alineat), *discalificat* (= descalificat), *politeță* (= politețe), alături de „hiperurbanismele” *președenție* (= președinție), *dispensar* (= dispensar), *sanguină* (= sangvină), *în fragrant* (= flagrant), *giunglă* (= junglă).

Un alt fenomen, asupra căruia s-a atras atenția în numeroase rânduri și care tinde, prin frecvența cu care este întâlnit, să devină acceptat, este transformarea hiatului în diftong: *seis-me* (în urma *seismelor*; corect *se-isme*), *seis-mologie* (corect *se-ismologie*), *pei-zaj* (corect *pe-i-saj*). Se observă și contragerea hiatului la o singură vocală, ca în cazul *fință* (corect *ființă*).

Alte abateri privesc alterarea fonetică a unor termeni: *voaiaj* (= *voiaj*), *stándarte* (= *standarde*), *studiou* (= *studio*), *peizaj* (= *peisaj*; NIT), *tempul* (de creștere) (= *tempoul*), *ambulator* (în condiții de *ambulator*; = *ambulatoriu adj., s.n.*) etc.

În cazul unor lexeme cu inițiala *i* (+ *n*) pot fi constatate rostiri de felul celor ce urmează, cu *î*: *a întitula* (frecvent), *întroduce* (= *introduce*), *întrare* (= *intrare*), *înveterat* (= *inveterat*), (ghidul) *înserează* (răspunsuri) (= *inserează*) ș.a.

Asemenea pronunții se explică analogic; deprinderile articulatorii ale subiecților vorbitori sunt aplicate și în cazul împrumuturilor noi, *in-* fiind asimilat formei *în-*, moștenite. Ca o reacție la forme de acest fel, accidental apar rostiri hipercorecte în situațiile în care norma recomandă pe *în-*: *investire* (în funcție) (= *investire*), *îndrumar* (= *îndrumar*), *îndeplinirea planului* (= *îndeplinirea*).

Uneori sunt deformat numele proprii, mai ales numele de state: *Belorusia* (= *Belarus*), *Șri Lanká* (= *Sri Lanka*) sau se întâlnesc forme „hipercorecte” (barbarisme, după franceză): *boxeur* (*boxeurii moldoveni*; = *boxer*), *visavi* (= *vizavi*), *deetatizare* (*deetatizarea învățământului* = *dezetatizare*).

2. Abaterile de la normele morfologice sunt și ele alarmant de numeroase. Referitor la **articol**, semnalăm mai multe erori:

- prezența redundantă a articolului posesiv-genitival: *nu corespund cerințelor... și a progresului* (= și *progresului*), *datorită tehnicii, a schimbărilor și a eforturilor* (= *datorită tehnicii, schimbărilor și eforturilor*);
- realizarea defectuoasă a acordului (cu substantivul la care se referă): *rezultat a răcirii* (= *al*), *o altă noutate al târgului* (= *a*), *cele două porțiuni a gării* (= *ale*), *doi violoniști a căror nume*

(= ale), *persoane membre a birourilor* (= ale), *au devenit victime a...*
(= ale), *fondul de carte a bibliotecii* (= al);

- omiterea articolului: *cu participarea elevilor clasei a IV-a...* și *< a > copiilor care...; cu sprijinul financiar al agenției... și < al > Institutului Republican Internațional.*

În cazul **substantivelor**, cele mai frecvente erori țin de:

- 1) utilizarea unor forme incorecte de plural: *albumuri* (a lansat două albumuri; = albume), *filmuri* (= filme), *răvașuri* (= răvașe), *businessmâni* (= businessmen [pron. bíznișmeni]), *congresmâni* (= congrésmeni);
- 2) erori de flexiune: *cartier al Bălților* (= Bălțiului), *luarea vieții unei persoanei* (= unei persoane);
- 3) erori de articulare (deseori create prin „hipercorectitudine”): *cine vor fi desemnați campionii, vom afla...* (= cine vor fi campioni sau cine va fi desemnat campion), *câștigătorul etapei a devenit...* (= câștigător al etapei), *ele sunt motivul bucuriei pentru întreaga familie* (= ele sunt (un) motiv de bucurie).

La **adjective**, cel mai des întâlnite sunt greșelile de tipul: *ultimile zile/știri, săptămâni, ultimile ambulante* (= ultimele), pronunțiile agramate: (*companii*) *italiane* (= italiene) sau folosirea gradelor de comparație la adjective care, datorită sferei lor semantice, nu o admit: *cele mai renumite creații* (= cele mai cunoscute/faimoase), *unul din cei mai renumiți fotografi* (= unul din cei mai faimoși sau un fotograf renumit/notoriu), *cei mai renumiți agenți comerciali* (= cei mai cunoscuți/faimoși/cu faimă/de renume), *un scop mai suprem* (= un scop suprem), *cele mai recente producții cinematografice* (= recente/cele mai noi/de ultimă oră). Asupra acestor greșeli au atras atenția în nenumărate rânduri specialiștii (Mioara Avram, Theodor Hristea, Valeria Guțu Romalo etc.). Se constată și acordul greșit al adjectivelor cu substantivele în anumite sintagme: *instituții de învățământ superioare* (= superior) sau construcții: *consultant al liniei fierbinte* (= fierbinți).

La **numeral** tinde să se generalizeze, în pofida deselor amendări, forma *doisprezece* (utilizată agramat, în locul lui *douăsprezece*): *doi-*

sprezece departamente (= douăsprezece), folosirea variantelor familiare, neliterare *paisprece*, *cinsprece* (= paisprezece, cincisprezece), *șaisprece* (*companii*) (= șaisprezece), *a paisprecea* (= a paisprezecea), *șapșpe* (= șaptesprezece) sau a numeralelor *unu* și *doi* fără distincție de gen: *cinci sute treizeci și unu de persoane* (= treizeci și una), (*Eminescu a fost tradus*) *în treizeci și unu de limbi* (= treizeci și una), *o mie cincizeci și doi instituții de învățământ* (= cincizeci și două) etc. Semnalăm și confuzia prepoziției *a* cu articolul *a*, *al*, *ai*, *ale* în construcțiile cu valoare de genitiv: *corpurile neînsuflețite ale opt oameni* (= a opt oameni).

La **pronume**, se constată promovarea unor forme populare, neliterare: *dumneavoastre* (= dumneavoastră) sau, și mai grav, utilizarea pronumelui nehotărât *careva* cu valoare adjectivală: *careva prognoze* (= unele), *fără careva motive* (= fără motive/fără niciun motiv). *Careva* înseamnă „vreunul, oarecare, cineva”.

La **verbe** erorile sunt legate de încadrarea incorectă într-o altă conjugare sau de flexiune: *să samene* (= să semene), *ce pot apare în procesul muncii* (= apărea), *trebuiește* (= trebuie) ș.a.

La **adverbe** se remarcă accentuarea tendinței de adjectivare în construcții greșite de tipul: *poate că oamenii nu sunt suficienți de informați* (= suficient), *câte mai multe glume* (= cât).

În fine, tot din compartimentul morfologiei, în cazul **prepozițiilor** cel mai deranjant este uzul impropriu, folosirea abuzivă sau, dimpotrivă, absența, în situații în care utilizarea lor s-ar impune: *contribuția mea în* (= la), *nu fiți indiferenți de problemele care...* (= față de), *în adresa Curții au parvenit* (= pe adresa), *specialiștii... au luat cunoștință cu organizarea lucrului profilactic* (= de), *veți scoate la evidență* (= în), *la nordul țării* (= în), *la sud* (= în), *lucrurile s-au schimbat spre bine* (= în), *douăzeci și cinci < de > copii*, *35 < de > raioane ale țării*, *să mergem după bani grei după hotare* (= peste hotare/în străinătate) etc.

3. În ceea ce privește **sintaxa**, cele mai frecvente erori sunt cele **elementare**, de **acord**. Din păcate, se greșește prea des, atât când e vorba de acordul dintre subiect și predicat (realizându-se acordul după înțeles sau prin atracție chiar în situațiile **sanctionate** de norma literară, și nu acolo unde aceasta e permisivă), cât și în privința acordului dintre atri-

but și determinat, încălcându-se în ambele cazuri reguli elementare ale corectitudinii limbajului:

- 1) acordul dintre subiect și predicat: *Statele Unite este dispusă...* (= sunt dispuse), *părinții își pierduse speranța* (= pierduseră), *circa ... persoane sunt dați dispăruți* (= date dispărute), *implementarea acestei strategii... și practica mondială mărturisește* (= mărturisesc);
- 2) acordul dintre atribut și determinat (mai ales la numerale, dar nu numai): *cinci sute treizeci și unu de persoane* (= treizeci și una), *așteptăm opiniile dvs. referitor la cele două melodii* (= referitoare la);
- 3) alte dezacorduri: *întreprinderi care vor fi scutiți* (= scutite), *convinși că...*, *majoritatea persoanelor...* (= convinse), *aflați într-o vizită, delegația...* (= aflată), *muritorii care lasă în urma sa lucruri de valoare* (= lor).

În cazul complementului, este evidentă tot mai frecventă omiterea a anticipării pronumelui personal în cazul în care complementul este la acuzativ cu prepoziție: <I>a chemat pe colegul ei în ajutor sau formularea defectuoasă a complementului direct atunci când acesta, reprezentat printr-un pronume relativ (*care*), nu este redat sub forma unei construcții prepoziționale, omițându-se prepoziția *pe* cerută de substantivul sau pronumele în acuzativ: *greutățile care le impune timpul* (= pe care), *informațiile care le-am adus* (= pe care), *pentru cei care viața nu-i alintă* (= pe care), *va căpăta popularitatea care o merită* (= pe care), *îți mulțumim pentru aprecierea care ne-ai făcut-o* (= pe care), *și tot timpul liber care-l are unde-l folosește tata?* (= pe care). Semnalăm și tendința de a înlocui construcția *pe care* cu pronumele relativ *ce*: *cine este responsabil pentru numele ce-l porți?* (= pe care).

Se atestă și folosirea greșită, prin „hipercorectitudine”, a pronumelor personale în anumite situații: *alte știri le puteți urmări la ora...* (această secvență greșită se aude deseori la posturile de radio și televiziune, în locul formulei corecte, fără anticiparea pronumelui: *alte știri puteți urmări*, și se datorează confuziei cu situațiile în care, substantivul fiind articulat cu articol hotărât, anticiparea este nu doar corectă, ci și obligatorie: *Știrile următoare le puteți urmări*). Un exemplu similar: *Ce cali-*

tăți vă caracterizează și ce calități prețioase **le-ați** moștenit de la părinții Dvs.? (= ați moștenit sau care sunt calitățile pe care **le-ați** moștenit).

Alte greșeli întâlnite frecvent țin mai mult de sfera stilisticii; între acestea, tautologia, clișeele și construcțiile sintactice nefirești sunt cele mai frecvente:

- 1) exprimări tautologice: **costul lui nu va fi atât de costisitor** (= prețul... nu va fi atât de mare/produsul nu va fi atât de costisitor), **Dvs. ca persoană ce calități aveți în caracterul Dvs. care vă caracterizează pe Dvs.?** etc.;
- 2) clișee, „limbaj de lemn”: **vizavi de această situație; la nivel de conducere** etc.;
- 3) construcții sintactice nefirești pentru limba română: **cred că spectatorilor le este interesant să...** (= sunt curioși să afle/ar vrea să afle), **la ceremonia prilejuită punerii în circulație a timbrelor** (= de punerea în circulație), **pasionați ai talentului lui Pușkin** (= de talentul).

În domeniul mai puțin cunoscut al frazeologiei ar fi de semnalat, în paralel cu pătrunderea agresivă a construcțiilor neologice (folosite impropriu adeseori sau fără discernământ, calchiate sau împrumutate ca atare), distrugerea, din cauza carențelor culturale, a construcțiilor frazeologice românești (inclusiv alterarea proverbelor și a zicătorilor), pe care Mihai Eminescu le socotea, pe bună dreptate, „tiparuri neschimbate care se formează în curs de mii de ani și care dau fiecărei limbi o fizionomie proprie”: **de potriva buzunarului fiecăruia** (= pe potriva fiecăruia/pe buzunarul fiecăruia), **pe măsura posibilității** (= în măsura posibilităților/în măsura posibilului) etc.

4. În fine, în ce privește compartimentul **vocabularului**, trebuie din nou atrasă atenția asupra folosirii improprii a termenilor, a stâlcirii neologismelor (și chiar a cuvintelor vechi) sau a invențiilor lexicale, a abuzului de anglicisme, de calcuri sau de cuvinte și expresii din limbajul familiar. Or, limbajul oral din audiovizual ar trebui să se identifice cu **limbajul (îngrijit) public oral**, și nu să fie confundat (în mod deliberat sau nu) cu **limbajul standard oral**, sau chiar, așa cum se întâmplă adesea, cu **limbajul familiar**.

Prezentăm în continuare erori selectate, în marea lor majoritate, din edițiile principale de știri, ilustrative pentru folosirea improprie sau inadecvată stilistic ori semantic a unor expresii sau a unor termeni:

- 1) **confuzii paronimice:** *manifestații culturale* (= manifestări), *teză de doctorant* (= doctorat; *doctorand* este persoana care pregătește un doctorat), *a început reconstrucția unor obiecte* (= obiective), *locuitorii acestui bloc* (= locatarii);
- 2) **confuzii semantice:** *veți mai perfecta această melodie?* (= perfecționa), *apărarea proprietății intelectuale nu este efektivă* (= eficientă);
- 3) **invenții lexicale:** *stagiere* (= stagi/stagiatură), *intensivitate* (= intensitate), *să cadonez* (= donez/dăruiesc/aduc în dar/ofere) ș.a.;
- 4) **cuvinte cu sens impropriu:** *de ce există această complicitate?* (= caracter complex, procedură complicată), *stagii mai vechi de muncă* (= vechime în muncă), *admirator înveterat* (sic!) (= pasionat; *inveterat* „învechit în rele, vicios, incorigibil”), *gazificare* (= dotare cu gaze/racordare la gazoduct). Expresiile *sate gazificate* (= racordate la (instalația de) gaze/gazoduct, alimentate cu gaze) sau *gazificarea republicii* sună cu atât mai sinistru cu cât *a gazifica*, conform dicționarelor explicative de referință, înseamnă „a transforma prin reacții chimice un combustibil solid sau lichid într-un gaz”... Sensul impropriu cu care s-a impus în spațiul nostru verbul *a gazifica* și derivatele acestuia se datorează sensului cunoscut de vorbitori din limba rusă;
- 5) **împrumuturi inutile** sau chiar **barbarisme:** *tenisist* (= ténisman, *pl. ténismeni, rus.*), *asamblee* (= adunare), *finansiști* (= financiari/finanțiști), *tinerii întocmesc un business-plan* (= plan de afaceri, *engl.*), *a aplica (aplic pentru acest post)* (= solicit/candidez/depun dosarul);
- 6) **calcuri:** *cu suportul organelor administrației locale* (= sprijin; calc după *engl.*), *producerea și realizarea vinurilor* (= vânzarea/comercializarea/desfacerea), *familii socialmente*

vulnerabile (= familii dezavantajate/defavorizate), *ședință de totalizare* (= de bilanț), *sunet* (*de telefon*) (= telefon/apel/apel telefonic), *jubililar* (= sărbătorit; *jubililar* este adj.), **în rezultatul întrevederii** (= în urma/ca rezultat al), *să iasă pe piață* (= să se lanseze), **în dependență de** (= în funcție), *telefon de contact* (= telefon pentru relații), *colaboratorii muzeului* (= angajații), *au îndeplinit câte un cupon* (= au completat), *concluzie făcută de inspectorat* (= trasă), *copiii s-au isprăvit de minune* (= s-au descurcat), *activitate deschisă* (= model), *petrecere de seminare* (= organizare/desfășurare), *tehnică în sumă de* (= în valoare), **reieșind din faptul că** (= având în vedere că/ținând seama de/pornind de la), *la finele emisiunii includem și o piesă instrumentală* (= propunem/punem pe post/vă invităm să ascultați), *butic cu cosmetică* (= (produse) cosmetice);

- 7) **pleonasme:** *în perioada anilor* (= în perioada sau în anii), *aniversare a 155 de ani* (*de la nașterea lui Eminescu*) (= aniversarea a 155-a), *scrutin electoral* (= scrutin), *mijloace mass-media* (= mijloace de informare în masă/mass-media), *consecințele care au urmat* (= consecințele sau urmările), *planuri de viitor* (= planuri), *perspective de viitor* (= perspective), *la fel ca și* (= la fel ca/ca și), *mare geniu* (= geniu), *a aduce o contribuție* (= a contribui), *își aduc aportul* (= contribuie), *cură de tratament și odihnă* (= tratament și odihnă), *mai suferă încă* (= mai suferă/suferă încă), *pentru a-și reitera disponibilitatea sa* (= pentru a reitera disponibilitatea sa/pentru a-și reitera disponibilitatea), *performanță supremă* (= performanță/realizare supremă);
- 8) **inadecvări stilistice:** *uzine de prelucrare a strugurilor* (= fabrici, centre de vinificare), *preț mai ieftin* (= mai mic/mai avantajos), *persoane(le) rămase solitare* (= singure), *pe marca poștală este ilustrată clădirea* (= reprezentată/imprimată) ș.a.;
- 9) **exprimări arhaice sau traduceri inadecvate:** *trai decent* (= viață decentă), *au făcut cunoștință cu noua lege* (= au luat cunoștință de noua lege), *turnare în sticle* (= îmbuteliere), **brâu**

de securitate (= cordon), *a fost decorat cu mențiunile* (= a fost distins (cu diplome)/a fost evidențiat), *decorați cu diplome* (= le-au fost conferite diplome), *au fost menționați cu premii* (= au fost distinși).

Rezumând, constatăm că erorile semnalate conturează anumite tendințe în toate compartimentele limbii. Atentarea la elementele structurale de bază ale limbii, siluirea sintaxei, deformarea unităților frazeologice, precum și ignorarea rigorilor expresiei constituie, din păcate, aspecte alarmante ale degradării limbajului, cu grave consecințe în sfera mentalului, iar aceste consecințe pot fi prea grave pentru a fi neglijate sau tratate „relaxat”. Pericolul este ca eroarea să devină normă prin adoptarea ei de către un număr mare de vorbitori aparținând publicului de radio și televiziune. Aceasta înseamnă că posturile de radio și televiziunile cultivă ignoranța publicului, „flatându-l” cu exprimări sau greșeli încetățenite în limbajul curent. Modelul limbii vorbite în audio-vizual este preluat de către public aproape fără discernământ.

---

* DOOM-2005 acceptă ambele forme: *tráfico/trafic*.

II. Repere pentru diversificarea vocabularului

Hazard

Există cuvinte de care te poți „îndrăgosti”. Aceasta se poate întâmpla chiar și înainte de a le cunoaște sensul. (De altfel, și de un om te îndrăgostești adesea înainte de a-l cunoaște...) Ele, cuvintele, parcă seduc prin armonie, prin sonoritate, prin melodia internă sau, de ce nu, tocmai prin caracterul lor enigmatic... Un asemenea cuvânt este și termenul *hazard*, frecvent mai ales în sintagma *jocuri de hazard* (= jocuri de noroc). Această actualizare sugerează că lexemul *hazard* are o legătură cu *norocul* pe care contăm mereu. Într-adevăr, neologismul *hazard*, preluat din limba franceză, semnifică „un concurs de împrejurări (favorabile sau nefavorabile) neprevăzute; întâmplare neașteptată; soartă, destin”. Iată deci un sinonim mai rar, mai puțin frecvent al cuvântului *noroc* și, în unele situații, al lui *soartă* (*destin*).

Unii termeni sunt împrumutați din alte limbi împreună cu familia lor lexicală, alții și-o creează în limba receptoare. Substantivului *hazard* îi corespunde în română un verb – *a se hazarda*, împrumutat și el din franceză. *A se hazarda* înseamnă „a întreprinde ceva riscant, bazându-se pe întâmplare, pe noroc; a se aventura, a risca”. Ne hazardăm, de exemplu, atunci când mergem într-o călătorie fără a face rezervări la hotelul din localitatea de destinație. Ne hazardăm, adică riscăm, ne aventurăm, cf. la Titu Maiorescu: „*se hazardează* într-o chestie... foarte discutabilă și discutată”.

În familia lexicală a termenului în discuție există și adjectivul *hazardat* „cu rezultate nesigure, neîntemeiat, greu de justificat, riscant”, preluat și acesta din franceza atât de generoasă pentru română. Putem califica o acțiune drept *hazardată*, ceea ce înseamnă că ea va reuși sau nu în funcție de concursul de împrejurări (ce pot fi favorabile sau nefavorabile) ori ne putem referi la o afirmație, cf. la Mihai Eminescu: „evităm orice aprecieri *hazardate*”.

Pe teren propriu, în interiorul limbii române, s-a format adjectivul *hazardos* „hazardat”, care a circulat în secolul al XIX-lea („întreprindere *hazardoasă*”, la C. Negruzzi), dar astăzi acesta este aproape dat uitării, fiind consemnat în dicționare ca termen învechit. Cu intenții stilistice însă, credem, *hazardos* poate fi întrebuițat în unele contexte și de către vorbitorii mileniului III...

În încheiere, vă doresc să nu vă *hazardați* a vă implica în activități *hazardate* (sau... *hazardoase*) ca jocurile de *hazard*...

Noi tehnologii, noi termeni

Birotica este o noțiune cu circulație relativ recentă, derivată din termenul francez *bureautique*, reprezentând echivalentul termenului englezesc *office automation*, care constă dintr-un ansamblu de metode, tehnici și sisteme de automatizare a activităților de birou. Evoluția biroticii este legată de dezvoltarea tehnicii de calcul, în special a calculatoarelor personale, în jurul cărora gravitează faxul, copiatorul și chiar telefonul. Este și motivul pentru care birotica este considerată „partea cea mai vizibilă a informaticii” sau „informatica utilizatorului final”.

Dezvoltarea propriu-zisă a biroticii a început în anii '70, odată cu apariția procesoarelor de texte, a faxului și a telexului. Noțiunea de birotică a intrat oficial în circulație în Franța, odată cu definirea sa în numărul din 17.01.1982 al publicației *Journal Officiel*: „*Birotica*: ansamblul tehnicilor și mijloacelor tinzând să automatizeze activitățile de birou, în special aspectele legate de comunicație prin cuvânt scris sau imagine”.

Această definiție are tendința de a se menține în actualitate, cel puțin în spațiul francofon și la nivelul referințelor generale.

În spațiul românesc, termenul a căpătat o circulație largă după 1989, fapt ce poate fi explicat prin dezvoltarea fenomenului antreprenorial al întreprinderilor mici și mijlocii care și-au bazat dezvoltarea pe utilizarea profesională a calculatoarelor personale. Echipamentele birotice reprezintă, așadar, mijloace tehnice de stocare, prelucrare și transmitere a informației.

Astăzi, datorită cantității mari (zeci de milioane de microcalculatoare față de câteva sute de mii de sisteme mari), tehnologiile microinformaticii sunt pe cale de a deveni cele ale macroinformaticii. Se spune frecvent că informatica este strâns unită de celelalte tehnologii. Cazul cel mai tipic a fost cel al *telematicii*, care reprezintă integrarea comunicațiilor și a informaticii. În alți termeni, *telematica este un ansamblu de servicii de natură sau de origine informatică, ce pot fi furnizate printr-o*

rețea de telecomunicații: consultarea unor fișiere sau baze de date, rezervări, poștă electronică, comenzi de mărfuri.

Poșta electronică sau *e-mail*-ul este un ansamblu de servicii de transmitere a documentelor textuale, grafice sau sonore prin intermediul unei rețele de telecomunicații în care suportul fizic al informațiilor nu este trimis destinatarului. Faxul este un exemplu mai vechi ce corespunde definiției de mai sus, astăzi prin e-mail înțelegându-se aproape exclusiv serviciile de poștă electronică asigurate prin internet. Termenul *curier electronic* este utilizat uneori ca sinonim al sintagmei *poștă electronică*. Această utilizare trebuie evitată, deoarece *curier electronic* este un termen general.

Sistemul telematic face posibilă desfășurarea de *teleconferințe* asistate de calculator, *conferințe telefonice*, *forumuri tematice*.

Aparatul telefonic modern a înlocuit discul rotativ (*dial tone*) cu cel cu butoane (*touch tone*). Evoluția tehnicii informatice a dus la apariția **robotului telefonic**, care permite înregistrarea mesajelor și în absența abonatului.

Eto-...

„O, tempora, o, mores!” – a exclamat cândva, în disperare, Cicero. De atunci, lucrurile nu s-au schimbat în bine; noi însă ne vom ocupa acum nu de moravuri, ci de terminologia aferentă acestora.

Termenul-cheie al domeniului este *etos*, scris și *ethos*, ca în original (greacă: „morav, obicei, caracter, comportament”), având semnificația de „ansamblu de trăsături, norme, idealuri morale specifice indivizilor unei colectivități, unui grup social, unei clase sau unei epoci; moralitate; specific cultural al unei colectivități”. În filosofia antică, termenul *etos* desemna caracterul unui fenomen fizic, moral, social și artistic, privit în unitatea dintre intern și extern, dintre etic și estetic. Astăzi, *etos* se mai numește și partea unui discurs în care se vorbește despre moravuri.

Familia lexicală a lui *etos* este numeroasă și cu „acoperire” mare, după cum ne „comunică” dicționarele de referință ale limbii române. De exemplu, din limba franceză a fost preluat termenul *etologie*: „disciplină având ca obiect studiul moravurilor popoarelor; știință care

studiază comportamentul, modul de viață al animalelor și plantelor; știința legilor care determină formarea caracterelor”. Respectiv, există și persoane specializate în etologie – *etologi* (din italiană: *etologo*). În caz de necesitate, româna ne pune la îndemână și un adjectiv din aceeași familie: *etologic*. Există laboratoare de *etologie umană* și de *etologie animală*, se fac studii privind *etologia comparată a peștilor*, dar și de *etologie a... teatrului*. Există și un Muzeu Național de *Etologie* în Osaka. Din cadrul *etologiei* se desprinde *etografia*, care reprezintă o „descriere sistematică a obiceiurilor, practicilor, comportamentului unui grup etnic”, termen împrumutat, de asemenea, din franceză. *Etoograma* este „înregistrarea comportamentului animalelor” (e cunoscută în special sintagma *etograma speciei*), iar *etotehnica*, un „sistem de reguli de conduită morală” (de care cam ducem lipsă...); *etopeea* semnifică „descriere, înfățișare a moravurilor și a sentimentelor oamenilor”, dar și o „figură de compoziție constând în zugrăvirea caracterului sau a structurii psihice a unui personaj prin scrisori ori prin cuvântări (fictive); figură de stil constând în personificarea unor lucruri”. În limbajul criticii literare, se poate spune *etopeea personajului* cu sensul „portretul moral” al personajului. Seria de termeni creați cu ajutorul formantului *-pedie* „copil; creștere, educație” (cum ar fi *logopedie*) a fost completată cu lexemul *etopedie*, care este o „ramură a defectologiei ce studiază deficiențele de conduită”. Din familia lui **eto-** face parte și termenul *etofarmacologie*, desemnând o „metodă modernă de evaluare a efectelor medicației psihotrope prin studierea comportamentelor «sociale» ale animalelor”.

Moravurile pot fi și sunt influențate, în general, de tipul conducerii. În funcție de Putere, evoluează și moravurile: de la *aristocrație* la *autocrație*, de la *ginecrație* „guvernarea femeilor” (s-a întâmplat așa ceva, dar tare demuuuuult) la *gerontocrație* „guvernarea bătrânilor” (de aceasta ne mai amintim!), de la *partocrație* „guvernarea unui partid dominant” (situație bine cunoscută!) etc., etc. la *democrație*, *tehnocrație* sau la... *etocrație*. Aceasta ar fi salvarea omenirii, în opinia unor sociologi moderni, deoarece *etocrația* este o „guvernare fondată numai pe principiile moralei”. Vom trăi și vom vedea! Cu cine votați, doamnelor și domnilor? Subsemnata, aș vota cu plăcere cu *etocrații*... dacă ei ar exista!

Sper că vom ajunge totuși să edificăm împreună un stat *etocratic*. Real, nu doar declarat.

Pentru că trebuiau să poarte un nume...

Tableta precedentă m-a incitat să caut mai mulți termeni creați cu formantul *-crație* („putere, conducere”), astfel încât din această galerie de cuvinte să se contureze un tablou al guvernării din toate timpurile, inclusiv din viitor...

Autocrație „formă de guvernare în care întreaga putere este concentrată în mâna unei singure persoane, neîngrădită în exercitarea ei de nicio lege și care nesocotește interesele și voința poporului; tiranie, absolutism”. *Autocrator* se numea, în Grecia antică, deținătorul unei autorități absolute, iar *bazileu autocrator* era titlul oficial al împăratului la Bizanț. *Monocrația* este „situația în care un conducător caută și obține întărirea statutului său și a propriei sale puteri”. Formele monocrației pot acoperi un diapazon larg de situații politice: de la monarhie la dictatura personală. *Ginocrația* (gr. *gyne, gynaiikos* „femeie”) e un „sistem de guvernare în societatea arhaică în care conducerea aparținea femeilor”, iar *gerontocrația* (gr. *geron, -tos* „bătrân”), un „sistem de guvernare în care puterea politică aparține bătrânilor”. *Teocrația* (gr. *theos* „zeu, divinitate”) este o „formă de guvernământ în care autoritatea, considerată ca emanând de la Dumnezeu, este exercitată de cler”. O formă apropiată de teocrație este *hierocrația* (gr. *hieros* „sacru”), „doctrină ce se bazează pe superioritatea puterii spirituale asupra celei temporale, ceea ce înseamnă supunerea puterii principilor jurisdicției Bisericii, în măsura în care puterea bisericească are dreptul de a judeca păcatele și de a dezlega de ele”. De la *aristocrație* (gr. *aristos* „nobil”) „clasă socială care deține puterea de stat și asuprește celelalte clase (în orânduirea sclavagistă și feudală); nobilime” nu e departe până la *plutocrație* (gr. *ploutos* „avere”) „formă de guvernare în care puterea de stat este concentrată în mâinile celor mai bogați”. *Etnocrația* este o „concepție de dreapta care susține constituirea sistemelor politice în funcție de caracterele etnice ale unei populații”. În România, Nichifor Crainic (*Statul etnocrat*) aprecia că etnocrația ar fi „voința” politică a rasei autohtone de a face din

stat expresia proprietăților ei și organul misiunii ei în lume. *Etocrație* (gr. *ethos* „morav, obicei, caracter, comportament”) „guvernare fondată numai pe principiile moralei”: ce vis, ce iluzie! Iar *democrația* (gr. *demos* „popor”) „formă de organizare politică a societății care proclamă principiul deținerii puterii de către popor” e concurată tot mai mult de *tehnocrație* „sistem de guvernare în care rolul de conducere ar reveni intelectualilor specialiști în domeniul tehnic”, *noocrație* (gr. *noos, nous* „idee, rațiune, spirit, intelect”) „dominație a intelectualității; tip de stat condus de intelectuali, după modelul platonician al guvernării filosofilor”, *particrație* (var. *partocrație*) „conducere de către unul sau câteva partide”, *meritocrație* – termen propus de Michael Joung în cartea sa *Ascensiunea meritocrației. 1870-2033* (1958), prin care se înțelege preluarea de către o elită a rolului conducător în societate pe baza meritelor individuale (pregătire, inteligență etc.). Prin extensiune, meritocrația este un sistem elitist de guvernare și educație. „Democrația meritocratică” ar exclude nepotismul sau transmiterea ereditară a pozițiilor sociale, oferind o șansă egală tuturor, indiferent de apartenența de clasă. Dar și de... „familiară” *birocrație* „sistem de conducere care utilizează un aparat birocratic (administrativ, polițienesc, militar) foarte numeros, în scopul impunerii prin forță a dominației minorității asupra majorității”. Se consideră că termenul a fost folosit prima dată în 1764 de către fiziocratul Gournay, care denunța faptul că interesele publice au fost subordonate intereselor funcționarilor care au instituit astfel o nouă modalitate de guvernare. Din *ad-hoc* și *birocrație*, Alvin Toffler formează *ad-hocrație* pentru a denumi posibile forme de administrație capabile să înlocuiască actuala birocrație în societățile de mâine. În cartea sa *Șocul viitorului* (1970), autorul notează că „geografia organizațională a societății supraindustrializate va deveni tot mai cinetică, mai schimbătoare și mai fluctuantă. Cu cât se schimbă mai repede mediul înconjurător, cu atât e mai scurtă durata de viață a formelor organizaționale. La fel ca pentru structurile arhitecturale, înaintăm în ceea ce privește structurile administrative de la formele de durată îndelungată la forme temporare, de la permanență la tranziență. De la birocrație înaintăm spre *ad-hocrație*”. Ideea lui Toffler își are originea în practica managerială a „echipelor de proiect” din industrie, care sunt dizolvate după ce

problemele pentru care au fost create s-au rezolvat. O structură ad-hoc se creează, se extinde sau se comprimă până la anulare, după nevoi.

Formantul în discuție generează nu numai termeni, ci și creații expresive: „în România, ca și în Rusia, democrația este doar pe hârtie, de fapt noi trăim *NATOCrație* sau mai bine zis *DEMONOCrație...*”; (ziua.net/f.php) „nu vom mai vorbi de o *democrație*, ci de o *videocrație*, controlată de lideri mediatici, în umbra cărora se află vechile personaje politice...” (<http://www.baniinostri.ro>); „Ok, deci mediul tehnologic-«virtual», căruia doar într-un mod convențional, deja depășit, i se mai spune așa, este de fapt, și în primul rând, mediu de viață, plan de coexistență sau ceea ce... am numit *colocrație* și chiar *colloque-crație*: a locui – a vorbi unii cu alții, împreună...” (<http://atelier.liternet.ro/articol/6321/Bogdan-Ghiu-Miron-Ghiu/Cartea-vie-refugiul-ultim-gadgetul-total.html>).

Profesii...

Perioada actuală de continue transformări ale societății se reflectă lingvistic în modul cel mai evident la nivelul vocabularului. Libertatea de mișcare și de gândire, transpusă în limbaj, generează forme și sensuri inedite și stimulează spiritul de neologizare al limbii.

În inventarul neologic actual, se disting relativ noile denumiri de profesii și ocupații, cum ar fi: *ecologist* „adept al unei mișcări civice sau politice care își propune să militeze pentru apărarea integrității sistemului ecologic; apărător al naturii”; *nuclearist* „specialist în domeniul nuclear cu aplicabilitate pașnică”; *kremlinolog* „specialist în problemele Kremlinului”; *bodyguard* „gardă de corp”; *buticar* „proprietar sau vânzător de butic”; *calculatorist* „specialist în calculatoare” ș.a.

Din această serie se detașează termenii utilizați pentru a denumi noile specialități medicale, de exemplu: *nutriționist* „specialist în probleme de nutriție”; *implantolog* „medic care face implanturi”; *bioterapist* „persoană care vindecă bolnavii cu substanțe obținute din bioorganism”.

În ultimele decenii tot mai mulți bolnavi, decepționați de tratamentele tradiționale, se adresează unor oameni cu capacități excepționale (uneori pretinse), numiți deseori „extrasenși” sau „extrasenzitivi”. De

fapt, „persoana care transmite o cantitate de energie către organismul altei persoane în scopul ameliorării stării psihosomatice a acesteia” se numește *bioterapeut* (v. *Noul dicționar de neologisme* de Florin Marcu) sau *bioenergoterapeut*, termen consemnat în *Dicționarul de cuvinte recente* (ed. a II-a) de Florica Dimitrescu.

Sport

Sportul este astăzi o importantă componentă a vieții publice. Prin urmare, limbajul sportului nu putea rămâne codul secret al unor inițiați. Părinții moderni ai lexicului sportiv sunt, firește, englezii.

Conform unor statistici, numărul termenilor sportivi în limba română ajunge la circa 13.000.

Cuvântul *sport* a fost împrumutat în română din limba engleză, eventual prin filiera limbii franceze. Se pare că substantivul *sport* apare pentru prima dată pe frontispiciul unei publicații românești la 1 februarie 1880: revista *Sportul* (consacrată cu precădere curselor de cai); peste câțiva ani, în 1896, este atestat și adjectivul *sportiv*, în titlul săptămânalului *Revista sportivă* (București). În același an (1896), la Galați, o asociație inventează un adjectiv nemaiîntâlnit de atunci: *sportic*, în sintagma *club sportic*. La 1899, de asemenea la Galați, aflăm Statutele Societății *Sportice „Olympul”*. În limbă însă s-a impus substantivul și adjectivul *sportiv*.

Cu timpul, lexemul *sport* și-a format o familie lexicală din termeni creați sau împrumutați: *sportiv*, *sportivitate*, *sportivizare*, *sportsmen*, *nesportiv*, *nesportivitate*.

Astăzi, limbajul sportiv pare a fi ajuns la o stare de echilibru. Primele împrumuturi lexicale în domeniu datează din penultimul deceniu al secolului al XIX-lea. A urmat faza de precizare a noilor sensuri, de definitivare, de consacrare prin uz, când se formează denumirile propriu-zise etc. În perioada de constituire, au circulat unii termeni care n-au rezistat ori s-au impus cu alt sens decât cel inițial. Astfel, în anii '30 în publicațiile sportive apare termenul *soccer* [pron. *socăr*] – „cei dinții socceri români” – cu sensul de „jucător de fotbal, fotbalist”. Chiar și în 1943, *Anuarul sportului românesc* vorbea despre „două echipe de soc-

ceri”, încercând să mențină un împrumut care nu a rezistat însă vremii. Ce-i drept, termenul *soccer* este înregistrat în *Noul dicționar de neologisme* de Florin Marcu (1997), însă cu alt sens: „variantă a jocului de fotbal, în care folosirea mâinilor este complet interzisă”. Dar sensul inițial este redat astăzi prin *fotbalist* sau *jucător de fotbal*.

În 1956, în lucrarea *Limba română contemporană*, Iorgu Iordan consemnează forma *tenisist* (< rus.), care de asemenea nu a rezistat față de falsul anglicism *tenismen*, preluat în română din limba franceză. Paralel cu *tenismen*, se folosește îmbinarea *jucător de tenis*.

În general, semnalăm tendința de integrare a terminologiei sportive prin înlocuirea unor împrumuturi cu formații românești ori calcuri sau prin simplificarea ortografiei multor termeni sportivi. Termenii sportivi – cunoscuți unui cerc larg de vorbitori – intră în vorbirea curentă și, prin folosire frecventă, își pierd caracterul tehnic. Mai mulți cercetători au remarcat că terminologia sportivă reprezintă o sursă semnificativă de termeni tehnici pentru limbajul comun, de exemplu: *a fi în formă*, *a trage de timp*, *a bate recordul*, *a apăsa pe accelerator*, *exces de viteză*, *a face pe cineva k.o.* Limbajul sportiv a dat, în argoul comun, expresii de felul: *învingător moral* (pentru cel ce nu câștigă efectiv, dar se dovedește superior), *a da în bară* (pentru „a greși, a rata”), *a prinde în ofsaid* (pentru „a prinde pe picior greșit, a surprinde într-o situație nefavorabilă, o situație în care nu ai dreptate”), *a da (a lua) plasă* (pentru „a păcăli”, „a fi păcălit”) etc.

Se spune că importanța unui limbaj specializat se măsoară prin numărul de locuțiuni care intră în limba generală. Transferul termenilor sportivi se datorează în primul rând popularității crescânde a fenomenului sportiv și, în al doilea rând, valențelor metaforice ale unui limbaj cu mare putere de contaminare. Cred că puțini vorbitori mai sesizează caracterul tehnic al cuvintelor – inițial termeni sportivi – *arenă* (în expresia *arenă politică*); *turneu* (în sintagmele *turneu electoral*, *turneu artistic*); *rundă* (în îmbinarea *rundă de convorbiri*); *record*; *performanță*; *performer*; *șut*; *racolaj*. Referitor la ultimul termen din seria citată, *racolaj*, acest împrumut de origine franceză, cu semnificația „recrutare, ademenire prin promisiuni sau presiuni într-o activitate, de obicei reprobabilă”, se întrebuița inițial în limbajul

sporturilor cu sensul: „ademenire a unui sportiv pentru a-și părăsi vechiul club și a trece la altul nou prin promisiuni de avantaje materiale de tot felul”.

„Homleși”

În presa scrisă și vorbită de ultimă oră, dar mai ales on-line, apare tot mai frecvent o ciudățenie lexicală: *homleși*. Numeroase contexte sugerează sensul acesteia... dar să le urmărim împreună: „Trei *homlesi*, morți din cauza frigului”; „Coaliția națională pentru *homleși* și oameanii ajunși în pragul disperării acuză societatea care îi desconsideră pe *homleși*. În ochii societății americane, acești oropsiți ai sorții sau ai propriilor alegeri de viață... nu sunt considerați cu «adevărat oameni»”; „Unele statistici arată că pe străzile, în canalele sau stațiile de metrou din Capitală își duc zilele vreo 5.000 de *homleși*...”; „O biserică aproape ca oricare, o piațetă așijderea, cu hipioți, cerșetori și *homleși*”. Așadar, e vorba de încă un sinonim pentru *vagabond*, care continuă seria *aurolac*, *boschetar*, *persoană fără adăpost*. În forma de plural, adaptată normelor limbii române, se recunoaște cu greu forma de singular, *homeless* (engl.). Am atestat noul împrumut și în interiorul unui compus: *cyberhomleși*. E vorba despre sute de japonezi fără adăpost, care își petrec nopțile (și viața!) în internet-café-uri. Există deja și utilizări metaforice ale cuvântului în discuție: „și în Arad sunt niște cazuri de *homleși politici în căutare de partid*...”.

Expresii...

„Expresiile și locuțiunile fac parte din tezaurul literar-artistic al poporului, dând mult farmec vorbirii și scrierii prin pitorescul lor”, afirmă Vasile Breban în *Cuvânt-înainte* la *Dicționarul de expresii și locuțiuni* (1998, Chișinău). Dicționarul cuprinde aproximativ 5000 de expresii și locuțiuni ale limbii române, ilustrate cu exemple din literatura cultă și cea populară. Lucrarea inserează și expresii mai noi, curente în limbajul mediatic și în vorbirea personalităților politice sau de cultură, cum ar fi *a bate pe cineva cu propriile arme*, *a arunca peste bord* etc.

Oricât ați căuta însă, dragi cititori, nu veți găsi în scrierea menționată unele expresii foarte frecvente în uzul basarabean, ca „a pune macaroane (spaghete) la urechi” ori „a arunca o piatră în grădina cuiva”. Nu le veți găsi nici în alte dicționare de expresii românești. De ce? Deoarece construcțiile citate sunt traduse mot-à-mot din rusește. În puține cazuri, expresiile pot fi traduse în alte limbi cuvânt cu cuvânt, de exemplu: *оставаться в воздухе* – *a rămâne în aer*; *охота на ведьм* – *vânătoare de vrăjitoare*.

De obicei însă, se caută **echivalentele** expresiilor sau locuțiunilor în alte limbi. Astfel, pentru expresia rusească *вешать лапшу на уши*, care înseamnă „a minți cu nerușinare”, există mai multe echivalente în tezaurul idiomatice al limbii române, folosite în funcție de situația de comunicare: *a spune verzi și uscate*, *a turna (a înșira la) gogoși*, *a spune brașoave*, *a spune baliverne*. În limbajul familiar, cel mai potrivit echivalent este *a pune (a trage) bărbi*, *barbă* semnificând „minciună”.

Un vorbitor de română, în situația în care cineva va încerca *a-l duce cu vorba* sau *cu preșul*, nu-i va spune „nu-mi atârna spaghete pe urechi”, ci *lasă vraja* (sau *vrăjeala*), ceea ce înseamnă „nu minți, lasă balivernele, nu exagera”. Semnalăm că expresiile *a pune bărbi* și *a lăsa vraja* sunt familiare.

Expresia rusească *бросить камень в чей-либо огород* are drept echivalent construcția *a bate șaua (ca) să priceapă iapa*. Într-un limbaj neutru, se poate spune și *a face apropouri*, *a face aluzie la ceva*.

În limba română actuală sunt frecvente o serie de expresii și locuțiuni a căror circulație este impusă, în special, de condițiile economiei de piață. Astfel, probabil mulți oameni, după ce fac piața, constată cu stupeoare că au cheltuit mai mulți bani decât au presupus că vor cheltui în calculele făcute acasă. Adică, de fapt, *au depășit bugetul* prestabilit. Aceasta este expresia corectă: *a depăși bugetul*, și nu *a ieși din buget*, cum se spune deseori.

Ca să se descurce în perioada noastră de tranziție (care... cam durează), cei mai curajoși își deschid vreo prăvălie. Fac business. Adică – și aici ajungem la expresia recomandată – *se lansează în afaceri*. Verbul *a se lansa* din cadrul locuțiunii *a se lansa în afaceri* evocă și curajul întreprinzătorilor, dar și eventualul pericol care îi pândește în această mare aventură.

Dacă partenerii de afaceri *duc zile albe*, adică se înțeleg bine, atunci și lucrurile merg bine. De obicei. Dar în lumea afacerilor este foarte frecventă, din păcate, *reglarea de conturi*. A(-și) *regla conturile cu cineva* este o expresie care înseamnă „a pedepsi pe cineva; a se răzbuna pe cineva”. *Reglări de conturi* au loc mai ales în cadrul luptei pentru influență a unor clanuri mafioate. Sau grupări criminale mai mici. În urma unor reglări de conturi, se întâmplă ca cineva să fie *aruncat peste bord*. La propriu sau la figurat. *A arunca peste bord* înseamnă deci „a înlătura, a da la o parte ca nefolositor”.

Și dacă omul nostru întreprinzător reușește să-și *echilibreze bugetul*, survine deseori *retragerea din afaceri*. *A se retrage din afaceri* este construcția cu care ar fi bine să se încheie orice lansare reușită în afaceri.

Considerații privind dinamica vocabularului actual

În opinia acad. Alexandru Graur, presa are calitatea de a influența în gradul cel mai înalt limba vie de astăzi. De fapt, limbajul mediatic oferă imaginea cea mai clară a procesului de evoluție a limbii, deoarece reprezintă „o forță motrice în crearea cuvintelor” și, totodată, o „reflectare a tendințelor actuale de dezvoltare a limbii” (Cellard).

În această ordine de idei, Alexandru Andriescu afirmă că „ziarul este un teren propice pentru tot felul de inovații, cu consecințe profunde, în numeroase cazuri, asupra evoluției limbii literare în general” și că „presa lucrează ca un uriaș filtru, care reține toate reziduurile rezultate în timpul anevoiosului proces de îmbogățire și limpezire a limbii literare” (1979).

Astfel, cercetarea limbajului publicistic, într-un segment temporal stabilit, se poate constitui într-o radiografie mai mult sau mai puțin exactă a limbii literare în integritatea ei.

„Canalul cel mai încăpător prin care s-au scurs la noi neologismele a fost presa”, nota Sextil Pușcariu. Aflați permanent în căutarea expresiei inedite, ziaristiții apelează fie la împrumuturi din alte limbi, fie la creații interne, mulți termeni noi trecând rapid în limba literară comună. Prezența masivă a neologismelor în presă este determinată de receptivitatea superioară a acesteia față de elementele noi.

În planul conținutului, inventarul neologic curent în presa scrisă și vorbită ilustrează cele mai diverse domenii (inseram aici numai termeni calificați drept *neologisme actuale*, sau lexeme apărute în limba română aproximativ în ultimii 20 de ani):

- **politică:** *azilant, populism, ex-sovietic, multipartidism, posttotalitarist, euroregiune, desovietizare, transfrontalier*;
- **economie:** *macrostabilizare, maxiprivatizare, (organizație) non-profit, recapitalizare (a întreprinderilor), a disponibiliza, a falimenta, brokeraj, fixing, sponsor, card, manager*;
- **tehnică, electronică, cibernetică, informatică:** *ciberspațiu, a accesa, birotică, a informatiza, hacker „spărgător de programe” (pron. engl. hecăr), procesare, fax, copiator, CD (compact disc), dischetă, cip, internet, hardware, software, chat*;
- **viața artistică:** *cincreator, jurizare, megastar, mega-show, talk-show, gentleman-show, (film) oscarizat „distins cu premiul Oscar”*;
- **discipline tehnico-științifice, ramuri și ocupații profesionale:** *gerontoprofilaxie, a clona „a realiza, prin reproducție asexuată, exemplare genetic asemănătoare”, implantolog „medic care face implanturi”, ecologist, nutriționist, sunetist, tirist „șofer de tir”, bioenergoterapeut, nuclearist „specialist în domeniul nuclear cu aplicabilitate pașnică”, bodyguard „gardă de corp”, buticar, paparazzo „fotograf insistent care aleargă după imagini insolite cu personaje celebre”*;
- **termeni al căror sens depășește un anumit domeniu al cunoașterii sau un anumit câmp semantic strict constituit:** *performant, a inocenta „a prezenta (pe cineva) ca nevinovat”, stranie „străin”, racket „hoț sau asociație de bandiți care se ocupă cu stoarcerea banilor prin violență”, aurolac „toxicoman”, boschetar „om fără adăpost”, homeless „vagabond”*.

Termenii citați reprezintă o dovadă a dinamicii limbii noastre, pusă în mișcare de amploarea modernizării ideilor, a culturii, a tehnicii actuale. Mai ales în momentele de schimbare profundă a societății, cuvintele și sintagmele noi se impun, modificările survin fără prea multă ezitare.

Astfel, de la neologismele asimilate, bine integrate în sistemul limbii, se trece la alt strat de înnoire, cuvinte recente, față de care atitudinea poate fi de acceptare, de rezervă sau de respingere. Oricum, soarta lor o decide – ca în atâtea alte faze ale dezvoltării unui organism viu, cum este limba – unul dintre factorii determinanți în domeniu, uzul.

Dacă în secolul al XIX-lea majoritatea împrumuturilor erau de origine franceză, în ultimele decenii se observă o influență tot mai mare a limbii engleze, iar unii cercetători (Florica Dimitrescu, Irina Preda ș.a.) susțin că astăzi se constată o preferință netă pentru formațiile interne sau, în orice caz, pentru termenii analizabili.

Cu peste o jumătate de veac în urmă, Sextil Pușcariu aprecia că prefixarea are în limba română un rol modest în îmbogățirea vocabularului, cel puțin în raport cu sufixarea (1943). Peste numai câteva decenii, analizând „tendențele actuale ale limbii române”, Alexandru Graur observă o schimbare semnificativă: „De unde până nu demult derivarea cu prefixe juca un rol secundar în românește, astăzi ea capătă o mare întrebuintare, și aceasta nu va ramâne fără consecințe în ce privește structura limbii în general” (1968).

Analiza inventarului nou, de după 1989, realizată pe baze statistice de cercetătoarea Irina Preda, a confirmat că a crescut considerabil ponderea termenilor rezultați prin derivare cu prefixe și cu prefixoide (peste 60% din totalitatea termenilor analizați).

Cuvintele nou-formate, înregistrate în presa din ultimii ani, activează cu precădere câteva prefixe și prefixoide: *anti-*, *ne-*, *neo-*, *de(s)-*, *pseudo-*, *super-*, *ultra-* ș.a.

Chiar și o comparație superficială cu celelalte limbi romanice arată o preferință aproape pentru aceleași prefixe și sufixe în perioadele asemănătoare din punct de vedere social și politic. Aceasta dovedește că, în afară de acțiunea favorizantă a condițiilor istorice, noile creații lexicale din orice limbă corespund unei dimensiuni universale a creativității. În derivarea postpusă, cele mai productive sufixe s-au dovedit a fi *-ist* (*bio-terapist*, *nomenclaturist*), *-iza* (*a disponibiliza*, *a eficientiza*), *-iada* (*mineriadă*, *dosariadă*, *huliganiadă*).

Formațiile de acest tip sunt stimulate atât de factori externi, cât și de factori interni. Din exterior acționează necesitatea de a exprima noi

realități (și, mai ales, noi atitudini), condiționate din punct de vedere social; din interior, necesitatea unei exprimări cât mai sintetice, precum și tendința spre abstractizare și intelectualizare a limbajului actual. Aceasta se referă îndeosebi la „tripletele” derivative în *-ism, -ist, -iza*. „Apariția unui cuvânt în *-ism* determină mai devreme ori mai târziu, aș zice aproape automat, formarea unuia în *-ist*, eventual și a unui al treilea, în *-iza*, de la aceeași temă, nota Iorgu Iordan. Ele se «cheamă» unul pe altul în mintea noastră.” De exemplu: *intelectualism – intelectualist – intelectualiza; stalinism – stalinist – staliniza; ceaușism – ceaușist – ceaușiza; nomenclaturism – nomenclaturist – nomenclaturiza; moldovenism – moldovenist – moldoveniza* etc.

Modelul lingvistic discutat, pe lângă faptul că este „ușor de imitat și de realizat în mod concret”, „pare a nu avea nicio limită” (Iordan) (v. a *C.S.I.-iza, enclavizare, mitingist*), cu alte cuvinte, sistemul derivării în *-ism, -ist, -iza* rămâne deschis. Modelul prezintă avantajul că se evită o perifrază, satisfăcându-se nevoia de economie a limbii: *a pune în disponibilitate – a disponibiliza; a face eficient – a eficientiza; țaran cu cotă (de pământ) – cotist; promotor al ecologismului – ecologist; inginer de sunet – sunetist; activitate de subminare a reformelor – antireformism* etc.

Chestia cu... chestiunea

Termenul *chestiune*, indispensabil (ca și *problemă*) în orice context (cuvânt *passee-partout*), se impune în discuție datorită celor două variante fonetice în care se prezintă: *chestiune/chestie*.

Despre cuvintele cu două aspecte fonetice sau cu două terminații s-a afirmat că ele pot oferi prilej de selecție pentru stilurile limbii literare. Formula de adaptare a neologismelor provenite din substantivele latine imparisilabice cu terminația *-io, -ionis* a fost mai întâi cea în *-ie*. În primele decenii din secolul al XIX-lea, pe lângă *-ie*, se întâlnește și varianta în *-ion*, mai rară însă. Formele în *-iune* au fost introduse de latiniști după 1830-1840, devenind frecvente după 1860, prin analogie cu cuvinte moștenite din limba latină, ca *rugăciune, tăciune* etc. Pe la mijlocul secolului al XIX-lea, au circulat în unele cazuri trei variante: *ocazie*,

ocazion, ocaziune. În limba actuală, unele forme în *-ie* au dispărut din uz, alte elemente s-au menținut cu două terminații, *-ie* și *-iune*. Unele dublete însă au astăzi înțeles diferit, având uneori și etimologie diferită, ca *rație* „cantitate; număr constant” (< fr.) și *rațiune* „judecată, minte; teme, motiv” (< lat.).

Într-un articol despre neologismele din această categorie, Alexandru Niculescu atribuie formelor în *-iune* conotații culte. Neologismele de acest fel, sub forma lungă, ar fi fost considerate, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, în comparație cu cele în *-ie*, mai culte, deoarece erau utilizate cu precădere de persoane cu o instruire superioară, ceea ce a determinat răspândirea lor și în medii semiculte, care imită forme lingvistice aflate în uzul oamenilor ce și-au cucerit un prestigiu prin cultura lor. În realitate, formele neologice în *-iune* au avut, în primul rând, conotații savante și, mai ales, retorice. Oratoria a fost genul prin care formele în *-iune* au căpătat o mare extensiune.

I.L. Caragiale a sesizat această conotație retorică a formelor în *-iune*, ilustrând-o în comedia *O scrisoare pierdută*, a cărei acțiune se petrece în 1883. Cațavencu selectează pentru discurs forma lungă a acestor neologisme, dar în conversație le utilizează cu terminația *-ie*. În dialogurile cu prefectul Tipătescu sau cu Pristanda, Cațavencu folosește formele cu *-ie*: *condiție, dizgrație, situație, considerație, opinie*. În discurs însă, în adunarea politică, el adoptă formele în *-iune*, zicând *emoțiunea, opiniuni, digresiune, națiune*. Tipătescu întrebuințează asemenea elemente numai cu *-ie* (*pretenție*), ca și Pristanda, care zice *misie, funcție*. Dar dacă Tipătescu ar fi apărut la tribună, ar fi recurs, probabil, și el la formele cu *-iune*. Se pare că formele lungi erau simțite ca fiind mai solemne, mai emfatiche, mai sonore. Astfel, I.L. Caragiale a înregistrat, în piesa citată, un aspect lingvistic real.

Cercetătorul Ion Ștefan, într-un studiu dedicat subiectului în discuție, demonstrează pregnant, cu numeroase exemple extrase din operele lui Titu Maiorescu, Barbu Șt. Delavrancea, M. Kogălniceanu și alți oratori apreciați, că „în oratorie funcționa ca un fel de normă terminația *-iune* și vorbitorii respectă o convenție stabilită tacit, care *nu are aplicabilitate în conversația zilnică*” (subl. n.).

Revenind la lexemul *chestiune*, relevăm că cele două forme ale termenului, în comunicarea orală de astăzi, s-au specializat, forma lungă fiind preferată în stilul conversației oficiale, iar varianta în *-ie*, în exprimarea curentă și în cea familiară. În ultimul timp însă se remarcă o „invazie” a formei *chestie*, cu pronunțate conotații familiare, și în discursul oficial. Enunțul „E o *chestie* importantă” (extras dintr-o declarație radiofonică a unui funcționar de guvern) a fost plasat de Valeria Covătariu (v. *Cuvinte despre cuvânt. Vorbirea scenică*, Casa de Editură Mureș, 1996) la capitolul „Vulgarizări”. Specialiștii semnaleză o mișcare în sensul pătrunderii în exprimarea îngrijită (scrisă și orală) a elementelor nonliterare, reprezentate prin termeni familiari sau argotici, a căror prezență este simțită ca o alterare a limbii.

Deși vocabularul se adaptează la situațiile comunicaționale variate – conversații curente, discuții profesionale, expuneri oficiale, formule administrative etc. și la tema comunicării, opțiunea în vorbire pentru un termen sau altul este determinată totuși, în mare măsură, de individualitatea vorbitorului și de disponibilitățile lui lexicale.

Note privind vocabularul didactic actual

Discursul didactic modern diferă substanțial de modul de exprimare al cadrelor didactice de acum 15-20 de ani, metamorfoza fiind datorată în primul rând transformărilor sociopolitice radicale, modificărilor esențiale din programele de studii, noilor noțiuni specifice instruirii formative, tendinței generale de realiniere la normele limbii române literare, remarcate și la alte grupuri socioprofesionale. În cele ce urmează, vom schița câteva creionări la dimensiunea semantico-stilistică a comunicării pedagogice în spațiul basarabean.

Limbajul didactic actual a preluat din lexicul comun și din alte limbi specializate o serie de împrumuturi care îi conferă un caracter modern, dar care, în faza inițială a preluării, prezintă deseori dificultăți de ordin semantic și fonetic. Probleme pun în special împrumuturile de origine engleză care, de regulă, se scriu altfel decât se pronunță (cazuri „fericite” de tipul *grant*, *master* sau *item* se constată ceva mai rar).

Termenul *brainstorming* („asalt de idei”) este un anglicism destul de frecvent în ultimul timp în limbajul pedagogic. Semnificația acestuia este „tehnică de lucru în colectiv, folosită de obicei în procesul predării, având ca scop stimularea prin participarea liberă și spontană la discuții a tuturor membrilor unui grup”. Provenit din engleza americană (*brain* „creier”; *storming* „asalt”), termenul pune probleme de ordin ortoepic, pronunțându-se fie așa cum se scrie, fie [brainștorming], varianta recomandabilă fiind [breinstorming]. Grupul consonantic **st** se pronunță **șt** în cuvinte de origine germană, dar rămâne neschimbat în lexemele preluate din engleză. Semnalăm că termenul în discuție este concurat tot mai frecvent de sinonimul său tradus: *asalt de idei*. Mult mai adecvat și la fel de sugestiv ca și cel original...

Cadrele didactice utilizează în activitatea lor și ceea ce se numește *clustering* („construit din elemente”). Și anglicismul în cauză se pronunță altfel decât se scrie: [clastering]. Termenul-bază, *cluster*, cu valoare de substantiv înseamnă „ciorchine” și este specific limbajului informatic, iar cu valoare verbală înseamnă „a grupa”. De fapt, simplificând lucrurile, un *clustering* este un fel de schemă pentru sistematizarea unor noțiuni, pentru explorarea unui text etc.

Feedback este un termen preluat din limbajele tehnice și semnifică o „conexiune inversă” sau o reacție de răspuns, în terminologia didactică. Probabil, nu există în prezent nicio lucrare metodologică în care să nu fie atestat acest cuvânt, cu atât mai mult cu cât instruirea formativă mizează anume pe *feedback*. Toate bune până aici, dacă nu ar exista o problemă... aceeași problemă pe care o pune un împrumut non-adaptat: pronunțarea diferită de scriere. Dicționarele recomandă pronunțarea [fidbec], facilă pentru vorbitorii de engleză, dar mai puțin explicabilă pentru ceilalți, care trebuie, pur și simplu, să memoreze această formă.

Dacă termenii discutați mai sus sunt mai mult sau mai puțin motivați, credem că un împrumut cum este *freewriting* („scriere liberă”) nu este justificat, chiar dacă desemnează o anumită tehnică de declanșare a creativității și de orientare a imaginației.

În orice domeniu de activitate umană se produc schimbări, iar odată cu acestea, apar inovații lexicale. Limbajele specializate, cu trecerea

timpului, se decantează, specialiștii fac o selecție riguroasă a termenilor necesari pentru munca lor, împrumuturile se adaptează sau se traduc, iar termenii cu aspect rebarbativ cad în desuetudine.

Nu e nevoie, în acest context, să conving pe nimeni de utilitatea termenilor *a depuncta*, *modul*, *integralist* ș.a., intrați în repertoriul verbal al profesorilor și studenților basarabeni mai ales pe calea contactelor lingvistice cu cadrele didactice și cu tinerii care își fac studiile în România. *A depuncta* este un verb indispensabil în situațiile în care mesajul „a reduce în funcție de erori punctajul unui candidat sau concurent la o competiție, la un examen” trebuie exprimat cât mai concis, mai exact și mai elegant (vs. de perifraza „a scădea/a lua din puncte”). Este în general cunoscut că „diverse persoane redau unele noțiuni mai ușor prin perifraze decât prin cuvinte unice” (cf. Coteanu, Angela Bidu-Vrâncănu, 1985: 111). Fenomenul reprezintă realități individuale determinate de mai multe cauze; una dintre acestea este necunoașterea *cuvântului unic* care ar putea substitui o perifrază. Precizăm că facem abstracție aici de actele de comunicare lingvistică din care rezultă expres opțiunea vorbitorilor pentru mijloacele verbale actualizate, referindu-ne doar la cazurile în care este evidentă absența, în vocabularul activ al participanților la dialog, a termenului exact. Absența termenului adecvat în comunicare, acolo unde el este necesar, are ca efect un limbaj mediocru, lacunar, inelegant și produce o impresie nefavorabilă.

Modul „parte componentă a unui ansamblu cu funcționalitate proprie”, în limbajul didactic, a devenit un termen polisemantic, având cel puțin trei accepții: „1. capitol, secțiune (într-un manual); 2. perioadă de școlarizare (perfecționare, reciclare) pentru specialiștii cuprinși într-un program mai amplu de instruire; 3. două ore consecutive de curs (de obicei, la studenți)”. Menționăm că dacă primele două accepții sunt familiare cadrelor didactice din Republica Moldova, cea de a treia este cvasinecunoscută în spațiul nostru, fiind substituită, de regulă, prin calcul după limba rusă „pereche”. În aceeași „situație” se află și lexemul *integralist*, codificat în dicționare cu sensul de „student care a trecut examenele unui an într-o singură sesiune”, dar care circulă în uz mai ales cu sensul de „student care a luat integral examenele, student fără restanțe”.

În sfera conformismului lingvistic se axează și preluarea de către vorbitori a unor clișee de exprimare oferite de discursul mediatic și de diverse discursuri oficiale. Clișeele de exprimare vin însă în dauna comunicării libere și atribuie limbajului un caracter prea tehnicist. S-a constatat că anumite cuvinte și sintagme sunt repede mimate de vorbitori, nu neapărat din dorința de a fi cu vocabularul la zi, dar mai ales dintr-un impuls inconștient spre imitație. Cuvinte precum *a implementa* sau *monitorizare* au intrat imediat în bagajul de termeni al profesorilor, care, preluând vorbirea prezentatorilor TV, de exemplu, nu mai concep să vorbească despre *aplicarea* unor metode sau *ținerea sub control* a unei situații, ci numai despre *implementarea* metodelor sau *monitorizarea* situației.

Se știe că termenii aparținând aceluiași stil (neutri, livrești, familiari) se combină fără restricții sau rezerve după așa-numita *lege a identității stilistice*, care asigură unitatea stilului. Combinarea elementelor ce țin de diferite stiluri cade sub incidența altei legi: *legea motivării elementului din alt stil* (cf. Berejan, 1978: 11). Prin urmare, inserarea într-un discurs a unui cuvânt din alt stil se justifică numai în cazul motivării lui. În beletristică asemenea îmbinări „neșteptate” provoacă admirație. De fapt, orice abatere intenționată se impune prin efectul său de surpriză. În orice tip de comunicare, receptorul mesajului nu este indiferent față de dimensiunea stilistică a exprimării și ar califica drept greșeală încălcarea nemotivată a unității stilului, adică o împletire de elemente eterogene.

În această ordine de idei, credem că în registrul oficial al comunicării sunt defectuoase din punct de vedere stilistic exprimările de felul: „Dragi copii, mult stimați invitați și părinți! *Cu o deosebită satisfacție vreau să remarc* că ați asistat la spectacolul cu genericul «Un mărtișor pentru mama». La spectacol *și-au arătat măiestria* tinerele talente din clasa întâi...” (cuvânt de încheiere al unei învățătoare după un matineu școlar); „Mă bucur *teribil de mult* să mă aflu din nou în școala pe care am absolvit-o cândva...” (un funcționar de la o direcție de învățământ). În primul caz, construcția *cu o deosebită satisfacție vreau să remarc* este extrasă din stilul juridic-administrativ și pare pretențioasă în raport cu restul mesajului; în cazul al doilea, lexemul *teribil* distonează flagrant în cadrul enunțului prin nota sa familiară evidentă.

Amestecul de elemente eterogene în exprimare este favorizat nu numai de factorii subiectivi (cum ar fi preferințele vorbitorilor), ci și de unii factori de ordin obiectiv, în care rolul determinant îl joacă interacțiunea sistemului lingvistic inițial al subiectului vorbitor cu un nou mediu lingvistic cu care acesta vine în contact datorită unor condiții socioculturale noi: schimbarea statutului profesional, efectuarea studiilor în altă localitate (țară) etc. În etapa de tranziție de la un idiolect la altul, termenii vechi „coabitează” cu cei noi (până la asimilarea totală a noilor modele de exprimare), intrând uneori în contradicție unii cu alții. Numai discernământul vorbitorilor va governa selecția corectă a elementelor de comunicare adecvate.

Sub semnul conformismului lingvistic ar putea fi plasate și numeroase pleonasmе constatate în exprimarea cadrelor didactice. Doina Dascălu, în *Dicționarul de pleonasmе* (București, 1997), face distincție între cauzele voluntare și cele involuntare de producere a pleonasmelor. În unele cazuri, redundanța este conștientă și motivată de nevoia de intensificare a sensului celor exprimate. Când vorbitorul crede că termenul folosit nu va fi înțeles de receptor, el produce pleonasmе în cunoștință de cauză: „Clădirea va fi *demolată* în curând... *dărâmată*...”. Neatenția, slăbirea autocontrolului și, nu în ultimul rând, ignoranța constituie câteva cauze involuntare care generează exprimări pleonastice, cf. „E o poveste cu *happy end fericit*...”; „Vă rog, *fără excese mari*...”; „Lucrarea corespunde *rigorilor cerute* de investigațiile științifice moderne...”; „La liceul acesta *predomină mai mult engleza*...”; „Aceasta e varianta *cea mai optimă*”; „Aș vrea să *improvizez ad-hoc* aici, în sala de clasă...”. Cităm aici și câteva dintre cele mai frecvente construcții pleonastice, pe care le-am numi pleonasmе uzuale: *a beneficia de avantaje, capabil și competent, a colabora împreună, a conveni de comun acord, interacțiune reciprocă, perspectivă de viitor, polemică contradictorie, proiect de viitor* etc.

Argoul: realitate lingvistică între limitele comunicării și libertatea jocului

Strălucitul lingvist Iorgu Iordan considera argoul drept cel mai important aspect al limbii vorbite. Argoul este definit de savantul ieșean Dumitru Irimia ca o categorie lexicală specifică stilului familiar dezvoltat în varianta citadină a stilului conversației.

Materialul lexical pentru argouri este furnizat de limba comună, graiurile regionale și limbile străine. O caracteristică a argoului european este prezența cuvintelor de origine țigăneasă. Pentru limba română, cităm: *gagiu*, *gagică*, *mișto*, *nasol*, *a ciordi* etc. Unii dintre termenii menționați stau la baza formațiilor românești *miștocar* „zeflemist, ironic, batjocoritor”, *miștocăreală* „bătaie de joc”, *miștocăresc*; *nasoleală* „lucru urât, caraghios; ridiculizare, zeflemisire”, *a nasoli* „a săpuni (pe cineva), a face rău cuiva”.

În majoritatea cazurilor însă activitatea argotizanților se reduce la modificarea înțelesului cuvintelor din vorbirea curentă. Alături de termenii argotici care șochează prin forma lor neobișnuită, schimbarea de sens este fenomenul care domină toate celelalte procedee și garantează funcția expresivă a argoului, originalitatea sa.

Termenii și îmbinările argotice expresive se bazează pe **metaforă** și conțin, după observația lui Al. Graur, suprapuse indicelui de apartenență la registrul argotic, trăsături de motivare expresivă. Metafora reprezintă unul din procedeele semantice principale de îmbogățire a argoului ca limbaj esențial emotiv, caracterizat printr-o impresionantă forță creatoare.

Să ilustrăm prin câteva exemple selectate din *Stilistica limbii române* a lui Iorgu Iordan: *hoață* „femeie frumoasă și drăcoasă (care fură privirile bărbaților)”, *patefon* „soacră; copil”, *a socri* „a certa, a muștra”.

Părțile corpului uman constituie în argou sursa unor metafore inedite cum sunt, pentru **cap**: *biblioteca*, *bilă*, *bostan*, *cutiuță*, *lămâie*, *mansardă*, *pară*, *ridiche*, *tabacheră*, *tărtăcuță*, *ulcică*; pentru **ochi**: *becuri*, *burghie*, *felinare*; pentru **urechi**: *clape*, *telefoane*, *antene*; pentru toate celelalte – *zarzavat*.

Ideea că expresivitatea metaforei argotice rezidă în folosirea cuvântului metaforic în locul celui obișnuit e susținută și de împrumutul din limbajul sportului și al tehnicii, care furnizează argoului o serie de termeni și expresii: *a fi în pană*, *a avea pană la motor* „a fi în dificultate; a nu avea bani”; *a face plinul* „a ajunge la un câștig considerat suficient”; *a lua ceva la bord* „a consuma băuturi alcoolice”; *a da în bară* „a greși, a eșua”; *a face (a fi făcut) knock-out* „a distruge (a fi distrus)”; *a fi în ofsaid* „a fi prins pe picior greșit”.

Din argoul militarilor

Argoul militar nu a fost cercetat suficient, deoarece e mai puțin cunoscut decât argoul elevilor și studenților, fiind considerat chiar mai sărac în comparație cu acesta. De fapt, și limbajul argotic al militarilor excelează prin noutate, bogăție lexicală și expresivitate, fapt dovedit elocvent în studiul lui Ion Moise „Note de argou militar”, din care preluăm cea mai mare parte de cuvinte și expresii specifice acestui limbaj convențional.

Astfel, recrutul este numit, cu un fel de tandrețe ironică, *biban*, *cotei*, *flocan*, *juna*, *junior*, *nepot*, *puf*, *pufa*, *pufarez*, *pufarin*, *tilicar*, *tilică*, *titel*; soldatul simplu este *pifan*, soldatului cu vechime i se zice, cu respect, *bunic*, *veteran*; ofițerul de serviciu e asemuit unui *os*, locotenentul este doar *lent*, plutonierul *pluti*, iar un ofițer superior cu grad mare este *barosan*; transmisionistul se numea, până mai ieri, *sârmă* sau *păianjen*, infanteristul *alergător de cursă lungă*, *vârzar* sau *iepure de câmp*, iar marinarul *rățoi*; trupele de geniu au obținut un supranume argotic de *diribau* (din *diri[jează] bau*, adică exploziile), deci un genist este, de aici, *diribist*.

Formulele de salut neconvenționale preferate în armată sunt *hai libi* sau *hai libișor* (din *lib[erare] + i*), iar formula de răspuns este *să vină* (sau *să vină revelionul*).

Umorul soldaților se desprinde și din termenii cu care ei operează la cantină: *adunarea regimentului* „ghiveci”, *balast* „orez”, *conducte* „macaroane”, *reptilă* „bucată de carne în mâncare”, *taci cu mama* „griș cu lapte”, *unt de livadă* „marmeladă”, *valvolină* „cafea”. Bucătarului i se spune *polonic*, iar unui mâncăcios, *farfurel*.

La capitolul „obiecte cazone și diverse activități” imaginația militarilor e la fel de sclipitoare, oferind modele generate de ironie, autoironie, spirit ștregăresc. Astfel, cartușele sunt numite *boabe* sau *grăunțe*, gamela *canțarolă* (*clanțarolă*), soldatul cu mască e *elefant*, pușca e dezmiardată *Leana*, carcera *mititica*, efectuarea curățeniei în cazarmă e *bal*, *alarmă în munți* se zice la apariția ofițerului de serviciu, *ziua cea mai lungă* e liberarea, iar un stagiu militar îndelungat e numit *zeflemitor armată cât Berilă* sau *armată cât calul lui Decebal*. Soldații *ascultă cum crește iarba* „merg târâș, stau culcat”, *trag în piept armata* „fac ceva de formă, ca să se afle în treabă” sau *driblează armata* „trag chiulul, se sustrag de la activități”, *fac gardă ca ursul* „gardă îndelungată, gardă permanentă”, iar uneori *au învoire de la maiorul Gârdescu* „fug în oraș... sărind gardul”.

Marea majoritate a termenilor care constituie argoul militar sunt cuvinte din limba comună, care și-au schimbat sensul pe baza unor figuri de stil. Cea mai semnificativă între acestea este metafora.

În trecut, se considera că argoul în discuție era creat de militarii de meserie. Mai târziu acesta, preponderent, reprezenta contribuția expresivă și originală a soldaților în termen. Cercetătorii se bazează pe următoarele argumente: *a.* o serie de termeni argotici ironici, de zeflemea, se referă la ofițeri (*barosan*, *Berilă* „subofițer sau ofițer activ”, *apevist* „ofițer activ”, din *a[rmată] pe v[iață] + ist*, *colonel călcat de tanc* „căpitan”, *tălmac* „ofițer”) și subofițeri (*doi lei* „plutonier” – are două trese; *soldat cu cravată* „subofițer”, *trocar* „plutonier”), deci au fost creați de soldați; *b.* anumiți termeni și expresii argotice exprimă atitudinea soldaților față de armată, dorința lor de a se libera cât mai repede, nostalgia după viața civilă (*hai libi, hai libișor, să vină, să vină revelionul, e atât de aproape fericirea* „duminică”, *a face cuie pe perimetru* „a îngheța la diferite activități” etc.); *c.* prin expresivitate, umor, ironie, spirit zeflemitor, argoul militar, ca și cel studentesc, are un pronunțat caracter tineresc.

Limba de lemn

Se pare că în orice sistem politic există un cod lingvistic specific, determinat de o anumită ideologie și de o anumită mentalitate. Fiecare generație de politicieni impune un cod lingvistic suplimentar, suprapus codului general al limbii, adică o serie de modalități specifice de exprimare condiționate de ideologia predominantă și/sau de mentalitatea proprie unei anumite epoci. Și dacă *epoca de aur* a fost cea a „limbajului de lemn”, a unei exprimări rigide, stereotipe și goale de conținut, perioada de *tranziție* este una a căutărilor, a tatonărilor semantice, stilistice și chiar sintactice, dar și a reapariției unui nou „limbaj de lemn”.

Limba de lemn a fost dominant până nu de mult în discursul oficial și public, în care metafora funcționa fie ca stereotip cu rol pur ornant (*soarele comunismului*), fie ca formă compensatorie, de aparentă regăsire a libertății și a valorilor individuale (cf. *ceaușel*, *decrețel* „copil (nedorit) născut după decretul ceaușist din 1966 după care orice femeie trebuia să aibă minimum 4 copii”; *stânjenel*, *băiat (cu ochi albaștri/cu ochi cenușii)* „securist”; *philips* „delator”, din aparatul *Philips* folosită de Securitate pentru a asculta convorbirile celor suspectați).

Provenit din ideologia comunistă, limbajul de lemn nu atinge scopurile tradiționale ale discursului clasic, fiind un mijloc eficient de opacizare a realității. Suita de clișee ducea la un efect de adormire a conștiinței auditoriului; receptorul nu mai era interesat de decodarea mesajului. Astfel, limbajul de lemn se prezintă, de fapt, ca un **non-limbaj**, un **antilimbaj**, impropriu comunicării (Daniela Papadima, *Limba de lemn – un antilimbaj*, în *Limba și literatura română*, nr. 4, 1991).

În limbajul de lemn, un rol foarte important revine *eufemismelor* lexicale, pentru care neologismele sunt cele mai indicate elemente.

Neologismul, cu valoarea sa figurată, nu se mulțumește să înlocuiască aici „*un cuvânt sau o expresie neplăcută, jignitoare, necuviincioasă sau obscenă*” (DEX), ca în limbajul natural, ci are rolul precis de a camufla o **realitate** (dezagreabilă). Alegerea termenului eufemistic nu se face la întâmplare, ci urmărește justificarea ideologică a acestei realități. Când, în 1945, noul regim trecuse la înlăturarea „exponenților burgheziei” din universități și din alte instituții academice și de cultură, operația s-a

numit *epurare*, cu un termen format de la verbul *a epura* (< fr. *épurer*), foarte nou pe atunci în limba română.

În perioada epurărilor universitare, verbul *a epura* a devenit sinonim cu *a concedia*, sens cu care termenul circula în varianta orală a limbii române literare. Astăzi lexemul *a epura* a fost readus în actualitate cu semnificația de „a îndepărta dintr-un post din cauze social-politice”: „Decomunizarea imediată, **epurarea** de comuniști a pârghiilor de comandă ale țării”; „Nu s-a produs o **epurare** veritabilă a aparatului central și a inspectoratelor: majoritatea funcționarilor și administrației educative este formată din foști oameni de încredere ai Partidului comunist, din activiști reciclați”; „Stoparea **epurărilor** pe criterii politice”.

Semnalăm și sintagma *epurare etnică*, pusă în circulație în legătură cu evenimentele din fosta Iugoslavie, în care substantivul postverbal *epurare* are accepția de „respingere sau înlăturare a cuiva dintr-un post pe criterii etnice”.

Una dintre caracteristicile eufemismelor oficiale este perisabilitatea, valoarea lor de camuflaj pierzându-se după o utilizare frecventă. Astfel, următorul val de concedieri selective (după „epurare”) s-a numit *comprimare* (< fr. *comprimer*), semnificație apărută, probabil, pe teren românesc (v. Magdalena Vulpe, *Fișe pentru un dicționar al limbajului de lemn*, în *Limba română*, nr. 1-2, 1992), iar în anii '80 acțiunea a fost „codificată” prin termenul *restructurare* (< fr. *réstructurer*): „După *restructurare*, numărul copiilor din școala noastră s-a diminuat cu circa 30. Au plecat copiii *restructuraților*... și au venit în locul lor alții 50, copii ai noilor angajați în minerit, în locul celor disponibilizați...”.

De remarcat că, în afară de eufemismul **restructurare** pentru *concediere*, enunțul oferă și două sinonime eufemistice pentru termenul *șomer*, care i s-a părut vorbitorului prea „dur”: *restructurat* și *disponibilizat*.

Seria sinonimică de eufemisme politice create de noul limbaj de lemn pentru noțiunea „a concedia” a fost surprinsă plastic de Magdalena Vulpe (v. *stud. cit.*): „în mod logic și «legic», copiii celor *epurați* și *comprimați* au fost *restructurați*”.

În perioada de până la 1989 circulau și alți termeni cu valoare de eufemisme, cum sunt *a sistematiza* pentru „a distruge” („Comuna Țepus, altădată sat mare răzășesc, figura printre localitățile care urmau să fie

«sistemizate», cu alte cuvinte să dispară...»; „Centrul Bucureștiului a fost *sistemizat* în timpul lui Ceaușescu”), *vizionare* pentru „prezentarea unui spectacol înainte de premieră în fața «forurilor» pentru a obține aprobarea de a fi urmărit de publicul larg; cenzurare” („Tot șeful propagandei era acela care stabilea criteriile cenzurii (...), interzicerile de cărți și spectacole, «*vizionările*» (cum erau numite premierele de teatru și film la care participau activiști culturali)”).

În această ordine de idei, Ștefan Munteanu menționa: „Există o anumită forță de atracție a cuvintelor, care are darul de a le modifica uneori conținutul noțional și de a determina prin aceasta un alt raport față de obiectul pe care îl desemnează. De aceea, cuvintele au, pe lângă însușirea de a dezvălui fața lucrurilor, și pe aceea de a o acoperi în parte, ele sugerând, în împrejurările date, *nu o realitate diferită, ci o altă atitudine, un alt raport față de ea*” (*Limba română artistică*, 1981).

Analizând modul de exprimare al unor personalități politice, precum și limbajul mediatic, Tatiana Slama-Cazacu (*Limba de lemn*, în *România literară*, nr. 42, 1991) ajunge la concluzia că limba de lemn, reapărută, îmbinându-se cu „*un cod tehnocrat și o neofilie cu orice preț*”, continuă să-și întrețină și să-și cultive clișeele și în zilele noastre: *liberalizarea preturilor, negocierea salariilor, implementarea legilor, stoparea reformei etc.*

După 1989, unele automatisme verbale au supraviețuit, cu atât mai mult cu cât n-au dispărut brusc toate structurile economico-politico-sociale anterioare; persistă reziduuri de mentalități, de unde și cele de expresie: *necesitate obiectivă, critică constructivă, atitudine antagonică.*

Discuția politică, astăzi, a pătruns mult în stradă, în familie, în locurile publice; de aceea modelele de exprimare oferite de oamenii politici contemporani nouă și difuzate de mijloacele audiovizuale de informare, prin *imitație* – ca factor social, sunt preluate rapid de alte categorii de vorbitori.

„Pentru omul politic al unui stat constituțional darul de a vorbi este (...) o însușire de mare însemnătate, consemnează Titu Maiorescu, (...) e un adevăr banal dacă zicem că pentru regimul nostru parlamentar (...) vorbirea într-o adunare publică a rămas cel mai puternic mijloc de manifestare a ideilor politice; (...) asemenea vorbire poate deveni totodată

literaricește un element de dezvoltare a limbii, contribuind la îmbogățirea și clarificarea înțelesului cuvintelor. Îndeosebi trebuie notat efectul ce un cuvânt potrivit, rostit la momentul potrivit, îl produce în opinia publică, înlesnindu-i priceperea situațiilor politice mai complicate...”

Afirmația de mai sus se referă, cu certitudine, la discursurile politice coerente, bine realizate atât sub aspectul conținutului, cât și sub cel al expresiei. Realitatea însă ne „delectează” și cu alte modele de discursuri, elaborate într-un limbaj „*pseudointelectual, semidoct, pretențios, găunos, umflat până la ridicol – limbajul politicianilor de duzină, al notabilităților răsărite din lumea lui Caragiale*”, care se face auzit în monologurile bombastice rostite cu emfază de la tribuna Parlamentului.

În contextul celor citate, concluzia lui Titu Maiorescu vizând perioada de debut a oratoriei românești: „*pe vremea aceea, cu cât vorba era mai pompoasă, cu atât se confunda mai ușor cu ideea și părerea mai aproape de fapta măreață*” (1990, 364) pare a fi generată de activitatea actuală a parlamentarilor noștri, ca și următoarea afirmație a lui Mihai Eminescu: „*Oamenii noștri, zic eu, sunt de un cosmopolitism sec, amar, sceptic, – ba mai mult: au frumosul obicei de-a iubi orice-i străin, de-a urî tot ce-i românesc. Noi am rupt-o cu trecutul fie ca limbă, fie ca idee, fie ca mod de-a privi și cugeta, căci altfel n-am trece în ochii Europei de națiune civilizată*” (1943, 195).

Consecvent cu ideea că limba este „*un criteriu al culturii*” și „*măsurariul civilizațiunii unui popor*”, poetul a condamnat cu fermitate tendințele cosmopolite, inovațiile gratuite în procesul de dezvoltare a limbii literare, care puteau fi constatate în anii ‘70-’80 ai secolului trecut. Așa cum în viața politică și economică se copiau modelele occidentale (ca și în prezent, de altfel), în vocabular se copiau expresii, se introduceau cuvinte de prisos, neologisme de lux care voiau să acopere sărăcia fondului de idei. Jargonul pătrunsese și în cancelariile oficiale ale statului. De exemplu, *Monitorul* din 1877, nr. 106, publica discursul prezidentului Senatului, plin de termeni străini și de o retorică savantă pentru a impresionă asistența. Poetul observă ironic: „*Apoi «animele care debordă», «grijele cari gâdilă anima», «resemnațiunea conștiinței de-a nu recula», între noi fie zis, vorbe de om serios sunt?»* (*Timpul*, 25.III.1880).

După cum se vede, în diferite momente ale istoriei se constată apariția unor variante ale limbajului de lemn, rezultate din politicianismul demagogic. Excesele neologizante duc la o exprimare opacă, punând în dificultate comunicarea.

Cuvinte care mint

Raportul *adevăr – minciună* este una dintre problemele fundamentale ce țin de întrebuițarea limbii. În ultimele decenii, unii lingviști sunt preocupați de cercetarea neadevărului care se ascunde în *eufemisme, cuvinte tabu, hiperbole, formule de politețe, reticențe, ambiguități* etc. Astfel, Dwight Bolinger (*Truth is Linguistic Question*, în *Language*, vol. 49, nr. 3, 1973) susține că prezența „în sine” a unor anumite cuvinte în limbă nu constituie o premisă a minciunii, căci **nu cuvintele mint, ci oamenii**. Tot ce se folosește intenționat pentru „împurificarea” canalului de comunicare este **minciună**.

Bolinger consideră că abuzul de eufemisme oficiale pune în dificultate comunicarea, ducând la corupția limbii. America, declară lingvistul, este prima societate în care în mod efectiv au fost tabuizate toate lucrurile mai puțin plăcute. Pe timpuri la acest fenomen a contribuit enorm publicitatea, iar mai târziu autoritățile au început să recurgă la limbă ca la o psihoterapie – pentru „*a împacheta adevărurile neplăcute în hârtie colorată*”.

Harald Weinrich (*Linguistik der Lüge*, Verlag Lambert Schneider, Heidelberg, 1966) recunoaște că „*minciuna există în interiorul și în exteriorul nostru*” și că omul este o ființă capabilă să mintă; în același timp, lingvistica nu poate zdrobi minciuna și nici nu este în stare să împiedice triumful ei atât de frecvent. Pe de altă parte, este incontestabil că oamenii mint cu ajutorul limbii. Limba trebuie să scoată în evidență gândurile, să le exteriorizeze, nu să le ascundă; altfel, funcția de bază a limbii – cea **de semn** – este pusă în pericol. **Minciuna pervertește această funcție**.

„*Nu încape nicio îndoială, afirmă Weinrich, că cuvintele întrebuițate permanent pentru a minți devin și ele mincinoase. Încercați să pronunțați: concepție despre lume, spațiu vital, decizie finală, – limba se va*

*împotrivi de la sine... Minciuna nu afectează numai stilul, ea alterează și limba. Și nu există tratament pentru cuvintele compromise; ele trebuie să fie izgonite din limbă... Cuvintele care mint denumesc, aproape exclusiv, noțiuni care mint. Ele se raportează la un anumit sistem noțional și au pondere într-o anumită ideologie. **Cuvintele mint, atunci când minte și ideologia.**"*

Mereu mai mult...

...Nu doar minciuna, ci și argumentarea publicitară (care e, de altfel, o minciună deghizată, deși rafinată) folosește cea mai mare parte a figurilor retorice, dintre care cel mai frecvent recurge la hiperbolă.

Intenția de persuadare a creatorilor de reclame degradează efectul poetic până la efectul retoric. La capătul oricărui slogan publicitar se află invitația insistentă de a cumpăra, voința de a reduce elanul imaginației la actul de cumpărare. Hiperbola afectează din plin sensul, făcând să domnească ideea de *mereu-mai-mult*, de *cel-mai-bun*, de *super-orice* și, literalmente, de *hiperconsum* (François Brune). Dorința de a impresiona receptorul duce la exagerări, realizate prin supralicitare: „Vând apartament 2 camere *ultracentral, ultramodern*”; „Vând apartament *ultraelegant*”; „Vând apartament *superfinisat*”; „tapet *superlavabil*”; „televizor *supercolor*”; „Vând Alfa-Romeo *superacesoriată, superbă*”; „Vând *splendid* apartament cu 2 camere”; „linie tehnologică *ultraperformantă*”; „Propunem concentrate de sucuri, *supercalitate*”; „*Senzațional!* MIDTEH S.R.L. oferă din stoc copiatorul Minolta EP 3150”; „Centrul de Medicină VIVAM: medici de categorie *superioară*. Tratare (...) prin metode *avansate*. Rezultate *excepționale*”; „atracții de *excepție*”.

Pastișarea hiperbolelor publicitare a devenit deja un fenomen clasic. Dar, dacă putem râde de o serie de hiperbole, putem și să ne alarmăm de frecvența lor, care sfârșește prin a denatura limbajul cotidian folosit în viața publică. Când orice poate fi spus despre orice, nu mai există o poziție de pe care mai este posibil de contestat ceva...

Metafore... politice

O particularitate importantă a limbajului politic actual este extinderea metaforizării acestuia prin transferul termenilor dintr-un câmp semantic în altul: *seisme politice, reflux politic, tratat defunct, concubinaj politic, drog propagandistic, vedete electorale* etc.

Unul dintre cele mai solicitate domenii pentru îmbogățirea semanticii figurate se dovedește a fi cel al științelor fizico-chimice. Astfel, presa ne informează că „Popularitatea liderului (...) începe să se *corodeze*”, „puterea aflată în exercițiu se *erodează*”, revolta populară din România decembristă „a *scurtcircuitat* istoria”, anumite „evenimente (...) au *focalizat* (...) atenția Parlamentului”.

Dintre cele mai frecvente metafore politice menționăm îmbinările create cu ajutorul verbului *a demola* și al derivatelor lui: *demolabil, demolant, demolator: spirit demolator, structuri demolabile, atitudine demolantă*: „Mai grav decât păcatul demolării de biserici este și rămâne cel al *demolării* de suflete”; „două tabere profund antagoniste: bolșevicii și menșevicii, primii în frunte cu A.S., iar ceilalți sub înțeleapta conducere a chiar dlui *demolator* P.L.”.

Același fenomen se constată și în cazul elementelor lexicale cu caracter tehnic *a declanșa, a manipula, a racorda, a tensiona, a ventila, basculare, manevră, monitorizare* s.a., care formează metafore politice curente precum *a declanșa un atac* (asupra adversarilor politici), *a manipula opinia publică, a racorda o lege la noile prevederi ale Constituției, a tensiona situația social-politică, a ventila numele cuiva, basculare a puterii politice, manevră a puterii, monitorizare a situației (a alegerilor)* etc.

Procedeul modern de transfer dintr-un câmp semantic în altul, depășindu-se astfel, de multe ori, zona stilistică de utilizare, se aplică și în cazul unor termeni ce țin de biologie, medicină, drept. Verbul *a prolifera* „a se înmulți, a se multiplica”, de exemplu, a intrat în limbă ca termen de biologie, trecând ulterior în stilul publicistic în cadrul sintagmelor (*non*)*proliferarea armelor nucleare, proliferarea drogurilor, proliferarea grupărilor criminale*. În expresiile *febră electorală, convulsii sociale, convulsii preelectorale, a inocula (anumite) idei, cadavru politic, discuții sterile, terapie de șoc (a guvernului), context geopolitic inflammat*,

hemoragie de cuvinte, hemoragie de creiere termenii medicali de la baza metaforelor citate și-au estompat aproape în întregime specificul, devenind „bunuri” ale vocabularului social-politic.

La acestea se adaugă și câteva metafore realizate cu ajutorul termenilor *virus* („Este vorba despre *virusul* care provoacă «intoxicarea» opiniei publice”), *SIDA* și *cancer* („ [Comunismul] este o excrescență malignă a organismului social, un *cancer* sau o *SIDA* a istoriei umane”), *HIV* „virus care provoacă *SIDA*” („un personaj sinistru, profund imoral, purtător de *HIV* politic”), *croniciza* („Se *cronicizează* tensiuni sociale și politice”), *handicap* („Minoritățile din Republica Moldova continuă să rămână un factor extrem de presant, un adevărat *handicap* în calea unor alegeri libere și corecte”), *a handicapa* („Se poate afirma cu siguranță că M. S. și-a *handicapat* un rival foarte bine fixat pe câmpul de bătaie, un rival care știa ce i se pregătește”).

Metaforizarea frecventă a termenilor medicali în discursul politic actual poate fi pusă în relație cu starea malativă în care se află acum societatea noastră, cu „îmbolnăvirea” ei temporară (v. metafore precum ***colaps economic, colapsul comunismului***).

Publicitate... politică

Analizând publicitatea sub aspectul finalității ei, vom releva că există nu numai publicitate comercială, ci și publicitate *politică*. Spre deosebire de reclamele comerciale, care impun produse și servicii, *reclama politică* „impune” programele politice ale candidaților pentru înalte funcții de stat, prezentând calitățile acestora în cea mai favorabilă lumină.

Publicitatea politică se folosește intens în lupta pentru putere a partidelor politice concurente, contribuind la formarea opiniei publice. Marketingul politic și reclama comercială au, în principiu, unul și același obiectiv: să vândă produsul. Oamenii politici se preocupă de propriile „imagini de marcă” de parcă ar fi niște produse oarecare printre atâtea altele, lăsându-se convinși că forma cea mai modernă și cea mai eficace de propagandă politică este comunicarea publicitară.

În această ordine de idei, este sugestivă consemnarea lui François Brune, în eseu de psihologie și sociologie a publicității *Fericirea ca obli-*

gație (București, 1996), referitoare la campania electorală prezidențială din februarie-martie 1978 din Franța: „În timpul zilelor de la Institut de Recherches et d'Études sur la Publicité (IREP) s-au putut auzi justificări ca: «Detergenții reprezintă, ca și politica, unul dintre rarele domenii la care participă toată lumea... Nu este nicio diferență între un detergent și un președinte al republicii. Ambii sunt aleși de pe un afiș»”.

E. Barnow, comentând relația *politică – publicitate*, observa, între altele: „Patronii businessului publicitar au devenit senatori și diplomați. Publicitarii sunt astăzi consultanți ai președintelui și ai partidelor politice, ei s-au postat și în fruntea Vocii Americii...”. Menționăm și declarația lui Franklin Delano Roosevelt: „Dacă ar fi să mai trăiesc o dată, sunt înclinat să cred că aș lucra în publicitate mai mult decât în oricare alt domeniu”.

În marketingul politic, ca și în cel tradițional, publicitatea are rolul de a înșela principiile logicii, de a-i obișnui pe oameni (consumatori) să restrângă realul la vizibil...

Printre mijloacele publicitare verbale, pe lângă epitetele elogioase peste măsură (reclama propriu-zisă), cu un efect surprinzător de mare se folosește *defăimarea*.

Este reprezentativă, în acest sens, consemnarea ziaristului american G. Stein a unui caz de defăimare politică, realizată printr-o retorică specială a limbajului: „Unul dintre adepții Noii orientări, senatorul de Florida Claud Pepper, a suferit înfrângere în campania electorală din cauză că adversarii săi politici au reușit să profite de atmosfera postbelică plină de obscurantism și suspiciuni neîntemeiate, generată de ignoranța politică.

Iată ce relatează publicația *New York herald tribune* din 3 mai 1950 referitor la discursurile electorale ale inamicilor lui Pepper, în urma cărora acest senator de mare popularitate și-a pierdut locul din Senat: «J.E.Huver, FBI și toți kongresmenii știu că Claud Pepper este (pauză) un *extravertit* nerușinat. Mai mult decât atât, există indicii asupra practicării de către dl senator a *nepotismului* față de cumnata sa. În fine, de necrezut! – dar e bine cunoscut faptul că până la căsătorie Pepper practica cu regularitate... (o pauză mai de durată)... *celibatul!*».

Se zice că aceste «dezvăluiri» au scandalizat o mare parte a electoratului statului Florida din cauza vocabularului redus al acestuia”. De remarcat

că abilitatea cu care au fost inserate în discurs câteva elemente neologice opace pentru un anumit segment electoral le-a transformat în invective. De altfel, termenii în discuție nu conțin conotații negative, condamnabile (cu excepția lui *nepotism* „faptul de a uza de autoritatea sau de influența personală în favoarea rudelor sau a prietenilor”), *extravertit* fiind individul sociabil, caracterizat prin proiectarea tendințelor psihice interioare asupra lumii înconjurătoare, prin exteriorizarea sentimentelor; *celibatul* nu este altceva decât, lucru arhicunoscut, starea unei persoane necăsătorite.

Prin asemenea metode, meseriașii reclamei politice reușesc uneori să compromită imaginea adversarului, fără a se expune pericolului de a fi acționați în judecată pentru insulte. Bineînțeles că astăzi, în condiții sociopolitice deosebite, s-au diversificat și mijloacele întrebuițate de reclama politică. Dar acestea sunt vizibile cu ochiul liber...

Cuvinte compromise

„Poezia se naște prin cuvânt, dar și datorită unei rezerve anume față de cuvânt”, spunea Lucian Blaga. La fel, și dragostea... La început, are nevoie de cuvinte. Apoi, iubim în tăcere... Dar nu orice cuvânt este acceptat de cei îndrăgostiți.

Iubire? – da... *Dragoste?* – da... *Amor?* – hmm... „Ești amorul meu neasemuit...” – o, nu! Ce fals sună, și ce arhaic, și ce prețios! De ce oare? Cândva, era un simbol al unui sentiment sincer, fiind potrivit mai ales în poezie: „Tot astfel, când al nostru dor/
Pieri în noapte-adâncă,
Icoana stinsului *amor*/
Ne urmărește încă...” Mai târziu, îndrăgostiții (începând cu sfârșitul secolului al XIX-lea) au abandonat lexemul *amor*, care a devenit „indezirabil” sau... un cuvânt compromis! „Împutinarea estetică” a cuvântului, în opinia lui G.I. Tohăneanu și a lui Teodor Bulza, se datorește, în mare măsură, geniului lui Caragiale, care, cu inegalabila sa ironie, a răsturnat simbolic scara valorilor, „jucându-se” printre cuvinte (vorbind prin intermediul personajelor sale originale): „...chiar de atunci seara, când privirile noastre s-au întâlnit, am citit în ochii tăi cei sublimi că și tu coresponzi la *amoarea* mea...”; „Râzi, râzi, ingrato, de *amoarea* mea?”.

Pe la mijlocul aceluiași secol, al XIX-lea, a luat amploare o mișcare puristă de înlăturare a cuvintelor de origine slavă în limba română. Este bine cunoscută poziția fermă a lui Titu Maiorescu privind acest subiect, exprimată la 1881 în faimosul studiu *Neologismele*: „Depărtarea tuturor cuvintelor slavone din limba română și înlocuirea lor cu neologisme ar fi o greșeală și este cu neputință. (...) nu credem că se va găsi vreun om cu mintea sănătoasă care să-și închipuiască pe toți țărani români zicând *sulc, liră, plancă, rasoriu, cespete* în loc de *brazdă, rosa de Alpi* în loc de *bujor, cucumă* în loc de *castravete, toacă* sau *maior* în loc de *ciocan*...”.

O încercare nereușită de a elimina din uz verbul de origine slavă *a iubi* a fost introducerea cuvântului de origine latină *a ama*, ridiculizat în *Dicționarul grotesc* al lui Vasile Alecsandri: „*Amare* – a iubi! un cuvânt inutil și care produce conjugări comice, de pildă: *Eu am!* în loc de *eu iubesc* este un calambur grotesc. *Am amat* în loc de *am iubit* este o bâiguială ridicolă. *Eu te am, Doamnă!*, în loc de *te iubesc, Doamnă*, este o impertinență, care expune pe nenorocitul pedant a fi dat afară, cu amoru-i cu tot; însă ce-i pasă pedantului! Nu-i rămâne gramatica drept mângâiere? El o strânge la piept *cu amoare* și-i zice: «Tu, fidela mea consoartă, ești universul meu! Te am, te-am amat, te amai, te amam, te voi ama, ama-te-voi etc.». Amorul spăriat își astupă urechile și fuge” (*Convorbiri literare*, 1869-1870).

Așadar, *iubiți*, „iubiți-vă pe tunuri”, vorba poetului, căci limbajul *dragostei* este universal!

Cuvinte și... necuvinte

De ce inventăm cuvinte? De ce uneori nichitizăm (D.P. Popescu) – adică „facem vorbe din te miri ce”? *Cuvinte* sau *necuvinte*... cine decide, în ultimă instanță?

Cum apare un cuvânt nou? De ce numim computerul *computer* sau bancomatul *bancomat*? De ce nu alăturăm niște sunete din întâmplare – cum ar fi *arao*, ca să declarăm că *arao* înseamnă... oare ce înseamnă? Asta e, nu avem niciun indiciu de decodare... După documentare, descoperim: „Tot ce este nou în limbă se dezvoltă pe temelii vechi, folosindu-le și coexistând cu ele” (Ferdinand de Saussure); „Orice cuvânt nou

este determinat de tradiția lingvistică anterioară. Prin urmare, elementele lexicale noi sunt «previzibile», existând virtual în sistemul limbii» (Eugeniu Coșeriu).

Noile cuvinte, așadar, nu apar *ex nihilo*, din complexe de sunete arbitrare; orice termen nou este, într-un fel sau altul, motivat, alcătuiindu-se din formanți preexistenți, cf. *fitodesign* (< gr. *phiton* „plantă” + engl. *design* „armonizare estetică”).

Există și cuvinte „artificiale”, făcând excepție de la acest principiu de formare a cuvintelor (*Kodak*, *felibru*, *rococo* ș.a.); se crede însă că numărul lor, în limbile europene, nu depășește cifra 10 (ne referim în exclusivitate la termenii din limba comună, nu la creațiile expresive ale scriitorilor). Autorul termenului *Kodak* a fost americanul George Eastman, constructor de aparate fotografice și optice, care mărturisește: „Am inventat acest cuvânt. Îmi plăcea litera *k*. Mi se părea importantă și impunătoare... Am început a rosti îmbinări de sunete care formau «cuvinte» ce începeau și se terminau cu *k* și care ar fi sunat la fel de bine în orice limbă”. (Biografia termenului *Kodak* a început în 1889.)

De regulă, creațiile noi urmează anumite modele. Termenii formați pentru a numi noi obiecte, fenomene, realități etc. se numesc în literatura de specialitate neologisme **denotative** (sau necesare), cf. *euromediu*, *birotică*, *implantolog* etc. Formațiile conotative, intens marcate stilistic, sunt numite **creații expresive** sau **neologisme stilistice**.

Cităm în cele ce urmează câteva dintre cele mai plastice creații expresive aparținând ziariștilor, scriitorilor, dar și unor vorbitori anonimi dotați cu imaginație: *loviluție* „revoluție și/sau lovitură de stat” (cuvânt hibrid vizând evenimentele din Decembrie 1989); *jos-strigători* – eufemism expresiv pentru *mitingiști*, *protestatari* (apărut în *Academia Cațavencu*, 1991); *codac* „ins care stă la coadă”, *răspândac* „zvonișt”, *implementac*, *intelectocătime*, *exasperanțe*, *jenibil* (formație glumeață: *jenant* + *penibil*); *stresiune* (din limbajul glumeț al studenților: *sesiune* + *stres*); *ficționari* (cuvânt inventat de scriitorul Radu Cosașu); *mineriadă* „venirea brutală a minerilor în București pentru a restabili «ordinea» prin violență sau pentru a răsturna un guvern (în anii 1990-1991); după *Iliada*”; (și, după același model): *huliganiadă* (*huliganiada din '89*), *gola-*

niadă, dosariadă, voluntariadă „luptele pentru Reintegrarea Republicii Moldova din 1992”, *mitocaniadă, scenariadă*.

Reflex lingvistic al unei realități social-politice limitate în timp și al atitudinii față de această realitate, formațiile citate ilustrează o disponibilitate constantă a limbii spre derivare și joc de cuvinte.

Trimbulind e un cuvânt inventat de Nichita Stănescu și folosit în mai multe din textele sale: *Au venit trimbulinzii cu trimbulindele după ei, / dar s-au izbit de trimbulinzii care veneau cu trimbulindele după ei...* („Înceata gândire a arborelui secular”, din culegerea *Dintr-un abecedar marțian*, 1982). Nichita Stănescu a creat și: *a ierbi, vulturare, dezîngera-re, cerbos, mitocosit*.

Supranumit „inventator de cuvinte”, scriitorul Paul Goma, pe lângă multiplele inovații din scrierile sale, a alcătuit și un **Alfabecedar**, un dicționar de cuvinte inexistente, majoritatea rezultate din îmbinarea altor cuvinte, cum ar fi: *abandomnișoară, celibatard* „ful nelegitim al celibatarei”, *jalbină* „albină care zboară cu jalbe”, *ovinocență* „starea mielului”. Cei interesați pot consulta și *Dicționarul cuvintelor inexistente* (<http://www.geocities.com/tavilis/inexistente.htm>); aici vor afla, între altele, despre *limba spargă*, inventată de Nina Cassian, în care poeta a scris mai multe poezii publicate în volumele *Loto-Poeme* (1972) și *Jocuri de vacanță* (1983). Iată câteva cuvinte din această „limbă”: *acustru, belifer, ceplină, chilnic, coroave, corund, cozimiri, develnic, estravă, flaniță, mărğaș, nituraș, plentura, scorțopi, stelpică, tofări, tumnărie, țargă, veglină, vereag, zargă*.

Neologismele stilistice sunt individualizate în cel mai înalt grad, având circulație redusă sau constituind niște *hapaxuri*. Uneori, din goană după originalitate, pentru formarea lor se forțează legile limbii; aceasta nu diminuează însă importanța creativității lingvistice.

Puzzle cu nocturniști

Într-o seară *aprilină*, un *catedratic* se plimba sub cerul *constelat*... Părea de o blândețe *isusiacă*. Poate, nu era *catedratic*; poate, era un simplu *gulerat*... Își amintea cum Ea îl privea *înminunată* de întâmplarea lor simplă, iar el *dibăcea* prin bibliotecă: aci lipea un cotor desprins, aci

prindea niste file răzlețite... „E o fată *dumnezeită*... Oare o merit? Bine, și despre mine se spune că-s *talentos*, dar ea... ea e neasemuită...”

Acasă i-a recitit scrisorile... Una l-a mișcat în mod deosebit, de fiecare dată îl înduioșa până la lacrimi: „De ești mânios, te rog să nu mai fii, de nu ești, cu atâta mai bine, căci știu că eu n-am fost nicio clipă mânioasă pe tine de când te cunosc; prin urmare, gândește cu drag la mine... te vei *dezmânia* îndată ce vei citi scrisoarea mea...” Atunci îi răspunse: „Îți jur *nelumină* și *neclătinare*...”

Fumul de frunze uscate a *valvârtejit* camera. Familia care-l *ospitaliza*, văzându-l îngândurat, i-a zis (a câta oară!): „Iar *melancolizezi*? Iar faci *tetrapiloctomie*? Nu merită, zău; orice trăire are rostul său; și chiar fericirea – nu știi? – e doar *haina de sărbătoare a tristeții*...”

După asemenea *eulalii*, s-a simțit împăcat cu sine. Și-a văzut anii care vin *înrrămurați* la chip ca o toamnă despletită. Și și-a spus surâzând: uneori *semicomică*, alteori *semi nu știu cum*, orice ar fi, viața are un *farmec năucitor*!

P.S. Dacă s-ar fi întâmplat vreodată să se adune mai mulți *nocturniști** la o masă rotundă având misiunea de a scrie, fiecare, câte un enunț care să conțină cel puțin un cuvânt rar, insolit sau inventat, din care să se închege până la urmă un text, cine știe, poate că ar fi ieșit exact ceea ce ați citit...

Nu-mi rămâne decât să anunț „distribuția” sau, mai exact, **contri-
buția** *nocturniștilor* cu spirit ludic:

George Murnu: *aprilin*

George Călinescu: *catedratic* „de catedră, profesoral” (it. < *cattedratico*)

Mihai Eminescu: *constelat*; *melancoliza*

Nicolae Breban: *blândețe isusiacă* (*Francisca*); *semicomică*, *semi nu știu cum*; *farmec năucitor* (*Bunavestire*)

Iorgu Jordan (citând presa anilor '30): *gulerat* „orașean; funcționar”

---

* Cei care vor să epateze prin limbaj.

Gib I. Mihăescu: *înminunată* (*Donna Alba*)
Marin Preda: *dumnezeită* (*Cel mai iubit dintre pământeni*)
Dumitru Caracostea: *talentos* „talentat”
Veronica Micle: *dezmânia* (scrisoare adresată lui Mihai Eminescu)
Adrian Păunescu: *nelumină și neclătinare*
Alexandru Macedonski: *valvârteji*
Ionel Teodoreanu: *ospitaliza* (*Arca lui Noe*)
Umberto Eco: *tetrapiloctomie* „arta de a despica firul în patru” (*Pendulul lui Foucault*)
Irina Nechit: *haina de sărbătoare a tristeții*
Dan Botta: *eulalii* (titlul unui volum de poezii din 1931); cuvânt creat artificial din: *eu* (gr.) „bun, bine, frumos” și *lalia* (gr.) „vorbă”, adică „vorbe bune, frumoase”
Anatol Codru: ani *înrămurați*

Surse... magice

Citeam un roman francez zilele astea (*Himere*, de Romain Gary) și dintr-odată m-a surprins un gând... Oare și cuvintele au o vârstă, ca și oamenii, ca și plantele, ca și vietățile? Uite, *himeră*: de când există în limba română? Pentru început, consult DEX-ul și aflu că *himeră* este de origine romanică (fr. *chimère*, it. *chimera*, lat. *Chimaera*), că are patru sensuri (1. Închipuire fără temei, fantezie irealizabilă; iluzie, fantasmă. 2. Monstru în mitologia antică greacă, închipuit ca un animal cu cap de leu, cu corp de capră și cu coadă de șarpe; *p. ext.* Motiv decorativ reprezentând un astfel de monstru. 3. (Bot.) *Himeră de altoire* = plantă ale cărei țesuturi sunt diferite din punct de vedere genetic. 4. (Biol.) Organism produs prin fuziunea a doi sau mai mulți zigoți distincți.) și... cam atât. Acum știu ce *este* o *himeră*, știu *de unde* provine cuvântul, dar vreau să știu *când* și *cine* l-a folosit pentru prima dată în limba română...

Din *Noul dicționar de neologisme* de Florin Marcu aflu că *himeră* mai este și un „pește cu corpul alungit și turtit lateral, lipsit de solzi... care trăiește în afundul oceanelor” și găsesc etimonul grecesc, *khimaira*

„monstru fabulos”. Dar nu găsesc nici aici răspunsul la întrebarea mea privind „vârsta” cuvântului. Și atunci îmi vine în minte sloganul generației internet: „Did you Google it?!” Pe Google găsesc diverse definiții ale termenului, dar și – nota bene! – surse literare în care apare acesta... surse care sugerează vechimea cuvântului!

Așadar: Dimitrie Anghel (1872 – 1914), poet și prozator, poezia *Himera*: *Plin de dezgust pentru lumea aceasta banală și tristă,/ Tainic Himerii i-am spus: „Du-mă pe celalt țărni!/ Du-mă într-o lume mai bună în care să nu fie oameni.../ Iute, **Himera** și-a-ntins atunci aripele-albastre:/ Cerul deasupra-mi scădea tot mai îngust și mai mic...*

Astfel, ancheta desfășurată de mine până la acest moment vedește că termenul *himeră*, cu sensul de „monstru” (în poezie sinonim pentru *himeră* este *pajură*) are în limba română aproximativ o sută de ani! Dar poate că cineva l-a folosit și mai devreme? Poate, găsesc o atestare și mai timpurie? Caut mai departe și găsesc... Iulia Hasdeu (1869 – 1888), poezia *Himera*: *De este-n lume-adevărat/ Că-ndrăgostiții au aflat/ În germinal sau în brumar/ Avântul altfel nesperat/ E că-n **himeră**-și fac hotar./ Și pacea serii de-o iubesc/ Cu umbrele ce amăgesc/ Natura chiar – augusta mamă/ E că-n visare se voiesc/ Și de **himeră** nu au teamă./ Ei râd de vise-amăgitoare/ Și nu se tem că omul moare/ Ca-n timpul lui Homer mai speră.../ Sunt singuri fericiți sub soare:/ Că fericirea e-o **himeră**. Poezia ilustrează sensul de „iluzie, amăgire”, de asemenea cunoscut în epocă. Găsesc apoi o atestare și la Alexandru Vlahuță (1858 – 1919): *Toată viața ta ai alergat după o **himeră** și... nimic n-are s-aleagă din tot ce ai crezut, din tot ce ai visat...**

Deduc de aici, dar și din alte lecturi (Eminescu în primul rând: *Un regat pentru-o țigară, s-împlu norii de zăpadă/ Cu **himere**...*) că termenul care mă interesează circula deja în anii '80 ai secolului al XIX-lea... dar cercetarea trebuie continuată!

Un argument în plus în ceea ce privește circulația unui cuvânt într-o anumită perioadă este și apariția unei familii lexicale. În cazul nostru, dicționarele consemnează adjectivul *himeric* („bazat pe himere, lipsit de orice temei real, închipuit, iluzoriu, irealizabil; fantastic”) și chiar verbul *a himeriza* („a visa în gol, a-și face iluzii”), susținute și de exemple: *Cu fața-n sus, în întuneric,/ Încremenești, ceasuri întregi,/ Robită de-un*

amor **himeric**,/ De-un farmec ce nu-l înțelege. (Al. Vlahuță); Dar ochii mari și minunați/ Lucesc adânc, **himeric**,/ Ca două patimi fără saț/ Și pline de-ntunerice. (Mihai Eminescu).

Dar ca să găsec una dintre primele atestări, trebuie să parcurg o mulțime de texte literare, de la cronicari până la operele din patrimoniul literaturii clasice... un efort enorm! Dacă aș dispune de un corpus electronic de texte în limba română, problema e ca și rezolvată...

De fapt, există preocupări de acest gen, adică realizarea unui corpus de texte în format electronic pentru limba română (de la cronicari până la postmoderniști), însă finalizarea acestui proiect implică multă muncă, timp și resurse umane. Când va exista această „bibliotecă” electronică, cercetarea diverselor fapte de limbă (primele atestări, contexte relevante, frecvență în anumite perioade, variante, evoluții semantice etc.) va fi pur și simplu o plăcere! Deocamdată, ne mulțumim cu textele oferite de proiectul deschis tuturor *Wikisource* (<http://ro.wikisource.org>) sau de site-ul <http://poezii.t2i.info/> (pe care este posibilă căutarea după anumite cuvinte) și de alte site-uri similare...

Și totuși, au existat și există preocupări de genul celor abordate de mine aici, începute cu mult înaintea apariției calculatorului. Ne interesează un cuvânt rar? Cine și unde l-a folosit, în ce perioadă de dezvoltare a limbii române? Deschidem „sursa magică” și găsim: *Scrie-mi și tu „recomandată”, e mai sigur... Recomandă-o cu retour recépisé și te desdaunez eu când ne vedem.* (I.L. Caragiale, *Opere*, VII, p. 527). În alt loc, pentru alte cuvinte, găsim și... anul atestării: *Toți împotriva rânduielilor împăratului fac...* (*Noul Testament*, 1648); *Nu mă voi clăti din rod-n rod* (a. 1710). Sursa magică se numește *Dicționarul tezaur al limbii române*, operă colectivă a unor neobosiți lexicografi, începută acum peste o sută de ani.

Început de Sextil Pușcariu la începutul secolului trecut, *Dicționarul limbii române* a fost apoi preluat ca proiect prioritar al Academiei Române. Între anii 1913 și 1949 s-au pregătit sub sigla *Dicționarul Academiei* (DA) literele A-C, D-De, F-K, L-lojniță, iar după 1965, sub sigla *Dicționarul limbii române* (DLR), restul literelor.

Pe pagina <https://consilr.info.uaic.ro/edtlr/>, a muncit timp de 3 ani o echipă de voluntari care a participat la corectarea formei scanate a ma-

relui *Dicționar tezaur al limbii române* (inclusiv voluntari din Republica Moldova). Corectarea finală a fost realizată de o echipă de lexicografi renumiți din București, Iași și Cluj. Formatul digital al acestei opere este cunoscut sub sigla **eDTLR**, care reunește seria veche a *Dicționarului Academiei* (DA) și seria nouă, *Dicționarul limbii române* (DLR). În total DA și DLR cuprind 33 de volume, peste 15.000 de pagini, circa 175.000 de cuvinte și variante și mai mult de 3.000.000 de exemple din aproximativ 2.500 de volume ale literaturii române.

Beneficii aduse de proiectul **eDTLR** (*Dicționarul tezaur al limbii române* în format electronic):

- eDTLR va deveni unul dintre principalele instrumente de lucru în cercetarea lingvistică academică românească, va deschide noi modalități de studiu și cercetare în lexicografia românească, incluzând latura ei computațională;
- va oferi posibilitatea de consultare interactivă a Dicționarului de către orice cunoscător al limbii române din arealul de limbă română ori din afara lui;
- va contribui semnificativ la promovarea limbii române în contextul eforturilor actuale de promovare a multilingvismului în Europa unită;
- va fi primul dicționar de o asemenea anvergură dedicat limbii române pe suport electronic, în care cercetătorii vor putea regăsi citatele direct în sursele bibliografice;
- va fi unul dintre cele mai mari dicționare în format digital din lume în ceea ce privește numărul de exemple care să susțină sensurile cuvintelor.

Proiectul **eDTLR** a fost încheiat de curând. Acum, nu ne rămâne decât să așteptăm produsul final. Un produs *magic*...

Aventurile unor cuvinte românești

Istoria cuvintelor este un domeniu de care este interesată toată lumea. Unele cuvinte au o istorie de-a dreptul fascinantă. De ce apar

cuvintele? De ce dispar ele? Cuvintele „îmbătrânesc”, se uzează? De ce anumite cuvinte „călătoresc” dintr-o limbă în alta? Cum să evităm capcanele etimologice, dacă același lexem, cu mici modificări formale, poate fi întâlnit în mai multe limbi? Care sunt căile prin care în română au intrat, de exemplu, cuvintele *cafea*, *cozonac*, *banană*, *savarină*, *ciocolată*, sau *pumă*, *condor*, sau *paradis*, *peisaj*, *capelă*, *siluetă*, *epolet* etc., etc.?

Consultarea unor dicționare explicative (cum ar fi DEX-ul), în acest sens, este prea puțin edificatoare, deoarece acolo se poate găsi doar așa-numita etimologie directă (originea cea mai apropiată a unui cuvânt). Însă deseori un cuvânt are un parcurs mai complicat, iar pelerinajul acestuia poate fi urmărit îndeaproape de un bun specialist în domeniu în lucrări dedicate istoriei cuvintelor, cum ar fi *Istoria cuvintelor* (1904) de Grigore Brâncuș, *Limba română. I. Privire generală* (1940) de Sextil Pușcariu, *Dicționar de cuvinte călătore* (1978) și *Cuvinte înrudite* (1980) de Al. Graur ș.a.

Semnalez, în acest context, o apariție editorială extrem de valoroasă, de la care am împrumutat și titlul articolului de față: *Aventurile unor cuvinte românești* (Univers Enciclopedic, București, 2006, 2 vol.), de Marius Sala, lucrare adresată marelui public, scrisă într-un limbaj accesibil și captivant. Cartea este la ediția a doua (prima a apărut în 2005, fiind epuizată la puțin timp după publicare) și cuprinde textul emisiunilor din ciclul *Istoria cuvintelor românești*, găzduite de canalul cultural al Televiziunii Române. Marius Sala este Directorul Institutului de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosseti” al Academiei Române, coordonator al unor proiecte prioritare ale Academiei Române.

„Aventura” a peste 1001 de cuvinte românești este prezentată, în această carte, „pornindu-se de la sursa cea mai apropiată (etimologia directă), de multe ori însă urmărindu-se călătoria cuvintelor până la sursa lor cea mai îndepărtată (etimologia indirectă), cu popasuri în diverse limbi intermediare”.

Autorul explică de unde vin unele cuvinte fundamentale, cum ar fi *pământ*, *adăpost*, *ajutor*, *familie*, *femeie* etc., dar și altele, mai banale, cum ar fi părțile corpului omenesc, numele de culori, numele de mâncăruri românești și străine (turcești, franțuzești, grecești, germane), la care se adaugă unele toponime și nume de persoane, nume de sărbători (*Paște*,

Crăciun, Bobotează) ș.a. Marius Sala ia în discuție mai ales cuvintele cu o etimologie controversată, enunță principiile corecte de stabilire a originii unui cuvânt, referindu-se și la anumite etimologii „trăsnite” sau fanteziste. De exemplu, încă în Antichitate erau ridiculizate apropierea de genul *homo* „om” și *humus* „pământ”, apropiere explicată prin faptul că omul este creat din pământ; sau toponimul *Slatina*, care este substantivul *slatină* „teren mlăștinos și sărat”, și nu poate avea la origine pe *Stella Latina* (*stella* a dat în română *steauă*), după cum *Severin*, termen de origine slavă, nu poate veni de la numele împăratului latin *Severus* (sunetul *v* intervocalic a dispărut în română, cf. lat. *civitate* > *cetate*).

Alte informații prețioase selectate din cartea în discuție.

Pământ și *paviment* au la bază același etimon latinesc, *pavimentum*. Deosebirea dintre cei doi termeni constă în faptul că primul este moștenit (*pământ* este atestat, pentru prima dată, în Psaltirea Hurmuzaki, la începutul secolului al XVI-lea), iar celălalt este împrumutat târziu, în secolul al XIX-lea. Cei doi termeni formează o pereche de cuvinte cu același etimon, deci la origine au același sens. Astfel de cuvinte se numesc *dublete etimologice*, de ex.: *drept* – *direct* > lat. *directus*; *des* – *dens* > lat. *densus*; *biserică* – *bazilică* > lat. *basilica*; *subțire* – *subtil* > lat. *subtilis*.

Banană este, la origine, un nume dintr-o limbă din Golful Guineei, care a fost adus în Europa de portughezi. Din portugheză l-a luat franceza, iar din franceză, româna. Cuvintele *lamă*, *pumă*, *coca*, *condor* sunt de origine quechua. Însă la noi toate provin din franceză, iar în franceză sunt împrumuturi din spaniolă.

Din lucrare se desprinde ideea că „limba și cultura română s-au dezvoltat între Orient și Occident”. Ca să vă convingeți, vă invit să urmăriți *aventurile cuvintelor românești...*

Culori... fără culoare

„Pe de o parte, cunoaștem lucrurile cu ajutorul semnelor, iar pe de altă parte, nu am putea cunoaște semnificația semnelor dacă nu am avea experiența lucrurilor.”

Sfântul Augustin

Imaginați-vă că ne-am scula într-o bună zi ca celebrul domn Sigma, turistul italian la Paris din cartea lui Umberto Eco *Semnul*, și nu am mai vedea familiarele semnale rutiere, taxiuri, reclame luminoase, afișe etc.; ne-am simți debusolați, existența noastră ar fi dinamitată. Semnul este o realitate a lumii moderne, o prezență tutelară; semnele ne introduc în cultura proprie și în cultura celorlalți. Se afirmă că am putea condiționa supraviețuirea culturală în primul rând de *învățarea și interpretarea semnelor*, de desprinderea sensurilor cuprinse în semnul-tablou, film, mesaj publicitar sau mediatic.

Omul trăiește într-o „pădure de simboluri” (Baudelaire) ce compun o ordine familiară. Lumea naturală este dublată de *semiosferă*, de „imperiu semnelor” (Roland Barthes), al culturii în genere pe care ființa umană – „animal simbolic” (E. Cassirer) – este chemată să le citească, descifreze, utilizeze.

La început a fost cuvântul. Poate, semnul. Universul magic sau religios este integral semiotizat; totul semnifică: stelele, liniile mâinii, fenomenele naturale etc.

Celebra formulă a lingvistului genevez Ferdinand de Saussure „Cuvântul *câine* nu mușcă” poate fi interpretată diferit, în funcție de perspectiva abordată și de scopul urmărit. Cel mai frecvent, formula saussuriană este invocată pentru ilustrarea pertinentă a teoriei arbitrarului semnului lingvistic. Se poate spune că în cazul simbolului lingvistic nu există niciun fel de principii care să guverneze asocierea semnificațiilor și a semnificațiilor (cuvânt – lucru). Astfel, semnificatul *alb* este asociat în franceză cu semnificantul *blanc*, iar în engleză cu semnificantul *white*, ceea ce relevă că îmbinarea semnificațiilor cu semnificații este o operație arbitrară. Uneori semnificații pot evoca anumite sunete (onomatopei, verbe cu simbolism fonetic de tipul *a vui*, *a susura* etc., dar și aici există paradoxul cocoșului galic care cântă *cocorico* și nu *cucurigu* sau, la germani, *kikiriki*. Astfel, limba, prin semnele integral arbitrar, este cel mai complex și mai răspândit sistem de semne. Față de rituri, gestualitate, proxemică ce păstrează legături naturale (gesturile bruște rectilinii sugerează universal agresivitatea, evocând amenințarea armei), „limba nu este cu nimic limitată în alegerea mijloacelor sale de expresie, căci nu vedem ce ar împiedica asocierea unei idei oarecare cu o

suită oarecare de sunete” (Saussure). Astfel, semnul lingvistic nu unește un lucru și un nume, ci un concept cu o imagine acustică, printr-un raport convențional. Arbitrarul lingvistic se referă la faptul că limba decupează realitatea într-o manieră proprie, diferențiatoare (există zeci de termeni pentru conceptul de zăpadă în limba eschimoșilor sau termeni diferiți pentru *frați* în limba maghiară, sau o segmentare neomogenă a spectrului culorilor în Antichitate și în limbile actuale).

Dar nu despre semnificația „tradițională” a culorilor voiam să vorbesc, subiectul este extrem de vast și ar depăși mult spațiul rezervat aici, ci despre „semnul de dincolo de semn”, sintagme care, deși conțin un nume de culoare în calitate de coagulant, nu trimit la aceasta, nu fac parte din vocabularul cromatic, ci se asociază unor concepte diverse din... economie, biologie, administrație, politic, social, sport.

Alb: *buletin/vot alb* „buletin alb introdus în urnă fără a avea înscris niciun nume, care nu poate fi numărat”, *cec în alb* „încredere”, *plată la alb* „plata impozitelor pentru angajați de către angajatori”, *semnătură în alb, gulere albe* „funcționari, intelectuali”, *căsătorie albă* „căsătorie de formă, neconsumată”, *produse albe* (frigidere, mașini de spălat, aragaze, cuptoare cu microunde), *magie albă* „invocarea forțelor supranaturale în scopuri benefice”, *moarte albă* „1. moarte prin înghețare; 2. moarte provocată de droguri; 3. moarte provocată de emanațiile fabricilor de ciment”, *scor alb*.

Albastru: *băiat cu ochi albaștri* „securist”, *bluze albastre* „muncitori”, *gulere albastre* „muncitori”, *căști albastre* „forțe ONU de menținere a păcii pe durata unor conflicte armate”, *moarte albastră* „moarte provocată de îngrășămintele chimice infiltrate în apa din fântâni”, *situație albastră* „impas”.

Brun: „nazism” (v. cartea lui Thierry Wolton, *Roșu și brun. Răul secolului*, Fundația Academia Civică, București, 2001).

Galben: *cartonaș galben* „sanctiune”, *febră galbenă* „tip de infecție contagioasă”, *fântână galbenă* „fântână cu apă potabilă numai pentru adulți”.

Gri: *listă gri* „listă provizorie în regimul vizelor”, *băiat cu ochi cenușii* „securist”, *economie gri* „economie semiclandestină”,

muncă la gri „muncă semilegală”, *piață gri* „zonă de operațiuni financiare nereglementată din punct de vedere legislativ, propice pentru afaceri ilegale”, *zonă gri* „zonă neutră, neafiliată”, *produse gri* (produsele IT), *moarte cenușie* „moarte prin prăbușirea, în caz de cutremur în special, a unor clădiri vechi, cenușii și periculoase”.

Indigo: „infractor profilat pe același tip de delictive”.

Negru: *gaură neagră* (astron.), *cămașă neagră* „fascist”, *economie neagră* „economie subterană, ilegală”, *firmă neagră* „firmă ce folosește oameni care muncesc la negru”, *muncă la negru* „muncă ilegală”, *listă neagră* „listă cu indezirabili”, *moarte neagră* „moarte prin inhalarea prafului și a cărbunelui”, *pieță neagră* „piață paralelă, ilegală”, *a schimba la negru, uniforme negre* „forțe speciale de intervenție rapidă”, *produse negre* „1. produse de consum (televizoare, sisteme audio etc.); 2. țigete, păcură, bitum”, *aur negru* „țigete”, *post negru, umor negru, comedie neagră* „comedie tristă, amară”, *magie neagră* „invocarea forțelor supranaturale în scopuri malefice”, *țap negru* „judecător”.

Roșu: *bilețel roșu* „mandat de arestare”, *cămașă roșie* „comunist”, *cartonaș roșu* „pedeapsă, sancțiune care echivalează cu excluderea dintr-o organizație”, *casă la roșu* „casă netencuită, rămasă la stadiul în care se văd cărămizile roșii” (antonim: *casă la cheie*), *câinii roșii* „jucătorii și suporterii echipei Dinamo”, *lanternă roșie* „ultimul în clasament”, *listă roșie* „tabel cu abonații telefonici al căror număr nu figurează în Cartea de telefon”, *țap roșu* „procuror”, *fântână roșie* „fântână cu apă poluată, nepotabilă”.

Verde: *român verde* „necorupt, neviciat”, *situație verde* „situație nenorocită, disperată”, *carte verde* „document internațional de asigurare”, *cămașă verde* „legionar”, *a da verde* „a da autorizație”, *linie verde* „liber acces”, *lumină verde* „aprobare, permis”, *undă verde* „aprobare”, *masă verde* „masa la care se tranșează litigiile”, *număr verde/telverde* „număr telefonic gratuit”, *fântână verde* „fântână cu apă bună de băut”, *verzi* „ecologiști”.

Violet: moarte violetă „moarte provocată de emanațiile combinatelor chimice”.

Astfel, am urmărit împreună extensiunea semnului cromatic în arii diverse, care contribuie la *culoarea* limbii române.

Manipularea prin cuvânt

„Mijlocul esențial pentru manipularea realității este manipularea cuvintelor. Dacă poți controla înțelesul cuvintelor, atunci poți controla și oamenii care trebuie să utilizeze cuvintele.”

Philip K. Dick

Înca din Antichitate, filosofi și oratorii și-au făcut o preocupare primordială din studierea limbajului pentru a dezvălui secretele în care constă puterea acestuia, deoarece capacitatea omului de a comunica este o condiție *sine qua non* a succesului în orice domeniu. Trăsătura specifică a omenirii de a comunica **prin cuvinte** este un „dar sublim”, cuvintele oferind posibilitatea de a da comunicării interumane o formă concretă – ca unelte ale gândirii și ca „descărcare de sine” emoțională (Roman Jakobson).

În ultimul timp științele comunicării se ocupă tot mai mult de **puterea cuvintelor**, de **consecințele** folosirii cuvintelor în comunicare. Efectul cuvintelor în diverse ambianțe sociale poate fi benefic, dar poate fi și nociv, atunci când utilizarea abuzivă a cuvintelor (prin distorsiuni semantice, schimbarea semnificației uzuale, excesul de cuvinte străine în locul celor tradiționale pentru a ascunde/a masca realitatea) duce la deturnarea comunicării. Efectele benefice ale cuvintelor sunt evidente îndeosebi în *negocieri*, prin care se evită uneori războaie sau alte soluții violente într-un conflict, dar și în terapia verbală, în relațiile dintre prieteni, îndrăgostiți și chiar în *formulele de politețe* („mici cuvinte”), care trec uneori neobservate, dar fără care relațiile umane „scârțâie” ca un scrânciob neuns (Slama-Cazacu 2005: 121).

Pe de altă parte, limbajul servește uneori pentru minciună, pentru persuadare, pentru manipulare. În toate epocile, omul a utilizat limbajul pentru a împărtăși adevărul sau minciuna. „Vai de cei care zic răului

bine și binelui rău, de cei care amestecă întunericul cu lumina și lumina cu întunericul”, zicea profetul Isaia. Din cele mai vechi timpuri, cei puternici au apelat la nuanțele ascunse ale limbajului pentru a-i domina pe semenii lor. Știința însăși e un domeniu de putere, iar manipularea prin limbaj este o formă de exercitare a acesteia în pofida opiniei celor care acordă prioritate științei. Minciuna devine treptat insuficientă, simțindu-se necesitatea introducerii unui nou tip de limbaj (e ceea ce George Orwell numește „neolimbaj”), unde eufemismul apare drept un element indispensabil.

Manipulare pentru mulți dintre noi este un cuvânt tabu. Se preferă termenii *influențare*, *negociere* sau *convingere*. Se vorbește chiar despre așa-numita „manipulare pozitivă” sau „influențarea cu integritate”, invocându-se argumente de genul: „Trebuie să acceptăm evidența: manipularea este inerentă oricărei comunicări, de orice natură ar fi ea. Comunicarea cu sine însuși, cu altul, cu alții...” (Erica Guilane-Nachez).

Dimensiunea definitorie a limbajului politic este „limitarea capacității comunicative” a mesajelor sugerate (Tatiana Slama-Cazacu). Orwell numește această particularitate „obnubilarea gândirii”. Prin ascunderea aspectelor defavorabile celor ce propagă limbajul de lemn (eufemismul este o parte componentă indispensabilă a acestuia), se realizează o certă manipulare. Aceasta, deosebită de persuasiune sau de argumentare, este inducerea, în special pe cale verbală, a unor reacții ale receptorului care pot chiar să contravină interesului acestuia, dar sunt menite să fie, în orice caz, în favoarea emițătorului. Pentru realizarea manipulării sunt folosite îndeosebi strategii comunicaționale pentru înșelarea destinatarului, pentru insidioasa subjugare a acestuia, prin „stăpânirea minții” pe o cale neobservată, aproape subliminală.

Manipularea prin limbaj contribuie la instaurarea și apoi la consolidarea unei Puteri (de orice natură: politică, economică, comercială-publicitară, religioasă). În Germania „de Vest” se crease termenul cosmetizat *Gastarbeiter* „lucrător invitat, oaspete” în loc de *migrant*, în Italia *collaboratrice famigliale* („colfa”) în loc de diverși termeni pentru „servitoare”. Prin astfel de eufemisme fie sunt acoperite realități neplăcute, fie se împiedică înțelegerea unei situații, fie se încearcă modificarea imaginii compromise a unor fapte, acțiuni, obiecte de către o Putere politică,

economică, tehnocrată, comercială etc. Se recurge în acest scop la verbe incitante, la epitete-hiperbole, la substantive cu sens modificat, care să funcționeze ca niște clișee pentru a „machia” realitatea și, în final, ca efect al manipulării, credibilitatea comunicării poate fi anihilată.

Referindu-se la acest fenomen, distinsa lingvistă Tatiana Slama-Cazacu comentează: „*a disponibiliza* cosmetizează faptul de «a da afară», *disocupat* «sună altfel» decât *șomer*, *eveniment rutier* decât *accident*, *retard* decât *întârziere* (mentală), *suicid* decât *sinucidere*. . . [Aceste cuvinte] dezvăluie o «stratagemă»: jocul de-a cuvântul necunoscut sau cu aureola «străinătății»” (Slama-Cazacu 2005: 124).

Cel mai frecvent, eufemizarea este determinată de intenția actorilor comunicării de a „îndulci” unele cuvinte prea dure, de a reduce, așadar, **puterea** lor asupra receptorului sau chiar de a deturna efectul lor nociv în unul cvasipozitiv, cf. eufemismele sociale: *vârsta a treia* „bătrânețe”, *țări în dezvoltare* (sau *lumea a treia*) „state sărace”, *precaritate* „sărăcie”, *marginalizați economic* (sau *defavorizați*) „săraci”, *nevăzător* „orb”, *hipoacuzic* „surd”, *afro-american* (sau *minoritate vizibilă; de culoare*) „negru”, *supraponderal* „obez” etc. Unele eufemisme se substituie în timp, după ce efectul lor „cosmetizant” se tocește prin uzajul frecvent sau se degradează, v. seria concludentă *invalid* → *infirm* → *persoană cu handicap* → *persoană cu dizabilități* → *persoană cu nevoi speciale*.

Totuși, tabuizarea excesivă a unor cuvinte, eufemizarea fără limite poate duce la o manieră de exprimare extrem de politicoasă, dar vagă, imprecisă, cu estomparea referentului până la negarea funcției de desemnare. Ar lua naștere, astfel, un limbaj în care cuvintele ar fi codificate din perspectiva „politically correct”. Să urmărim o serie de cuvinte-fondante în hârtie de staniol (majoritatea provenind din franceza actuală): *campanie de sensibilizare* „propagandă”, *a cenzura* „a modera”, *refugiat economic* „muncitor clandestin”, *pacificare* „repreșiune”, *odihnă involuntară*, *perioadă de tranziție în vederea reorientării în carieră* „șomaj”, *itinerant*, *marginal* „vagabond, homeless”, *persoană debusolată din punct de vedere etic* „escroc”, *irațional* „idiot”, *contribuție* „impozit”, *hipovigilență* „lipsă de atenție”, *a motiva* „a manipula”, *deficit al imaginii de marcă* „proastă reputație”, *prudent* „fricos”, *piele matură* „riduri”, *explorare de sine* „solitudine”, *spațiu de convivialitate*

„cafenea”, *clasa turiști* (transporturi) „clasa a treia”, *non-victorie* „înfrângere”, *contraperformanță* „ratăre” (ultimele două cuvinte ilustrează pregnant principiul *Novlangue*: unui termen pozitiv i se atașează un prefix pentru a se obține antonimul său, fără însă a se evoca conotația negativă a acestuia).

În *Logique de Port-Royal*, Descartes susține că „cel mai bun mijloc de a evita confuzia asupra cuvintelor din limbile «ordinare» este aceea de a crea o nouă limbă și noi cuvinte, care să se potrivească doar cu ideile pe care dorim să le reprezinte”. Vedem că preocuparea se îndreaptă spre o limbă „bine făcută”, perfectă, în opoziție cu limbile „vulgare”, naturale; și toate acestea în numele unei logici formale. Dacă vom atribui afirmația lui Descartes modului de creare a discursului politic, vom surprinde arta oratorilor de a construi un nou limbaj, un alt mod de comunicare, unde eufemizarea realității ocupă un rol primordial. Aceasta e susținută totodată de un șir de procedee precum metaforele, repetițiile, intertextualitatea.

În discursul politic, unul dintre termenii favoriți este *provocare*, care poate „cosmetiza” diverse realități dure. De exemplu, îl surprindem în discursul lui Owaide Saadat, reprezentantul Băncii Mondiale în România, cu referire la situația economică din România: „România a trecut în ultimul deceniu printr-o perioadă plină de *provocări socioeconomice* majore, chiar de unele dezamăgiri...” De fapt, vorbitorul a evitat să pronunțe termenul *criză economică*... Sau să urmărim discursul lui Jimmy Carter, ex-președinte al SUA, la o conferință privind dezvoltarea medicinei, ocrotirea sănătății pe plan internațional („Remarks of Mr Jimmy Carter, former President of the United States of America, at the World Health Assembly”). Sunt evocate un șir de maladii și încercările de combatere a acestora, măsurile de eficientizare a încercărilor etc. Aceste dificultăți iau proporții mari din cauza sărăciei devastatoare – poate cel mai teribil flagel. Problemele enumerate sunt calificate de J. Carter drept „cele mai mari *provocări*” („the greatest *challenge*”) întâmpinate de omenire la momentul actual. Dimensiunea eufemistică a expresiei este evidentă. Constatăm în discursurile contemporane o obișnuință a politicianilor de a numi problemele social-economice majore „provocări”, în scopul de a le atenua gravitatea.

După tragicele evenimente din 11 septembrie, administrația americană a pus în uz mai multe expresii care le evocă, promovând totodată un sentiment exacerbat al excepționalismului american destinat să schimbe lumea. Anumite forțe din SUA susțin că utilizarea valorilor morale „permite” justificarea oricărei acțiuni externe a Statelor Unite, prezentând acțiunile imperialiste ale SUA ca pe o „forță în slujba binelui” (*force for good*), expresie lansată de Max Boot („U.S. Imperialism: a force for Good”, *National Post*, 13 mai 2003). Prin asemenea expresii ipocrite, Washingtonul își arogă dreptul de „a educa” întreaga omenire, promotorii acestei politici erijându-se în „cruceații democrației”. Aceleași evenimente au generat și concepția despre „Imperiul binevoitor” (*Benevolent Empire*), care se referă la optica asupra Islamului ca nou inamic căruia trebuie să-i anticipezi daunele: de aici înainte, răsturnarea pe care ar putea-o prilejui inamicul solicită o intervenție americană, ale cărei efecte destabilizatoare nu mai trebuie justificate. („Când ideile dau greș, ne vin în ajutor cuvintele.” – Johann Wolfgang von Goethe)

Și celălalt imperiu, estic, furnizează suficiente exemple de eufemisme sau de expresii mai mult decât manipulative, șocante prin cinismul și neadevărul lor flagrant. Iată ce scrie un tânăr, Dan Nicu, în revista de cultură și creație literară a tinerei generații *Clipa* (nr. 5, 2008, p. 4-5): în momentul în care prim-ministrul rus, Vladimir Putin, făcea pe Postul Public de Televiziune declarația conform căreia „Rusia a avut și are un rol istoric de *stabilizator*, *pacificator* și *civilizator* în Caucaz”, trupele rusești descindeau în orașul Gori, aflat în apropierea Osetiei, iar aviația bombardă obiective aflate pe întregul teritoriu al Georgiei. Este cunoscut în toată lumea rolul „pacificator” al unor trupe străine într-o altă țară, termenul *pacificare* fiind decodat, în funcție de contextul geopolitic, ca „intervenție”, „confruntare armată”, „represiune” ș.a. Cât privește pretinsul „rol *civilizator*” al Rusiei în Caucaz, despre ce fel de „civilizație” poate fi vorba, dacă imperiul rus a fost înființat abia în secolul al XVI-lea, iar națiunea georgiană (*kartveli*) are o istorie trimilenară...

Evenimentele istorice importante, îndeosebi războaiele, își lasă amprenta asupra limbajului. S-a afirmat că Războiul din Vietnam sau

cel din Irak au generat propriul limbaj pentru a exprima, pe de o parte, caracterul vicios al războaielor, iar, pe de altă parte, ca reflex viu de *respingere a limbajului oficial* (v. *Bibliografia*). Într-adevăr, orice război este, înainte de toate, un conflict ideologic, astfel încât distorsionarea limbajului are un dublu scop: întâi, să atragă și să manipuleze adversarul (militari și populație civilă) prin propagandă, apoi, să dezinformeze propria tabără pentru a ascunde realitatea crudă a războiului (pierderi umane, eșecuri, atrocități). Sunt două obiective care converg într-un singur punct: o limbă nouă, artificială, concepută să camufleze realul. George Orwell sintetiza principiile *Nouvorbei* (*NewSpeak* sau *Novlangue*) (o limbă ruptă de realitate, menită să domine și să manipuleze gândirea): „Dincolo de radierea cuvintelor evident eretice, reducerea vocabularului era socotită un scop în sine, motiv pentru care niciun cuvânt ce putea fi suprimat nu era lăsat să supraviețuiască. *Nouvorba* era concepută nu pentru a extinde, ci pentru a restrânge sfera de gândire și acest scop era sprijinit, în mod indirect, de reducerea la minimum a cuvintelor disponibile“ (George Orwell, 1984, p. 264).

Astfel, în limbajul intervenției din Irak, metaforele sunt camuflate într-un limbaj retoric, conceput să susțină acțiunea și războiul: *embedding* „înglobare, încorporare, încastrare“ (termen aparținând limbajului specializat – construcții, mecanică – prin care Pentagonul a desemnat plasarea ziariștilor în cadrul unităților militare pentru ca aceștia să fie protejați, să transmită informații exacte și să demonstreze lumii întregi că forțele americane respectă legile războiului; de fapt, este vorba de o cenzură militară subtilă și de manipulare, întrucât ziariștii *embedded*, încorporați în unitățile militare, își pierd obiectivitatea din cauza solidarității care se naște, în condițiile speciale de luptă, între militari și ziariști; reporterii care au transmis pe cont propriu sunt numiți *unilaterals* „unilaterali“ – jurnaliști independenți care nu însoțesc unitățile militare, cu mențiunea că aceștia au reprezentat cele mai multe victime din rândul ziariștilor...

Swamp („mlaștină“) este un termen de propagandă prezent în discursul politicianilor în vreme de război, care indică o situație fără ieșire, o luptă fără speranță pentru adversar; de aici, și expresia folosită de președintele Bush după atacurile teroriste de la 11 septembrie – *to drain the swamp of terrorism* „a asana mlaștina terorismului“.

După 1975, când ultimii militari americani s-au retras din Vietnamul de Sud, refugiații vietnamezi care păreșeau țara cu barca erau numiți *boat people* „oamenii bărcilor“.

Eufemismul (înlocuirea unui cuvânt, a unei expresii dure, care exprimă ceva neplăcut, prin altul mai blând, printr-o perifrază care atenuază sensul negativ) apare frecvent în limbajul militar pentru a masca realitatea crudă a războiului: *collateral damage* „pagube colaterale“ – expresie devenită celebră din cauza cinismului ei, care indică moartea accidentală a populației civile în timpul unui conflict; *kinetic targeting* „țintire cinetică“ – eufemism curent pentru lansarea de bombe din avion; există și aici o specializare: dacă este vorba de aruncarea de manifeste și fluturași, procesul e numit *soft targeting* „țintire blândă/delicată“, în schimb, dacă e vorba de lansarea de bombe și rachete, militarii numesc operația „țintire cinetică“.

Sintetizând, susținem că: 1. problema manipulării prin cuvânt este specifică nu numai limbii române, ci și altor limbi din interiorul altor culturi. Altfel spus, este o problemă... „globală”; 2. manipularea poate avea și efecte benefice, nu numai nocive: în negocieri, în terapia verbală, în strategiile de marketing, în relațiile dintre prieteni/îndrăgostiți etc. Cu toate acestea, în situațiile semnalate se preferă un alt termen în locul celui de *manipulare*: *convingere*, *influențare*, *negociere*, uneori *manipulare pozitivă*; 3. manipularea prin limbaj contribuie la instaurarea și apoi la consolidarea unei Puteri. Tabuizarea excesivă a unor cuvinte, eufemizarea fără limite poate duce la o manieră de exprimare vagă, imprecisă, cu estomparea referentului până la negarea funcției de desemnare. Ar lua naștere, astfel, un limbaj hipercodificat sau chiar un non-limbaj.

Și acum – drept un alt fel de concluzii – vă invit să vizitați blogul unui tânăr preocupat de problema pusă aici în discuție (<http://ro.netlog.com/PuiDeDraq/blog/blogid=496947>), din care citez: „La noi încă nu a ajuns obsesia aceasta, însă în țările mai dinspre Occident, și în America în special, lumea nu mai poate rosti niciun cuvânt fără să se gândească stresat și disperat dacă a fost sau n-a fost «politically correct». De la folosirea termenului de *persoane cu dizabilități* în loc de *handicapați* până la sintagme hilare nu este decât un pas...

Cum să vorbești despre femei și să fii „politically correct”

1. Nu este o *fostă*, ci este o „persoană de a cărei companie m-am bucurat”.
2. Nu te *sâcăie*, ci devine „repetitivă verbal”.
3. Nu *gătește prost*, ci este „compatibilă cu cuptorul cu microunde”.
4. Nu este *narcisistă*, ci este „excesiv de preocupată de calitățile sale”.
5. Nu *s-a îngrășat*, ci „a depășit pragul metabolic”.
6. Nu *flirtează* sau *amăgește*, ci „se angajează în simulare artificială”.
7. Nu *urăște fotbalul*, ci este „ignorantă din punct de vedere athletic”.
8. Nu *are straturi de fard*, ci a atins o „saturație cosmetică”...

Evadarea din... șotron

„Niciun progres al umanității nu este posibil fără să fie îndepărtat jugul autorității și al tradiției.”

André Gide

Ați jucat vreodată, în copilărie, șotron? E simplu: trebuie doar să respecti regulile... și în niciun caz să nu depășești pătratele desenate cu cretă pe pământ. Unii rămân în interiorul șotronului și la maturitate... Din teama de a se desprinde de „reguli”, de a gândi *altfel*, de a visa, de a da frâu liber imaginației. Parcă despre ei scrie André Gide în *Jurnalul* său: „...mi se reproșează cu cea mai mare asprime faptul că am muncit pentru emanciparea spiritului. Acest lucru este de neiertat pentru cei care aspiră, dimpotrivă, doar la o supunere desăvârșită în fața autorității, a normei, a tradiției etc. (...) Pentru ei, cea mai bună modalitate de a demonstra că omul nu *trebuie* să se schimbe este de a invoca faptul că acesta nu *poate* să se schimbe. Căci, de îndată ce se întrevește posibilitatea unui progres, e imposibil să nu-ți dorești să îl atingi. Tocmai ideea unui posibil progres mi-a brăzdat de nenumărate ori gândurile...” (vol. III, p. 307).

Extrapolând, nici evoluția unei limbi nu e posibilă decât prin ieșirea din „șotronul” normei, prin îndepărtarea de tradiție, prin emanciparea exprimării. Iar cei mai cutezători inovatori în domeniul în discuție sunt scriitorii. Cu câtă fascinație semnaleză marii scriitori diverse inovații

de limbaj, expresii insolite sau noi sensuri ale unor cuvinte, desprinse din scrierile vremii, cum le analizează, iar uneori, încearcă să le prezică și „soarta”, așa cum procedează și André Gide în *Jurnalul* său (la 1931): „Citesc în Proust... următoarea formulare: «...numai în afara prezenței sale» –, pe care o consider o greșeală deplorabilă; în schimb, nu pot considera că ar fi o greșeală folosirea lui «a realiza» în fraza: «Și, de altfel, oare nu doar pentru a mă ocupa de ei am hotărât să trăiesc departe de cei care s-ar putea plânge că nu mă pot vedea, da, pentru a mă ocupa de ei, mai temeinic decât aș fi putut-o face stându-le în preajmă, și asta numai ca să le dezvălui propria lor ființă, să-i ajut să *se realizeze*». Pare că Proust a avut grijă să pregătească, schițând astfel contururile cuvântului, un exemplu pentru un nou *Littré*. A realiza – a face să fie real. În ciuda tuturor îndreptărilor Souday, aș îndrăzni să scriu: «Da, am intrat în doliu, e drept; acest doliu însă nu-l realizez în sufletul meu». Cuvântul va face carieră; căci exprimă, și încă foarte bine, o idee pe care ni se pare că nu o mai putem formula în afara cuvântului care i-a dat consistență” (vol. III, p. 48).

La un moment dat, George Călinescu, cu un remarcabil simț lingvistic, a imprimat cuvântului *pedestru* „care merge pe jos; pieton” o nuanță nouă, desemnând o trăsătură morală minoră, chiar negativă: „E cazul de a distinge și a respinge totodată generalizarea metafizică și localizarea *pedestră*” (un studiu despre Ion Creangă). Aceeași nuanță semantică este sugerată și de Tudor Arghezi în *Balada maeștrilor*, în care poetul țintește sarcastic obișnuința unora de a se autoprocama „maeștri”: *Câte cinci și zece de-astfel de pedestri,/ Adunați la poartă, toți erau maeștri*.

Un cunoscut lingvist român observa, pe la 1940, că verbul *a captura* însemna până atunci „a prinde”, având însă o nuanță specială: se putea întrebuița numai pentru obiectele „după care trebuie să alergi ca să le poți prinde”. De exemplu, se poate captura un vapor, după o urmărire. Presa vremii, referindu-se la fapte de război (al Doilea Război Mondial), a început să scrie despre *capturarea unei puști-mitraliere* sau chiar despre *capturarea unui depozit de muniții*, alunecare de sens percepută de lingvist ca „o aberație, căci depozitul nu fuge, ca să poată fi capturat”. În afară de aceasta, verbul *a captura* nu se folosea cu referire la oameni. Dar, cam din aceeași perioadă, se scria peste tot că *au fost capturați sol-*

dați sau au fost capturați prizonieri (Al. Graur, 1988: 103-104). Deși omul de cultură a combătut sensurile improprii, acestea s-au impus în limbă și au fost înregistrate în DEX și în alte dicționare de referință ale limbii române.

Feerie, de origine franceză (*féerie*), este un derivat colectiv de la *fée* „zână” și însemna la început „adunare de zâne”. Mai târziu, sensul cuvântului a evoluat la „piesă cu zâne (sau cu alte elemente supranaturale)”, iar astăzi se spune *feerie* (probabil, de asemenea prin contribuția unui „emancipator” al exprimării) atunci când ne încântă orice spectacol splendid sau o priveliște fascinantă, ca de basm.

„Cât de mult îmi plac rândurile următoare, scrie André Gide, pe care le citesc în Sainte-Beuve (*Les Cahiers*): «Latinii nu disprețuiau, în limbile lor, un anumit caracter vag, o anumită neprecizare a sensului, puțină confuzie... Luați-l cum vreți, par ei să spună în cele mai multe cazuri, puteți să înțelegeți un sens sau un altul, care-i este apropiat. – Alegerea e lăsată la latitudinea celui care interpretează. – *Sensul principal nu le exclude câtuși de puțin pe celelalte...*» (subl. de A.G.). Bucuros, căci mă simt foarte latin în această privință” (*Jurnal*, vol. II, p. 442).

...Un final mai bun nici că se putea găsi...

Ce vrăji mai facem?

„(...) orice lucru de pe fața pământului poate povesti istoria tuturor lucrurilor. Dacă deschideți o carte la orice pagină, sau privea mâinile oamenilor, sau cărți de ghicit, sau zbor de pasăre sau orice altceva, orice om avea să descopere o legătură cu lucrul pe care tocmai îl trăia. În realitate, nu lucrurile arătau ceva: oamenii erau aceia care, dacă priveau spre lucruri, descopereau felul în care se pătrundea în Sufletul Lumii.”

Paulo Coelho, *Alchimistul*

Decembrie e luna vrăjii sau, mai bine spus, a... vrăjilor! Vrăji de Sfântul Nicolae – cel puțin, pentru copiii care găsesc în ghetuțe daruri; vrăji de Sfântul Andrei, pentru fete; vrăji de Crăciun, cu magi și stele... Iar unde sunt vrăji, acolo e vorba și de preziceri...

De-a lungul timpului orice semn a atras atenția omului pentru a fi transformat apoi într-o artă divinatorie, de contact cu divinitatea sau cu energiile naturii. Din aer, din apă, din aștri, din palmă, din mersul no-

rilor, omul a încercat permanent să afle ceva nou despre el, despre viață, despre destin și viitor, ceea ce a generat un nesfârșit șir de arte, ritualuri și, în final, științe prin care a dorit să traducă în limbaj omenesc bogatul mesaj al naturii.

Formantul *-manție* (din gr. *manteia* „prezicere” sau „ghicit”) este prezent într-o serie de cuvinte care denumesc diverse practici sau procedee de prezicere a viitorului. Cel mai cunoscut termen al seriei este *chiromanție* (gr. *kheir* „mână”), care desemnează un procedeu de a prezice viitorul unei persoane pe baza studierii palmei (linii, formă etc.) acelei persoane. Ghicitul în cărți poartă denumirea ușor descifrabilă *cartomanție*. Arta de a ghici cu ajutorul unor oglinzi despre care se spune că ar avea forțe magice se numește *enoptromanție*. Anticii practicau arta de a ghici în pământ și în praf sau *geomanția* (gr. *ge*, fr. *gé* „pământ”), iar ghicitul în lemn în scopul prezicerii viitorului se numește *xilomanție*. Cercetarea apei, pentru prezicerea viitorului, a generat o pretinsă artă numită (firește!) *hidromanție*. *Oniromanția* (gr. *oneiros* „vis”) este arta (și aceasta considerată pretinsă) de a descifra visele. Chiar și nechezatul sau mișcările unor cai sacri au servit cândva, la vechii celți, drept un motiv pentru a se constitui într-o practică de prezicere – *hipomanția* (din gr. *hippos* „cal”). O diversitate uimitoare de procedee și, respectiv, de termeni!

Astăzi, tot mai multă lume e preocupată de a-și face o „meserie” (de fapt, a stoarce bani din oamenii creduli!) din *iatromanție* (gr. *iatros* „medic”), termen ce desemnează o prezicere prin care se identifică bolile de care suferă cineva, evoluția și tratamentul lor.

Magia sau *vraja* focului stă la originea multor ritualuri și practici, inclusiv, în Grecia antică, a practicii ce constă în încercarea de a ghici prin observarea focului sau a flăcărilor, numită *piromanție* (gr. *pyr* „foc”). *Capnomanția* (gr. *kapnos* „fum”) este o formă de divinație ce are la bază interpretarea mișcării fumului ridicat de la foc, mai ales în cazul focului la care se aduceau sacrificii. *Aeromanția* este arta prezicerii viitorului prin observarea atmosferei, a aerului, a cerului sau a fenomenelor atmosferice. Metoda de divinație cu ajutorul făinii se numește *aleuromanție* (gr. *aleuron* „făină”). *Astromanția* este ghicirea după poziția astrilor, iar *ciclomanția*, o formă de divinație ce interpretează semnele formate prin ro-

tirea roților. *Dafnomanția* (gr. *daphne* „laur”) interpretează sunetul scos de ramurile unui laur aruncate în foc. Ghicirea viitorului după freacărea copacilor și foșnetul frunzelor se numește *dendromanție* (gr. *dendron* „arbore”); *ornitomanția* este o divinație după zborul sau cântecul păsărilor. *Onomanția* (gr. *onoma* „nume”) este tehnica de a ghici potrivit etimologiei și valorii simbolice a numelor, iar *spodomanția* (gr. *spodos* „cenușă”) desemnează metoda de divinație cu ajutorul cenușii rămase de la focurile de sacrificiu.

Într-un mod deloc exhaustiv, ne-am referit doar la câteva practici de prezicere a viitorului și la apelativele acestora. S-ar putea ca noile realități să genereze alte procedee și alți termeni care să le desemneze. Esențial este că și aceștia vor conține elementul *-manție* în partea a doua a cuvântului, iar pe primul loc se vor perinda, în funcție de modalitatea de prezicere, alți formanți, indicând „sursa” divinației.

Ce vrăji mai facem diseară? Poate... *netomanție*? Adică, ghicit pe (inter)net? (Precizăm că termenul este doar o... prezicere!)

Bibliografie selectivă

- Andriescu, Al., *Limba presei românești în secolul al XIX-lea*, Iași, 1979.
- Mioara Avram, *Anglicismele în limba română*, București, 1997.
- Mioara Avram, „Considerații asupra situației limbii române în Republica Moldova”, în *Limba română*, nr. 5, 1992.
- Mioara Avram, *Gramatica pentru toți*, Humanitas, București, 2001.
- Angela Bidu-Vrânceanu, Narcisa Forăscu, *Cuvinte și sensuri*, București, 1988.
- Ion Ciocanu, *Noi și cuvintele noastre*, Chișinău, 2011.
- Beniamin Ciorogar, *Practica discursivă și patologiile comunicării politice*, 2007, <http://tonysss.wordpress.com/2007/06/25/practica-discursiva-si-patologiile-comunicarii-politice>.
- Ion Coteanu, Angela Bidu-Vrânceanu, *Limba română contemporană*, vol. II. *Vocabularul*, București, 1985.
- Alexandru Graur, *Tendențele limbii române actuale*, București, 1968.
- Alexandru Graur, *Puțină gramatică*, vol. I, 1987, vol. II, 1988, București.
- Valentin Guțu, *Dicționar al greșelilor de limbă*, Arc, Chișinău, 1998.
- Rodica Lăzărescu, *Dicționar de capcane ale limbii române*, Corint, București, 2006.
- Rodica Lăzărescu, *Ortografia pe înțelesul tuturor*, Corint, București, 2008.
- Nicolae Mătcaș, *De la grotesc la sublim*, Chișinău, 1995.
- Ștefan Munteanu, *Între normă și stil individual*, în *Limbă și literatură*, vol. IV, 1986; idem, *Conformitate și varietate în limba literară*, în *Limbă și literatură*, nr. 2, 1989.
- Radu Paraschivescu, *Dintre sute de clișee. Așchii dintr-o limbă tare*, Humanitas, București, 2009.
- Silvia Pitiriciu, *Elemente de jargon: conflictul din Irak*, Dragoș Vlad Topală, *Limbajul războaielor*, http://www.lists.village.virginia.edu/sixties/HTML_docs.
- Ilie Ștefan Rădulescu, *Vorbiți și scrieți corect*, București, Teora, 1999.
- Daniela Roventța-Frumușani, *Introducere în teoria argumentării*, București, Editura Universității, 1994.
- Tatiana Slama-Czacu, *Desenul iluziilor spulberate*, București, Capitel, 2005.

- Adriana Stoichițoiu-Ichim, *Vocabularul limbii române actuale. Dinamică. Influențe. Creativitate*, București, ALL, 2001.
- Flora Șuteu, *Dificultățile ortografiei limbii române*, București, 1986.
- Sergiu Tămaș, *Dicționar politic. Instituțiile democrației și cultura civică*, Casa de Editură și Presă „Șansa”, București, 1996
- Constantin Tănase, *Limba națională a Republicii Moldova și corelația dintre limba literară și limba vorbită*, în *Limba română*, Chișinău, nr. 3, 1994.
- Rodica Zafiu, *Diversitate stilistică în româna actuală*, Editura Universității din București, 2001.
- DOOM -2005 = *Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române*, Editura Univers Enciclopedic, București, 2005.

Sumar

<i>Cuvânt-înainte</i>	3
<i>De-a cuvintelea</i>	5
I. Comunicarea între corectitudine și adecvare	7
Confuzii	9
A contacta	10
A include	11
Aveți <i>careva</i> probleme?	11
A finisa	12
Avia	13
A se expune	14
La moment	15
Oficii în arendă	16
Fazenda	16
Gol!	17
Cine, ce	18
Ofițer superior	18
Rută	18
Telecomandă	19
A demonstra	20
„Soțul... meu?”	21
A trăi	22
Dânsul	23
A răzbate	24
Image	25
A spăla capul – a se spăla pe cap	25

Liber-profesionist	26
Libertin – liber	26
Sensuri... necunoscute?	27
Când <i>taxezi</i> ... fără a taxa	28
A deschide viză?	28
Calculatorul	29
„Flășka”	30
„Să-ți fie atât de drag cuvântul...”	30
Cratima	32
Virgula	33
Alterări... ..	34
Deformări... ..	36
„Romgleză”?	38
„Romgleză” (II)	39
Oscilații... între genuri	40
Adaptarea împrumuturilor de origine engleză	42
De la <i>boss</i> la... <i>bodyguard</i>	45
Limba română în presa electronică: clișee, erori, tendințe	46
II. Repere pentru diversificarea vocabularului	57
Hazard	59
Noi tehnologii, noi termeni	60
Eto-... ..	61
Pentru că trebuiau să poarte un nume... ..	63
Profesii... ..	65
Sport	66
„Homleși”	68
Expresii... ..	68
Considerații privind dinamica vocabularului actual	70

Chestia cu... chestiunea	73
Note privind vocabularul didactic actual	75
Argoul: realitate lingvistică între limitele comunicării și libertatea jocului	80
Din argoul militarilor	81
Limbaj de lemn	83
Cuvinte care mint	87
Mereu mai mult...	88
Metafore... politice	89
Publicitate... politică	90
Cuvinte compromise	92
Cuvinte și... necuvinte	93
Puzzle cu nocturniști	95
Surse... magice	97
Aventurile unor cuvinte românești	100
Culori... fără culoare	102
Manipularea prin cuvânt	106
Evadarea din... șotron	113
Ce vrăji mai facem?	115
<i>Bibliografie selectivă</i>	119

